

Minna Hautala

VANKILASTA VAPAUTEEN

Diskurssianalyysi identiteetin rakentumisesta leimattuna

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Minna Hautala: Vankilasta vapauteen. Diskurssianalyysi identiteetin rakentumisesta leimattuna
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityö
Ohjaaja: Jenni-Mari Räsänen
Huhtikuu 2021

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella entisten naisvankien mahdollisuuksia asemoida itseään ja rakentaa identiteettejään vankilassa ja sieltä vapautumisen jälkeen. Taustaoletuksena on käsitys siitä, että vankeihin kohdistuu kulttuurissamme erilaisia leimoja, jotka vaikuttavat identiteettien rakentamiseen. Mahdollisuudet rakentaa identiteettiä viittaavat laajemmin entisten naisvankien asemaan yhteiskunnassa suhteessa valtaväestöön. Leimattua identiteettiä vastustavaa puhetta on lähestytty vastapuheen käsitteen avulla. Tutkimuksen teoreettimetodologisena viitekehys on diskurssianalyttinen identiteetti- ja positiotutkimus ja leimatun identiteetin syntyä koskeva tutkimus.

Tutkimuksen aineistona ovat olleet viiden entisen naisvankin haastattelut. Haastateltavista kaksi oli vapautunut suljetusta laitoksesta ja kolme avolaitoksesta. Osalla haastateltavasti oli taustalla useita vankeustuomioita. Vankilasta vapautumisesta oli haastateltavilla kulunut vaihtelevasti aikaa yhdeksästä kuukaudesta kolmeen vuoteen. Aineisto on kerätty yhdistyksen kautta levittämällä tietoa tutkimuksesta. Haastatteluista kaksi on toteutettu haastateltavien omasta toiveesta puhelinhaastatteluna. Haastattelumenetelmä on perustunut avoimen haastattelun lähtökohtiin, mikä perustuu muutaman kysymyksen varaan. Haastattelupuheen analyysissä on käytetty diskurssianalyysia.

Analyysin perusteella haastateltavat rakensivat identiteettejään vankilakontekstissa nojautumalla erillisyyden- ja liittymisen diskursseihin. Diskursseissa rakentuvia identiteettejä olivat sopeutujan, voimakkaan ihmisen ja yhteistyöhön kykenevän ihmisen ja itsevarman identiteetit. Näiden identiteettien rakentumista kuvattiin asemoimalla itseä etäisenä, erilaisena, sopeutuvana suhteessa muihin vankeihin. Vankilasta vapautumisen jälkeistä aikaa kuvanneesta haastattelupuheesta paikantuivat luottamus-, häpeä-, ja erillisyydiskurssit, joista erotettavissa olevat identiteetit olivat seuraavat: itsenäinen, muutokseen pyrkivä ihminen, syyllinen, epävarma, erilainen ja alistuneen identiteetti. Identiteettien rakentumisen kuvaamisessa asemoitiin itseä itsenäisenä, erilaisena, autettuna, syyllisenä, suojelijana, ulkopuolisena ja poikkeavana suhteessa ”toisiin”.

Haastattelut sisälsivät runsaasti leimattua identiteettiä vastustavaa puhetta. Haastateltavat pyrkivät aktiivisesti puhumaan itseään pois leimatusta vangin kategoriasta korostamalla omaa tavallisuuttaan ja erilaisuuttaan. Tämä ilmensi identiteetin rakentuvan suhteessa kulttuuriin puhetapoihin siitä, mikä on normaalia ja tavallista. Tutkimus osoitti, että naisvangit joutuvat kamppailemaan oikeudestaan määrittellä identiteettiään omilla ehdoillaan. Sosiaalityössä kohdataan leimattuja ihmisryhmiä ja vuorovaikutuksessa tuotetaan asiakkaalle identiteettejä. Täten on tärkeää, että asiakastyön käytännöissä reflektoidaan kriittisesti kielenkäytön seurauksia. Vankeinhoidon kehittämisen näkökulmasta tärkeäksi osoittautuivat vankilassa erilaiset toiminnan mahdollisuudet, jotka loivat tilaa itsensä määrittelylle muiden kuin leimaavien ominaisuuksien varaan.

Avainsanat: identiteetti, positio, leimattu identiteetti, vastapuhe, diskurssianalyysi, naisvangit

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Minna Hautala: From prison to freedom. Discourse analysis constructioning stigmatized identities
Master's thesis
Tampere University
Supervisor Jenni-Mari Räsänen
Social Work
April 2021

The aim of this study is to review the possibilities for former women prisoners to position themselves and construct identities in incarceration and in civilian life afterwards. The underlying assumption is the notion that prisoners and criminals are stigmatized in ways that affect the construction of identities. The possibilities refer to more broadly to the position of female prisoners in society in relative to majority population. Talk against stigmatized identities has been approached by using the concept of counter-speech. The theoretical-methodological frame of reference of the study is discourse analytical identity and position research and the emergence of labeled identity.

The data of the study has been interviews with five former female prisoners. Two of interviewees have been released from a closed facility and three from an open facility. Some of the interviewees had several prison sentences in the background. Interviewees had varied from nine months to three years since their release from prison. The data has been collected through the association by disseminating information of the study. Two of the interviews were conducted at the respondents' own request as a telephone interview. The interview method is based on the starting points of an open interview, which is based on a few questions. Discourse analysis has been used in the analysis of interview speech.

Based on the analysis, the interviewees constructed their identities in a prison context by relying on discourses of differentiation and affiliation. The identities built in the discourses were the identities of an adapter, a strong person, and a person capable of co-operation and confident. The construction of the identities was described by positioning oneself as distant, different, adaptable and differentiation from other prisoners. The interview speech describing the time after release from prison trust, shame and differentiation from which the distinguishable identities were as follows: independent, striving for change, guilty, insecure, different and submissive identity. In describing the construction of the identities, one positioned oneself as independent, different, assisted, guilty, protective, external and deviant in relation to "other" people.

The interviews included a wealth of anti-labeled speech. Interviewees actively seek to speak themselves out of the labeled prisoner-category emphasizing their own normality and difference. This showed that identity is built in relation to cultural ways of speaking from what is normal and ordinary. The study showed that female prisoners must struggle with their right to define their own identity on their own terms. Based on the results, identity construction was a means of coping situations in prison and civilians after release from prison. In social works practice, labeled groups of people are encountered and identities are produced for the client in the interaction. Thus, it is important that client work practices critically reflect on the consequences of language use. From the point of view of development of prison management, based on the results, various possibilities of activity in the prison proved to be important, which created space for self-definition based on non-stigmatized characteristics.

Keywords: identity, position, stigmatized identity, counter-speech, discourse analysis, female prisoners

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYSLUETTELO

TAULUKOT.....	2
1 JOHDANTO	1
2 NAISET VANKILOISSA	6
2.1 Naisvangit tilastojen valossa.....	6
2.2 Naisvankien taustat	9
2.3 Vankilasta vapautuminen.....	13
2.4 Nainen rikoksentekijänä.....	17
3 IDENTITEETTI, POSITIOT JA LEIMAUTUMINEN	20
3.1 Identiteetti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana	20
3.2 Positio	24
3.3 Leima vaikuttamassa identiteettiin	25
4 TUTKIMUSASETELMA.....	31
4.1 Tutkimuskysymys	31
4.2 Aineiston esittely	31
4.3 Diskurssianalyysi analyysimenetelmänä ja analyysin kulku	35
4.4 Tutkimuksen etiikka.....	41
5 IDENTITEETIN RAKENTUMINEN VANKILASTA VAPAUTEEN	43
5.1 VANKILASSA	44
5.1.1 ERILLISYYDEN DISKURSSI	44
5.1.2 LIITTYMISEN DISKURSSI	49
5.2 SIVIILISSÄ	52
5.2.1 LUOTTAMUSDISKURSSI	53
5.2.2 HÄPEÄDISKURSSI	58
5.2.3 ERILLISYYSDISKURSSI	64
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	69
LÄHTEET.....	77
LIITTEET	88
Liite 1: Tutkimuskirje	88
Liite 2: Haastattelukysymykset.....	90
Liite 3: Litterointimerkinnot:	91

TAULUKOT

Taulukko 1 Erillisyyden diskurssissa rakentuvat identiteetit.....	45
Taulukko 2 Liittymisen diskurssissa rakentuvat identiteetit.....	50
Taulukko 3 Luottamusdiskurssissa rakentuvat identiteetit.....	54
Taulukko 4 Häpeädiskurssissa rakentuvat identiteetit.....	59
Taulukko 5 Erillisyydiskurssissa rakentuvat identiteetit.....	65

1 JOHDANTO

Kulttuurissamme rikollisuutta pidetään miesten maailmana ja tilastojen perusteella suurin osa vankeusrangaistuksen saaneista on miehiä (esim. Honkatukia 1998, 240; Rikosseuraamus 2019, 28). Naisiin on rikoksenteijöinä suhtauduttu hulluina, pahoina ja uhreina. Länsimaisessa kulttuurissa naiseus on ymmärretty ennen kaikkea huolenpidon ja äitiyden kautta, ovat naisvangit ovat murtaneet elämäntavallaan ja valinnoillaan ”hyvän” naisen ihannetta (ks. Comack & Brickey 2007, 2; Virokannas & Väyrynen 2015, 15).

Tämän sosiaalityön pro gradu -tutkielman tutkimuskohteena ovat naiset, jotka ovat olleet vankilassa. Maallikkotasolla rikollisiin vankeihin suhtaudutaan epäillen ja asenteet ovat usein jyrkän kielteisiä. Kulttuurissamme naisvangeista esitetty kuva pahoina tyttöinä tai kovettuneina rikollisina on stereotyyppinen ja kapea-alainen ja vahvistaa käsitystä naisten poikkeavuudesta suhteessa muihin naisiin (esim. Comack & Brickey 2007; Lawston 2011, 2–5). Kun rikollisia on pidetty poikkeavina suhteessa yhteiskunnassamme normaalina pidettyyn, määritetty nainen tässä keskustelussa poikkeuksien poikkeukseksi.

Suomessa naisvankeja oli vuoden 2020 toukokuussa 231 (Rikosseuraamus 2020, 15). Tilastojen perusteella voidaan todeta, että vain harva suomalaisista naisista on ollut vankilassa. Vankiloiden todellisuus on täten valtaväestölle vieras, kaukainen ja mielikuvissa pelottava. Valtaosalla ei ole kokemusta tai käsitystä siitä, millaista on elää vankilassa. Toisaalta vankilassa elää tällä hetkellä jonkun lapsi tai sisar, äiti tai puoliso ja jokainen voi kohdata missä tahansa arkisessa asiointitilanteessa ihmisen, joka on viettänyt tietyn ajanjakson elämästään vankilassa. Usein vankeihin ja rikoksenteijöihin kohdistuvat ennakkokäsitykset ovat sävyiltään kielteisiä ja leimaavia, vaikka tietäisimme ennakkoon hyvin vähän vankien tilanteesta.

Naisvangit ovat yhteiskunnallisesti piilossa oleva pieni vähemmistö ja heidän omia näkemyksiään on harvoin julkisuudessa esillä. Toisaalta naisvangeista on jonkin verran tehty tutkimusta, josta myöhemmin johdannossa. Mediassa poikkeuksena ”äänettämyyteen” on toiminut esimerkiksi Helsingin Sanomissa vuonna 2017 julkaistu

toimittaja Sonja Saarikosken tekemä laaja reportaasi Hämeenlinnan vankilan naisvangeista. Naisvankien asemaa pyritään rikosseuraamusalalla tietoisesti edistämään. Tästä esimerkkinä Hämeenlinnaan vuonna 2020 valmistunut, laatuaan ensimmäinen ainoastaan naisille suunnattu vankila Suomessa. Vuonna 2020 ilmestyi myös Vanajan vankilajohtajan Kaisa Tammi-Moilasen rikosseuraamuslaitoksen selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Tätä edelsi vuonna 2008 ilmestynyt Rikosseuraamuslaitoksen selvitys naisvankien tarpeista. Yhteiskuntatieteiden opiskelijana katson, että sosiaalityön tutkimuksen tärkeänä tehtävä on tutkia yhteiskunnassamme sellaisia tilanteita, jotka ovat muuten vaarassa jäädä sivuun. Tutkimuksen mahdollisuus on nostaa keskiöön tilanteet, jotka avartavat yhteiskuntamme tilaa, eli millaisia mahdollisuuksia ja rajoitteita yhteiskuntaamme sisältyy.

Vankeusrangaistus merkitsee yksilölle vapauden menettämisen lisäksi eroa läheisistä ja itselle tärkeistä paikoista ja toiminnoista luopumista (Granfelt 2015, 203). Vankilan yhteiskunnallisena tehtävänä on kuntouttaa ihminen yhteiskuntakelpoiseksi. Yhtenä haasteena tehtävän onnistumisessa ovat vankilan olosuhteet, jotka ovat täysin erilaiset kuin siviilissä. Vankilan tehtävänä ei toisin sanoen ole säilöä ihmistä, vaan lisätä valmiuksia elämänhallintaan ja siten mahdollistaa paluu takaisin yhteiskuntaan. Vankilassa vietetystä ajasta ei tulisi muodostua lisärangaistusta yksilölle vapauden menetyksen lisäksi. (Vankeuslaki 767/2005, 1–2.) Vankeusrangaistukseen sisältyy kuitenkin riski syrjäytymisen syventymiseen. Toisaalta se voi merkitä käännettä parempaan ja mahdollistaa pysähtymisen. Keskeistä on, millaista elämä on ollut ennen vankilaa ja millaiseksi vankilassa vietetty aika muodostuu. (Lattu 2006, 240; Granfelt 2015, 9, 213–2014.)

Tutkimuksen teoreettismetodologinen viitekehys paikantuu diskurssianalyttiseen identiteetti- ja positiotutkimukseen ja leiman syntyymiseen liittyvään tutkimukseen. Identiteetti tarkoittaa tässä työssä ihmisen tapaa kuvata itseään vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa. Itsensä kuvaamiseen vaikuttaa positio, joka tarkoittaa sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa muodostuvaa paikkaa tai asemaa. Olen kiinnostunut siitä, millaisia identiteettejä naisten on mahdollista rakentaa vankilasta vapautumisen jälkeen ja millaisista positioista näitä identiteettejä rakennetaan.

Yhteiskunnan valtasuhteissa asemoitumiseen ja identiteettien rakentumiseen vaikuttavat esimerkiksi yhteiskuntaluokka, sukupuoli, ikä, uskonto ja etnisuus (esim. Rossi 2010, 35). Täten tarkastelen sukupuolen vaikutusta yhtenä tekijänä, mikä on tyypillistä 2000-luvun sukupuolentutkimukselle (Emt., 35–37).

Yhteiskunnan valtasuhteissa asemoiduksi tulemistä ja sen vaikutusta identiteetin rakentamiseen on tarkasteltu yhteiskunnan marginaaliin määrittyvien ihmisryhmien tutkimuksessa. Jokinen ym. (2004, 11) esittävät, että yhteiskunnassa eri ryhmät käyvät “kamppailua” identiteettiä määrittävistä merkityksistä. Kyse on sen määrittämisestä, “keitä me olemme ja keitä ovat ne toiset” Osa ryhmistä edustaa yhteiskunnan keskusta eli “tavoiteltua tilaa” tai “yhteiskunnan normaalia” ja osaa määrittyy yhteiskunnan marginaaliin eli reunalle tai sivuun. (Emt., 11–13.) Toisaalta tällöin korostetaan, että ihminen voi kuulua useampaan eri ryhmään, eikä marginaalinen asema läpäise välttämättä kaikkia elämän osa-alueita (Helne 2002; Jokinen ym. 2004, 11–13). Kulttuuriset käsitykset marginaalista ja tavoiteltavasta elämästä ovat pitkälti keskuksen tuottamia. Yhteiskunnassa marginaalisiksi miellettyjen ryhmien oikeutta yhteiseen hyvään, kuten yhteiskunnan palveluihin, saatetaan kyseenalaistaa ja esimerkiksi lainrikkojien katsotaan itse aiheuttaneen asemansa ja heidän oikeuksiaan saatetaan tästä syystä kyseenalaistaa. Toisaalta saatetaan unohtaa, että marginaalisiksi mielletty ryhmät eivät välttämättä pidä tavoiteltavana valtaväestön elämäntapaa. (Emt., 12–13.) Vakiintuneita toimintatapoja ja käsityksiä myös kyseenalaistetaan erityisesti silloin, kun käsitykset ovat pitkälti negatiivisia ja yksilöä leimaavia. Tutkimuksessa tätä kyseenalaistamista on tutkittu vastapuheen käsitteen (Juhila 2004) avulla ja myös tässä työssä hyödynnän kyseistä käsitettä.

Lähtökohta tutkimukselleni oli kiinnostus tutkia entisten naisvankien leimautumista. Tutkimuksen aineisto koostuu viiden naisen haastattelusta. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että yksilötasolla vankilasta vapautuminen on koettu pelottavaksi ja ristiriitaiseksi asiaksi. (Lattu 2006, 238). ”Voiko sitä onnistua?” kysyy Riitta Granfeltin tutkimukseen osallistunut naisvanki (Granfelt 2015, 200). Emmi Lattu (2006) tarkastelee artikkelissaan naisvankien ajatuksia vapautumisesta ja vapautumiseen kohdistuneet pelot ovat liittyneet erityisesti käytännön asioiden järjestymiseen, mutta myös vankeuden leimaavuuteen (Emt., 238). Ajattelin ennen

haastatteluja, että naiset ovat kohdanneet ennakkoluuloja ja syrjintää vankilasta vapautumisen myötä. Tästä kumpuaa myös tutkimuksen tehtävä, joka on tarkastella sosiaalisten suhteiden merkitystä naisten identiteeteille aikaisemman tutkimuksen ja valitun teoreettisen viitekehyksen valossa. Tavoitteena on tuoda näkökulmaa siihen, millainen merkitys identiteetillä tulisi olla sosiaalityössä, jossa kohdataan leimattuja ihmisryhmiä ja tavoitellaan muutosta.

Naisvangeista tiedetään yhteiskunnallisessa tutkimuksessa jo monia asioita ennakkoon, vaikka naisvankeihin kohdistuvaa tutkimusta on pidetty vähäisenä (MacDanielson & Jeffries 2011). Toisaalta kotimaassa on naisvankeihin kohdistuneita tutkimuksia yhteiskuntatieteissä esimerkiksi Tarja Pösö (1986, 157–159), Riitta Granfelt (2007) Rosi Enroos (2008 & 2015). Pösö (1986) keskittyy tutkimuksessaan naisten tekemän rikollisuuden erityispiirteisiin ja tulokset osoittavat naisten rikollisuuden ilmentävän naisten monitasoista huono-osaisuutta. Granfeltin (2007, 148) tutkimus Vanajan vankilassa suunnatusta päihdekuntoutuksesta ilmentää, että päihdekuntoutukseen osallistuneilla naisilla oli runsaasti myös muita sosiaalisia ongelmia, jotka tulisi huomioida kuntoutuksen kehittämiseksi vapautumista tukevaksi. Enroos (2015, 13, 122) tarkastelee perhesuhteiden muotoutumista vankilassa ja tuloksissaan korostaa naisvankien perhesuhteiden moninaisuutta vankeusaikana. Sen sijaan vähän on sellaista kotimaista tutkimusta, joka keskittyy vankilassa vietetyn ajanjakson lisäksi vankilasta vapautumisen seuranneeseen aikaan (ks. Naiset näkyviksi 2008, 29). Aikaisemmassa kotimaisessa tutkimuksessa naisten vankilatausta on tullut esiin esimerkiksi naisten asunnottomuuden (Granfelt 1998) ja naisten väkivaltakokemusten tutkimisen yhteydessä (Lattu 2006, 2016). Tutkimuksen vähäisyys perustelee aiheen tärkeyden ja tutkimuksen kohteen rajaamisen naiseen.

Tutkimukseni asettuu osaksi sosiaalityössä marginalisaation tutkimuksen perinnettä, jossa kiinnostus kohdistuu leimattujen ihmisryhmien tutkimukseen. Marginaalisuus on vertauskuva ja se viittaa sivussa tai reunalla olemiseen (Jokinen ym. 2004, 12). Toisaalta on tärkeää muistaa, että marginaalisuus on yksilötasolla usein osittaista, jolloin ihminen voi jollakin elämän osa-alueella kuulua marginaaliin ja toisella valtavirtaan. Marginaalisuudessa on kyse yhteiskunnan valtasuhteista, joissa toisilla ryhmillä on valtaa määritellä ja asettaa tietyt ryhmät marginaaliin. (Emt., 13; Granfelt

1998, 76.) Sosiaalityössä tätä marginaalin paikoissa syntyvää, asianosaisten kokemuksiin perustuvaa tietoa on kutsuttu niin sanotuksi toiseksi tiedoksi (Törrönen 2005, 21–22). Tutkimalla toista tietoa on mahdollista saavuttaa tietoa siitä, millaisia mahdollisuuksia ja rajoitteita yhteiskuntaamme sisältyy (esim. Granfelt 2007, 115). Tässä tutkimuksessa tarkastelen tutkittavien kokemuksia konstruktiiivisesti erotuksena fenomenologisesta otteesta, jossa kokemuksia lähestytään sellaisenaan. Näin tutkimus laajenee myös muiden leimattujen ryhmien identiteettien rakentumiseen.

Tutkielmani toisessa luvussa tuon esiin naisvankien tilannetta Suomessa tilastotiedon ja aikaisemman tutkimuksen kautta. Luvun tarkoituksena on valaista, mitä naisvangeista voidaan tutkimusten perusteella kertoa ja millaisia leimoja naisiin rikoksenteijöinä liitetään. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimuksen teoreettis metodologisen viitekehyksen. Neljännessä luvussa esittelen tutkimuksen tehtävän, aineiston, ja metodologian sekä pohdin tutkimuksen teon etiikkaa. Aineiston analyysin tuloksia avaan seuraavassa luvussa keskeisten käsitteiden avulla. Viimeisessä luvussa teen tuloksista johtopäätöksiä, pohdin tutkimuksen kulkua ja esitän mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 NAISET VANKILOISSA

Tässä tutkimuksessa tarkastelen naisvankien tilannetta pääasiassa sosiaalitieteellisen tutkimuksen valossa. Omaan tieteenalana rikollisuutta tutkitaan kriminologiassa, jossa tutkimus kohdistuu ennen kaikkea rikollisuuden selittämiseen. Tämä on tarkoittanut esimerkiksi tutkimusasetelmaa, jossa rikollisuuden syitä on pyritty tavoittamaan vertailemalla rikoksenteekijöiden ja “kunnon kansalaisten” taustatietoja toisiinsa (Laine 1991, 37). Tässä työssä tavoitteena ei ole selittää naisten tekemiä rikoksia, joten lähestyn naisvankien taustoja aikaisemman sosiaalitieteellisen tutkimuksen valossa. Näissä tutkimuksissa on muodostettu yhteneväisyyksiä naisvankien taustoissa ja tulokset antavat näkökulmaa naisvankien yhteiskunnalliseen asemaan ja tilanteisiin, joihin vankilasta vapaudutaan. Aikaisempi tutkimus myös osaltaan muodostaa kuvaa naisvangeista. Luvun lopussa käsittelen, millaisia leimoja naisiin rikoksenteekijöinä liitetään. Tähän osaltaan vaikuttaa se, millainen kuva naisista tilastojen, selvitysten ja aiemman tutkimuksen perusteella muodostuu.

2.1 Naisvangit tilastojen valossa

Naisia oli Suomessa vankilassa vuonna 2019 keskimäärin 228. Määrä on vankien kokonaisluvusta kahdeksan prosenttia. Vankeja oli vuoden 2019 toukokuussa yhteensä 2956, joista naisia oli 227 (Rikosseuraamus 2019, 28). Naisten keski-ikä oli 37,5 vuotta ja he olivat keskimäärin kaksi vuotta vanhempia kuin vankeusrangaistusta suorittavat miehet. Naisia vapautui suljetusta vankilasta vuonna 2019 109 ja avolaitoksista 128 eli yhteensä naisia vapautui 237. Naisilla vuonna 2019 yleisin rangaistuslaitoksessa suorittama aika oli 1–2 vuotta, mikä on pysynyt samankaltaisena vuodesta 2010. (Rikosseuraamuslaitos 2019, 30, 34.) Voidaan todeta, että valtaosalla vapautuneista naisvangeista tuomiot ovat olleet lyhyitä.

Suomen vankiloista naisia oli vankeusrangaistusta suorittamassa vuonna 2020 yhdeksässä eri vankilassa. Näistä vankiloista suljettuja ovat Hämeenlinnan, Oulun, Pyhäselän, Turun, Satakunnan vankilan Köyliön osasto, Vaasan vankilat. Naisia on lisäksi avovankiloissa Vanajalla, Kestilässä ja Laukaalla. Naisista suurin osa oli vuonna 2019 Vanajan vankilassa (57), Vanajan vankilassa (55) ja Turun vankilassa (43).

(Rikosseuraamus 2019, 29.) Suomessa ei ole ollut yhtään ainoastaan naisille tarkoitettua vankilaa. Käytännössä naisille on perustettu osastoja miesvoittoisten vankiloiden yhteyteen, jolloin naisten ei ole ollut mahdollista liikkua osassa vankilan tiloja ilman kontaktia miesvankeihin. Tammi-Moilanen (2020) toteaa selvityksessään naisvangeista tämän ongelmalliseksi naisten turvallisuuden näkökulmasta, sillä naiset joutuvat osassa vankiloita miesvankien häirinnän kohteeksi ja vankiloilla ei ole keinoja puuttua tähän häirintään. Tämä on vastoin naisvankeja koskevia kansainvälisiä suosituksia. (Emt., 54, 58–60, 74.)

Suomessa on vankiloissa äiti-lapsi-osastoja Hämeenlinnan suljetussa vankilassa ja Vanajan avovankilassa. Suomessa ei ole kerätty tilastotietoja siitä, miten paljon lapsia naisilla on mukana vankiloissa (Enroos 2008, 57). Naisvangeista äitejä on arviolta noin kaksi kolmasosaa ja heidän alaikäisistä lapsistaan arviolta puolet on sijoitettu sijaisperheeseen tai laitokseen (Naiset näkyviksi 2008, 3; Viitanen 2013.) Naisvankien lapsista noin puolet ovat vankeusrangaistuksen aikana sijoitettuna (Naiset näkyviksi 2008, 3). Tarkkaa tietoa lapsien asumisjärjestelyistä vanhemman vankeuden aikana ei kuitenkaan ole (Enroos 2008, 57). Enroos (2008) arvioi naisvangeille suunnatun kyselyn perusteella, että moni naisista tekee lapsen asumis- ja huoltojärjestelyjä yksityisesti. Aineiston perusteella vankeusrangaistuksen aikana kotona asuvat lapset asuvat pääsääntöisesti isovanhempien, isän tai isäpuolen luona. (Emt., 79.)

Vankilassa naiset ovat miesvankeja yleisemmin ensikertalaisia ja tekevät rikoksen keskimäärin miehiä vanhempina. Nuorta ikää ja rikoshistoriaa on pidetty tärkeimpinä rikoksen uusimista ennustavina tekijöinä. (Hypén 2004, 39–43; Granfelt 2015, 205; Rikosseuraamus 2019, 19.) Vaikka naiset tilastojen perusteella uusivat rikoksen miehiä harvemmin on toisaalta viitteitä siitä, että myös naisten kohdalla rikostyyppi saattaa vaikuttaa rikoksien uusimisriskiin. Schechory ja kumppanit (2011) tutkivat israelilaisten naisvankien eroja. Heidän tutkimuksensa tuki aikaisempaa viitettä huumerikoksen yhteydestä rikoksen uusimiseen, kun taas väkivaltarikoksilla ja petoksilla ei vastaavaa korrelaatiota rikosten uusimiseen ollut (ks. myös Hypén 2004).

Vankeja on maailmalaajuisesti arviolta 10,35 miljoonaa. Naisvankeja on esitetty olevan maailmanlaajuisesti 714 000 (Walmsley 2017, 2). Maailmanlaajuisesti naisvankien

lukumäärä on kasvussa (Gainsborough 2008, 271; Naiset näkyviksi 2008, 3; Walmsley 2017, 2). Maanosien välisessä vertailussa Eurooppa oli ainut maanosa, jossa vankien kokonaismäärä on laskenut vuodesta 2000. Kuitenkin Euroopassa naisvankien lukumäärä on kasvanut, mikä noudattelee kansainvälistä kehitystä. Vankien kokonaisluku on kansainvälisesti noussut 2000-luvun alusta vuoden 2018 lokakuuhun 24 % (Walmsley 2018, 2, 17). Naisvankien määrä on kasvanut maailmanlaajuisesti vuodesta 2000 vuoden 2018 lokakuuhun 53,3 %. Tämä on suhteessa vankien kokonaisluvun kasvuun huomattavan paljon enemmän. Miesten kohdalla vastaava luku on 18 %. Euroopassa naisvankien määrä on vankien kokonaisluvusta kasvanut 3,5 %. Miesten määrä vankiloissa on puolestaan laskenut. Naisvankien lukumäärän on todettu kasvavan maailmanlaajuisesti miesvankien määrää nopeammin myös aikaisemmissa tilastoissa. (Walmsley 2017, 2, 13, 15.) Naisvankeja on tilastollisesti eniten USA:ssa (211 870), Kiinassa (107 131) ja Venäjällä (48 478) (Walmsley 2017, 2; ks. myös Gainsborough 2008, 272). Suomessa naisvankeja oli vuoden 2017 tilastossa vankien kokonaisluvusta 7,7 %. Luku on korkeimpia Euroopassa ja Pohjoismaiden vertailussa korkein. (Walmsley 2017, 9–11.)

Naisvankien määrän kasvua on pyritty selittämään. Yhdysvalloissa naisvankien määrän kasvua on selitetty sillä, että rikoksista vangitaan ylipäätään yhä enemmän (Fryer 2006; Gainsborough 2008). Walmsleyn (2017, 2) mukaan kasvu ei ole seurausta väestönkasvusta tai vankien kokonaislukumäärän kasvusta, joka on todellisuudessa pienentynyt. Rikollisuuden kasvun on joissakin yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa aikaisemmin esitetty johtuvan yhteiskunnan tasa-arvoistumisesta johtuvaksi. Tarja Pösö kritisoi selitystä, sillä naisvangit ovat lähtökohtaisesti epätasa-arvoisessa asemassa suhteessa muihin naisiin. Pösön mukaan naisvangit eivät ole hyötynet yhteiskunnan tasa-arvoistumisesta (Pösö 1986, 193).

Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa on tuotu esiin, että naisvangeista suuri osa edustaa jotakin etnistä tai rodullista vähemmistöä. Yhdysvalloissa naisvangeista on suhteellisesti eniten ihonväritään mustia ja taustaltaan afroamerikkalaisia tai latinalaisamerikkalaisia. (Gainsborough 2008, 279; Boudin 2011; McDaniels-Wilson & Jeffries 2011; 129–130.) Rikollisuuden taustojen arvioimisessa on tuotu esiin, mustien naisten joutuvan moninaisen alistamisen ja syrjinnän kohteeksi valkoisia naisia

useammin (McDaniels-Wilson & Jeffries 2011; 139). Myös Suomessa naisvankien keskuudessa elää romaninaisten vähemmistö (Jeskanen 2014, 5).

2.2 Naisvankien taustat

Tässä luvussa käsittelen naisten taustoja aikaisemman tutkimuksen ja naisvankeja koskien selvitysten pohjalta. Näiden pohjalta muodostuu käsitys naisvangeista, jotka vaikuttavat siihen, mitä oletamme ja odotamme naisvangeilta.

Naisvankeihin kohdistuneessa sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa on tuotu esiin naisten vaikeita taustoja, ja tutkimusten perusteella naisten elämään on kuulunut erilaisia vastoinkäymisiä ennen vankilaan päätymistä ja monet heistä ovat epävakaissa olosuhteissa yhteiskunnan laidoilla (Pösö 1986; Lattu 2006; Granfelt 2007). Naisvankien taustoja yhdistää koulutuksen vähäisyys ja huono asema työmarkkinoilla (Pösö 1986, 159, 193; Lattu 2006; Viitanen 2013, 46–47). Noin puolella naisista ei ole lainkaan ammatillista koulutusta (Joukamaa ym. 2010, 48; Viitanen 2013, 46–47). Toimeentulon ongelmat ja köyhyys on naisvangeilla yleistä (Comack & Brickey 2007, 14; Naiset näkyviksi 2008, 3–4; Viitanen 2013, 65–66; Granfelt 2015, 210–211).

Naisvangeista on arvioiden mukaan yli puolella alkoholi- tai huumausaineongelma ja päihteenkäyttö on yleensä sekakäyttöä (Lattu 2006, 238; Granfelt 2007, 60; Naiset näkyviksi 2008, 3–4). Naisvangeilla on diagnosoitu miesvankeja enemmän erilaisia psyykkisiä sairauksia, joista tyypillisimpiä ovat erilaiset persoonallisuushäiriöt, ahdistuneisuus ja masennus (Comack & Brickey 2007, 14; Naiset näkyviksi 2008, 3–4; Viitanen 2013, 65–66; Granfelt 2015, 210–211).¹ Naisvangeilla on miesvankien tavoin erilaiset somaattiset sairaudet yleisiä (Naiset näkyviksi 2008, 3; Joukamaa ym. 2010, 68–69). Naiset ovat käyttäneet terveystalvuita valtaväestöä enemmän elämänsä aikana, mutta hoito on ollut akuuttiin sairauden hoitoon keskittyvää ja siten lyhytaikaista pitkäaikaisen hoidon sijaan (Viitanen 2013, 66–67).

¹ Murhasta tuomittujen vankien kohdalla psyykkiset sairaudet koskettivat yhtä lailla miehiä ja naisia. Sen sijaan naisista useammat olivat saaneet psykiatrista hoitoa ja yrittäneet itsemurhaa (Putkonen ym. 2011, 51).

Naisvangit ovat tutkimusten perusteella väkivallan moninkertaisia uhreja. Naisvangit ovat joutuneet fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi lapsuuden kodissa ja myöhemmin parisuhteessa. (Lattu 2006; 19, 24; Comack & Brickey 2007, 9–12; Viitanen 2013, 13, 46; ks. myös Putkonen ym. 2011.) Naiset ovat miehiä enemmän lapsuudessaan kohdanneet seksuaalista väkivaltaa, miehillä fyysisen väkivallan uhriksi joutuminen on ollut naisia yleisempää (Viitanen 2013, 13, 46). Naiset näkyviksi -työryhmän (2008) mietinnössä todetaan, että naisvangeilla on miehiä enemmän ongelmia sosiaalisissa suhteissa ja naiset eivät saa rikoksettomaan elämäntapaan tukea kumppaniltaan. Naisvangeista arviolta 75 % on kokenut lähisuhteissa väkivaltaa, miesvangeista runsas neljännes. (Emt., 3.) Naiset ovat myöhemmin elämässään joutuneet parisuhteessaan väkivallan uhriksi. Oman kumppanin taholta väkivalta on ollut fyysistä (75 %), psyykkistä (65 %) ja seksuaalista (19 %) (Joukamaa ym. 2010, 27). Naisten tilanne on kansainvälisesti yhtäläinen väkivaltakokemusten ja seksuaalisen hyväksikäytön osalta (MacDanielson & Jeffries 2011, 130, 134; Shechory ym. 2011; 410). On huomattava, että naisten joutuminen väkivallan uhriksi on laaja yhteiskunnallinen ongelma ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa vuosille 2020–2023 todetaan sen olevan Suomen suurimpia ihmisoikeusongelmia (STM 2020, 11). Näin ollen väkivaltaa ei tule sijoittaa ainoastaan naisvankeihin.

Naisvangit ovat myös itse käyttäneet väkivaltaa. Naisvangeista oli vuonna 2019 neljä kymmenestä (43 %) tuomittu väkivaltarikoksesta. On syytä huomioida, että rikostilastoissa on huomioitu ainoastaan viranomaisten tietoon tullut ”päärikos”, joten ne eivät tavoita rikollisuutta, joka ei tule viranomaisten tietoon. Naiset tuomittiin hiukan miehiä enemmän väkivaltarikoksista. Naisvangeilla vuonna 2019 yleisin vankeusrangaistukseen johtanut rikostyyppi oli henkirikos (27 %), toisena muu väkivaltarikos (16 %), kolmanneksi huumausainerikokset (16 %) ja muut väkivaltarikokset (16 %) ja neljänneksi muu omaisuusrikos 14 %. (Rikosseuraamuslaitos 2019, 14–16, 33.) Naisten omat väkivallanteot kohdistuvat omaan kumppaniin, kun taas miehillä satunnaisiin ohikulkijoihin ja tuttaviiin (Pösö 1986, 192–193). Naisilla yleisin syy ehdottomaan vankeusrangaistukseen on väkivaltarikos (Granfelt 2015, 201). Naisvankien kohdalla väkivaltakokemuksissa toimijuus ja uhrius kietoutuvat usein toisiinsa (esim. Virolainen 2014). Vera Virolaisen

pro gradu -tutkielmassa tutkimukseen osallistuneet naisvangit olivat ennen vankeusrangaistusta eläneet väkivallan kohteena parisuhteessa (Virolainen 2014, 83). Tutkimuksessa on tuotu esiin, että pitkään jatkunut väkivalta rajaa toimijuutta ja kokemukset omasta voimattomuudesta ja avuttomuudesta ovat naisten kohdalla yleisiä. (Pösö 1986, 193; Granfelt 2007, 135; Virolainen 2014, 83).

Naisvankien elämänhistoriaa on väkivaltaisten taustojen vuoksi kuvattu traumaattiseksi (Granfelt 2007, 124). Granfelt (2007, 124) kuvaa traumaa särkymiseksi, jonka seurauksena käsitys itsestä ja psyykkinen tasapaino vaurioituu. Trauman aiheuttava tapahtuma ylittää yksilön puolustautumis- ja selviytymismekanismit. Käsittelemättöminä traumakokemukset ovat johtaneet naisten elämässä itsetuhoiseen käyttäytymiseen, kuten päihteiden ongelmakäyttöön (Emt., 124–125). Granfelt (2007, 125) tuo esiin traumakokemusten kohtuutonta taakkaa, kun yksilön oireilu samaistetaan hänen ominaisuudekseen ja ihminen leimataan. Vanajan osaston vapautuville naisvangeille suunnatussa päihdeohjelmassa keskeinen tavoite oli naisten itsearvostuksen parantaminen tarjoamalla mahdollisuus keskustella ryhmässä avoimesti ja luottamuksellisesti mielenterveyden, äitiyden, väkivallan ja seksuaalisuuden teemoista. (Granfelt 2007, 124–137.) Myös itse vankilaan joutuminen on koettu traumaattiseksi tapahtumaksi, joka aiheuttaa häpeää ja kokemuksia omasta arvottomuudesta. Toisaalta kaikki naiset eivät koe vankila-aikaa häpeälliseksi. Joissakin yhteisöissä ja alakulttuureissa voidaan esimerkiksi arvostaa naisen kovuutta ja väkivaltaa pidetään myös naisille normaalina (Lattu 2006.)

Naisvangeista monilla on lapsia ja tutkimuksissa naisvangit ovat raportoineet lasten tärkeydestä (Ferraro & Moe 2003; Enroos 2008; Granfelt 2015). Ferraron & Moen (2003) vankilassa oleville naisvangeille suunnatussa haastattelututkimuksessa todetaan, että naisten identiteetille lapset ovat positiivisessa mielessä tärkeitä, vaikka olisivat vankeuden vuoksi menettäneet oikeutensa vanhempana. Lapsilla tukivat selviytymistä ja auttoivat katsomaan tulevaisuuteen. Toisaalta lasten tärkeys teki erossaolosta vaikeampaa ja naiset kantoivat huolta vankeuden vaikutuksesta lapsiin. (Emt., 35.) Kun naisvankien taustoja tarkastellaan, voidaan todeta äitiyden poikkeavan siitä, mitä yhteiskunnassamme pidetään ihanteellisena. Monet naisvangit ovat kokeneet lapsen huostaanoton, ja osalla naisista lasten elämä on voinut jäädä vieraaksi päihteiden

käytön ja rikosten vuoksi (Ferraro & Moe 2003, 37; Granfelt 2015, 204). Toisaalta äitiys voi olla tärkeä vankeusaikaa tukeva tekijä ja äitiys on toiminut naisille ilon, surun ja ikävän lähteenä (esim. Granfelt 2015, 204). Enroosin (2008) tutkimuksessa naisvangeille suunnatussa kyselyssä ilmeni, että lapset pysyvät tärkeinä vankeusrangaistuksesta huolimatta ja myös monet lapsettomat naisvangit ovat kertoneet sisarusten lasten ja omien lastenlasten merkityksestä (Emt., 61–62). Voidaan todeta, että vankeusrangaistus ei automaattisesti tarkoita ongelmallisia suhteita lapsiin, vaan suhde voi säilyä rakastavana ja läheisenä myös vankilassa ollessa.

Voidaan todeta, että naisvangit ovat Suomessa ja kansainvälisesti vähemmistön asemassa ja väestönsana monin tavoin marginaalissa. Naisvangit ovat vähemmistö suhteessa muuhun väestöön ja naisina vähemmistö vankien joukossa. Granfelt (2015, 200) kuvaa vankilaan tuomittuja naisia ”negatiivisesti leimautuneen kategorian moninkertaisesti leimautuneena vähemmistönä, marginaalina miesten kansoittamassa marginaalissa”. Marginaalinen asema on näkynyt myös vankeinhoidossa Suomessa ja kansainvälisesti. Naisille suunnattu koulutus ja muut toiminnot ovat suunniteltu miehille, jolloin naisten erityistarpeet esimerkiksi koskien väkivaltakokemuksia ja äitiyttä eivät ole tulleet huomioiduksi. (Naiset näkyviksi 2008, 41; McDaniels-Wilson & Jeffries 2011, 141) Tammi-Moilasen (2020) mukaan naisten vaikeat taustat näkyvät vankiloissa vaikeuksina sopeutua vankilassa sääntöihin ja asettua vuorovaikutustilanteisiin, joissa ristiriitojen syntyminen on yleistä. (Emt., 91–92.)

Aikaisempien tutkimusten perusteella naisvangeista muodostuu kuva moniongelmaisena ryhmänä. Toisaalta kaikilla naisvangeilla ei ole tutkimuksen kuvaamia ongelmia ja toisaalta ongelmat eivät läpäise välttämättä kaikkia elämän osa-alueita (esim. Granfelt 2007). Määrällisesti naiset tekevät tilastojen perusteella miehiä vähemmän rikoksia. Tilastoista on tulkittavissa, että naisen sukupuoli suojaa rikoksilta, eikä toisaalta naisten rikollisuudessa ole tapahtunut räjähdysmäistä kasvua viimeisten vuosikymmenten aikana. Honkatukia (1998) esittää keräämänsä laadullisen aineiston perusteella, että tyttöjen rikollisuutta ehkäisee sukupuoleen kohdistuva sosiaalinen kontrolli, jonka yhtenä piirteenä on oletus rikosten teon ja naiseuden vastakkaisuudesta (Emt., 230).

2.3 Vankilasta vapautuminen

Vankilasta vapautumisesta puhuttaessa huomio kohdistuu siihen, mistä vapaudutaan. Käsittelen luvun alussa vankilaa paikkana yksilön näkökulmasta.

Tämän jälkeen avaan, mitä vankilasta vapautuminen voi tarkoittaa yksilön näkökulmasta.

Aikaisemmassa tutkimuksessa tutkijat ovat luonnehtineet vankilaa esimerkiksi “kovaksi ja ahdistavaksi paikaksi” (Tourunen 2000, 221–222), deprivoivaksi ympäristöksi (Haapasalo 2006, 37–38) ja “rajatuksi ja raskaaksi laitokseksi” (Granfelt 2008, 29). Yhteiskunnasta eristäminen merkitsee eroa sosiaalisista suhteista ja itselle tärkeistä toiminnoista. Juha Kääriäinen (1994, 150) puhuu fyysisen eristämisen tarkoittavan sosiaalisista suhteista eristämisen lisäksi sosiaalisen paikan osoittamista yhteiskunnan taholta. Granfeltin (2008, 29) mukaan laitosajasta raskaan tekee valintojen rajautuminen koskien omia asioita ja omaa elämää ja vankilassa ei ole mahdollista valita tiloja tai ihmisiä, joiden kanssa elää. Vankilassa arkipäivän toimet ja rutiinit toistuvat samankaltaisina samassa paikassa muiden vankien kanssa. (Emt.,29.) Vankilaan sopeutuminen merkitsee erilaisten sääntöjen noudattamista ja vankilassa henkilökunnan ja vankien välillä on selkeä raja, jota ylläpitää erilaisten stereotyyppit toisesta ryhmästä. Toimettomuus ja rutiinien yksitoikkoisuus asettavat vangin asemaan, jossa vastuuta omasta elämästä on vaikeaa ottaa. (Kääriäinen 1994, 159–164; Granfelt 2008, 29.) Nämä elementit eivät välttämättä mahdollista kuntoutuksen toteutumista, vaan muodostavat riskin syrjäytymisen syventymiselle (esim. Granfelt 2008, 30–31). Granfelt (2015, 213) kuvaa vangin roolia ahtaaksi ja pitää toiminnan mahdollisuuksia tärkeinä keinoina irtaantua tuosta ahtaasta roolista. Tekeminen ehkäisee myös vankilan ahdistavaa ja passivoivaa vaikutusta eli laitostumista. (Emt., 213–214.)

Vankilasta vapautumiseen kohdistuneet odotukset ovat olleet ristiriitaisia, mikä on ymmärrettävää naisten rikkinäisten taustojen valossa (Lattu 2006, 238). Tutkimuksissa naisvangeista on käsitelty vapautumiseen kohdistuvia odotuksia ja vapautuvat naisvangit ovat olleet huolissaan erityisesti käytännön asioiden järjestymisestä (Lattu

2006, 238; Granfelt 2015, 200). Vankilaympäristössä on vaikeaa arvioida omia mahdollisuuksia siviiliin palatessa. Huolenaiheet ovat koskeneet koulutusta, työpaikkaa, toimeentuloa ja asunnon järjestymistä. Tietoisuus omien mahdollisuuksien vähäisyydestä tai kaventumisesta voi aiheuttaa voimattomuuden ja ahdistuksen tunteita. (Lattu 2006; 238; Granfelt 2007, 139.) Toisaalta vankilasta vapautumiseen liittyy paljon toiveita. Ongelmallista on, että vankilaolosuhteet eivät tue aktiivista toimijuutta, minkä vuoksi toiveet koskien siviiliä voivat olla epärealistisia. (Fryer 2006, 562; Granfelt 2015; 210.) Granfelt (2007) korostaa, että vankila on luonteeltaan rangaistuslaitos, ei *terapeuttinen yhteisö*. Vankilaympäristö perustuu ensisijaisesti kontrolliin ja ihmisen toiminnan rajoittamiseen, ja kuntoutus on toissijaista näille kontrollitoimenpiteille. Toisaalta osalle naisista rajoitukset voivat luoda turvallisuutta ja toimia helpotuksena päihneiden, väkivallan ja kodittomuuden kierteeseen. (Granfelt 2015, 210.)

Naisvankien mahdollisuudet osallistua erilaisiin toimintoihin vankeusaikana on vaihtelevaa eri vankiloissa. Vankilassa toimintojen, kuten työnteon, opiskelun ja erilaisen vapaa-ajan toiminnan tarkoituksena on kuntouttaa vanki takaisin yhteiskunnan jäseneksi. Toimintoihin osallistumiseen myös veloitetaan vankilassa (Vankeuslaki 767/2005, 8). Naiset näkyviksi (2008) -raportin mukaan naisille järjestettävä työtoiminta on yksipuolista ja painottuu erilaisiin käsitöihin. Opiskelumahdollisuudet ovat vaihdelleet eri vankiloissa ja useissa vankiloissa mahdollisuuksia opiskeluun ei ole ollut. Toisaalta esimerkiksi Vanajan vankilassa on naisvankien erityispiirteet ja –tarpeet huomioitu koulutusmahdollisuuksissa. (Naiset näkyviksi 2008, 62–64.) Vuonna 2020 tehdyssä naisvankiselvityksessä tilanne vankiloissa toimintojen osalta samankaltainen toimintojen vähäisyyden ja sattumavaraisuuden osalta (Tammi-Moilanen 2020). Vankiloissa naisille suunnattu kuntoutus on sisällöltään vastannut miehille suunnattua ja suunniteltua koulutusta (Loucks 2004, 155; Naiset näkyviksi 2008, 98–99; Granfelt 2015, 211).

Naisille suunnatussa kuntoutuksessa on painottunut päihdekuntoutus, sillä päihteettömyyden tiedetään tukevan rikoksetonta elämäntapaa. Muita kuntouttavia menetelmiä ovat vankilassa psykoterapia, ryhmätoiminta (tila puhua vaikeista kokemuksista), kahdenkeskiset keskustelut luotettavan työntekijän kanssa,

toiminnalliset ja taiteelliset menetelmät, kuten näytelmät. Taiteelliset menetelmät mahdollistavat etäisyyden oton vankina olemiseen. Toisaalta kuntoutuksessa arkiset toiminnot, kuten ruuan laitto, leipominen ja liikunta ovat luoneet tilaa vaikeiden asioiden käsittelylle ja osoittautuneet lupaaviksi. (Granfelt 2015, 212.) Granfelt (2015) ja kotimaiset naisvankien tilanteista tehdyt selvitykset (2008 & 2020) esittävät, että vankeinhoidossa tulisi kuntoutusta kehittää naisten tarpeita vastaavaksi. Tämä tarkoittaa sellaisia sisältöjä, joissa on huomioitu naisten kokema fyysinen ja seksuaalinen väkivalta ja ongelmat äitiydessä. Tämä merkitsee kuntoutuksen toteuttamista naisten omista lähtökohdista, vankeuden syistä ja elämänhistoriasta. Näiden rinnalla tärkeää on vankilassa tarjottava konkreettinen tuki asioiden selvittelyyn. (Naiset näkyviksi 2008, 98–99; Granfelt 2015, 210–211.)

Vankeusrangaistus voi yksilötasolla tarkoittaa käännekohtaa parempaan. Vankeusrangaistuksen myönteiset vaikutukset ovat yhteydessä vankilan mahdollisuuksiin tarjota kuntoutumiselle edellytyksiä. Avolaitoksen ja suljetun laitoksen välillä on eroja, joilla on vaikutuksensa vankilasta vapautumiseen ja siviilissä selviytymiseen. Granfelt (2015) tuo esiin, että avolaitoksessa on suljettua laitosta enemmän mahdollisuuksia toimintaan, sillä olosuhteet avolaitoksessa ovat suljettua vankilaa ”helpommat”. Rakenteet mahdollistavat päihdekuntoutuksen toteuttamisen, vapautteen valmentavan toiminnan ja moniammatillisen psykososiaalisen toiminnan. Vapautteen valmentava toiminta tarkoittaa käytännössä opiskeluja ja työntekoa. Avolaitos mahdollistaa opiskelun ja työssäkäynnin laitoksen ulkopuolella, joskin rajallisesti. Vapautumisen näkökulmasta toiminnan mahdollisuudet parantavat edellytyksiä selviytyä vankeusrangaistuksen jälkeen. Granfelt (2015, 214) kuvailee avolaitosta ”rauhoitetuksi ympäristöksi”. Tämä tarkoittaa laitoksen tarjoamia edellytyksiä luoda yhteyksiä tärkeisiin toimijoihin ja palveluihin vankilan ulkopuolella. Läheisiä voi myös tavata avolaitoksessa helpommin kuin suljetussa laitoksessa. (Emt., 213–214.)

Vankien jälkihuoltoryhmän raportissa (2006) keskeiseksi ongelmaksi määritellään jatkumon puute, jolloin vankilassa aloitettu kuntoutus ja tukimuodot eivät jatku enää vapautumisen jälkeen. Raportissa todetaan, että rikosseuraamusasiakkaiden yhteiskuntaan integroiminen edellyttää saumatonta yhteistyötä

rikosseuraamusjärjestelmän ja palvelujärjestelmän kesken. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006, 14, 48.) Rikosseuraamusalalla on viime vuosina panostettu vapautteen valmennukseen (Granfelt 2015, 210–211). Vapautteen valmentaminen edellyttää, että vankeusaikana luodaan hyvissä ajoin ennen vapautumista tarvittava palveluverkosto siviiliin koulutuksen -, työvoiman -, asumisen -, ja psykososiaalisten palvelujen osalta (Granfelt 2008, 12). Naiset näkyviksi selvityksessä (2008) todetaan, että naisvangeilla on miesvankien tavoin monenlaisia palvelutarpeita vapautuessa. Tuolloin naisvangeista kolmannes tarvitsi apua asunnon haussa ja moni halusi selvittää mahdollisuuden eläkkeeseen ja koulutukseen. Naiset ovat tarvinneet apua myös velkatilanteen ja päihdekuntoutuksen selvittämiseen. (Emt., 4.) Ilman riittävää tukea vankilassa alkanut muutostyö katkeaa helposti. (Kyngäs 2000, 212–213.) Granfelt (2015) esittää, että vankilassa aloitettu kuntoutus menettää merkityksensä, mikäli vankilasta vapautuvalle ei löydetä turvallisen elämän pilareita, joita ovat esimerkiksi asunto ja yhteiskuntaan osallistumisen muodot: työ, opiskelu tai jokin muu merkitykselliseksi koettu toiminta. Vankilassa sitoutuminen kuntoutukseen pudottaa pohjan, mikäli vankilasta vapautuvalle ei löydy turvallisen elämän perustekijöitä, joita ovat asunto ja osallistumisen muodot, kuten työ, opiskelu tai jokin muu merkitykselliseksi koettu toiminta (Emt., 214). Granfeltin (2015, 210) mukaan näiden lisäksi naisvangeista suuri osa tarvitsee sukupuolisensitiivistä psykososiaalista tukea erityisesti vapautumisen alkuvaiheessa.

Vankilasta vapautumisen näkökulmasta tärkeää on tarkastella, mistä vapaudutaan lisäksi sitä mihin vapaudutaan eli mikä on se yhteiskunta ja yhteisöt, johon vankilasta vapautuvan oletetaan integroituvan. Kyse on toisin sanoen siitä, millaisen vastaanoton vapautuva saa. Granfelt (2015, 215) tuo esiin vankilasta vapautuvien naisten olevan keskenään eriarvoisessa asemassa asumisen suhteen, koska kotikunnilla on erilaiset mahdollisuudet tarjota asumista tai suunnitella sitä vapautuvan kanssa. Naisten mahdollisuuksia rajaavat menetetyt luottotiedot, häädöt ja rikosrekisteri. (Emt., 215.) Vaikeimmassa tilanteessa asumisen osalta ovat rikoskierteessä elävät huumeongelmaiset naiset, joista moni käyttää huumeita myös vankeusaikana. Asumista uhkaavat rikosten lisäksi huumeiden käyttöön ja väkivaltaan liittyvät ongelmat. Nämä tekijät ovat usein esteenä asumispalvelujen saamiselle ja he rajautuvat pois kuntien sosiaalisesta asumistuotannosta. Asunnottomuus pitää yhteiskunnan syrjässä ja kadulle

tai toisten nurkkiin vapautumisen riskinä on päätyä takaisin vankilaan. Vankilassa pyrkimykset saada elämä aiempaa paremmalle tolalle ja mahdollinen päihde- ja mielenterveysongelma hallintaan törmäävät yhteiskunnan torjuviin ja tuomitseviin asenteisiin, kun asuntoa ei saa kunnan ainoalta vuokranantajataholta. Vankeusaikaa edeltäneet vaikeudet ja epäonnistumiset ovat usein vastassa jo ennen kuin vankilan portti on sulkeutunut. (Granfelt 2015, 215–216.)

2.4 Nainen rikoksenteijänä

Vankilasta vapautunut joutuu kohtamaan ympäristön asenteet ja käsitykset vangeista ja rikoksenteijöistä. Ihmisen käsitykseen itsestään vaikuttavat ympäristön asenteet ja käsitykset. Rikoksenteijöiden marginaalista asemaa on pidetty yhteiskunnassamme oikeutettuna tai itse aiheutettuna, sillä tehdessään rikoksen he ovat rikkoneet yhteiskunnan normeja (Valokivi 2004, 115). Miesvankien elämänpolkuun kohdistuneessa tutkimuksessaan Margit Kyngäs (2000, 153) toteaa, että yhteiskunnan pelätyimmässä ja halveksituimmassa laitoksessa elämisellä on väistämättä vaikutus myöhempään elämään. Naisvankien kohdalla on raportoitu voimakkaasta häpeän kokemuksesta. Häpeän tiedetään vaikuttavan identiteettiin sitä horjuttaen, mikä vaikeuttaa yhteiskuntaan sopeutumista vankeusrangaistuksen jälkeen. (Granfelt 2003, 73, Lattu 2016, 64.)

Naisvankien äitiyttä voidaan pitää erilaisena suhteessa kulttuurin normatiiviseen käsitykseen äitiydestä. Kuitenkin erilaisuus on ulkopuolelta tuotettua, eikä kerro paljoakaan siitä, millaisia naisia ja äitejä naisvangit todellisuudessa ovat. Kyse on siitä, miten muut näkevät äidin, joka on ollut vankilassa. Toisin sanoen vankeus ja äitiys eivät sovi yhteen kulttuurissa, jossa äitiys määrittyy hoivan, lämmön ja pehmeiden kautta (ks. Lattu 2006, 244). Kulttuurisesti vankeuden katsotaan poikkeavan odotuksista läsnä olevasta äidistä (Carlen & Worrall 2004).

Väkivallanteijöinä naisilla on suuri riski tulla leimatuksi. Naisten tekemä väkivalta rikkoo naisiin kohdistuvia kulttuurisia odotuksia (Lattu 2006; Virolainen 2014). Miesten tekemää väkivaltaa on pidetty osoituksena tekijän miehisyydestä (esim. Kääriäinen 1994). Naisten tekemä väkivalta on pidetty kulttuurissamme tabuna (esim.

Weizmann-Henelius 2004). Väkivaltarikoksista tuomitut naiset ovat pelänneet erityisesti yhteisön, ystävien ja uhrin sukulaisten asenteita ja vastaanottoa. (Lattu 2006, 242). Vera Virolainen havaitsi pro gradu –tutkielmassaan (2014), että väkivaltarikoksista tuomitut naisvangit eivät halunneet tulla nähdyiksi väkivaltaisina (Emt., 83). Emmi Lattu (2016, 165) puhuu naisten tekemää väkivaltaa koskevassa tutkimuksessa häpeästä sukupuolistuneena tunteena. Tutkimukseen osallistuneet naiset kokivat itsensä epänormaaleiksi ja omituisiksi naisiksi väkivaltaa tehneinä. Osalla naisista häpeän tunteet ja kokemus omasta naiseudesta epänormaalina oli yhteydessä käsitykseen normatiivisesta naiseudesta. (Emt., 165.) Virolaisen (2014) tutkimukseen naisten tekemästä väkivallasta osallistuneet naiset saattoivat puolustaa käyttämäänsä väkivaltaa eivätkä halunneet tulla määritellyksi yksioikoisesti uhreina. Naisista osa halusi tulla määritellyksi ennemmin päihteen uhrina kuin väkivallan uhrina. (Virolainen 2014, 103, 108.)

Myös naisten rikollisuuden tutkimus on ollut leimaavaa. Feministisesti suuntautuneessa kriminologisessa tutkimuksessa naisvankien uhriuden tunnistaminen 1960-luvulta lähtien on ollut tärkeä askel leiman purkamisessa. Naisten väkivaltarikollisuutta on tätä aikaisemmassa tutkimuksessa selitetty biologiasta johtuvaksi ja naisten rikollisuutta ei ole tutkittu miesten rikollisuudesta omana osa-alueenaan. Biologisten selitysmallien mukaan naiset tekivät rikoksia hullun tai pahan luontonsa vuoksi. Naisten tekemää rikollisuutta on myös seksualisoitu ja rikos ymmärretty osoituksena naisen seksuaalisesta poikkeavuudesta. (Heidensohn 1995; Comack & Brickey 2007, 2–3.) Tutkimuksessa on myös 2000-luvulla pidetty riskinä, että naiset saavat rikoksentekijöinä miehiä todennäköisemmin hullun leiman, mikäli ihminen nähdään ainoastaan psyykkisen sairauden heikentämänä uhrina (esim. Comack & Brickey 2007, 14–13).

Vankeihin kohdistuneissa tutkimuksissa on raportoitu leimatuksi tulemisen kokemuksista. Emmi Latun tutkimuksessa (2008) koskien naisten tekemää väkivaltaa ja heidän tulkintojaan käyttämästään väkivallasta käy ilmi, että vankilasta vapautuessaan naiset olivat tietoisia heihin kohdistuvista leimoista ja pelkäsivät leimaantumista (Emt., 238). Minna-Kaisa Järvisen (2015) väitöskirjatutkimuksessa asiakas-työntekijäsuhteesta rikosseuraamusalalla oli leiman käsittely osoittautunut

tärkeäksi osaksi asiakassuhdetta. Tutkimusaineiston perusteella leima oli tietoisuutta omasta menneisyydestä, se liittyi vankeuteen ja passivoi toimintaa. (Järvinen 2015, 212.) Tutkimuksissa on raportoitu myös leiman vähäisestä merkityksestä sekä nais- että miesvankien kohdalla (esim. Kyngäs 2000; Lattu 2016). Kyngäkseen tutkimukseen osallistuneista miesvangeista rikolliseksi leimautumisesta huolta kantoivat erityisesti ensikertalaiset ja henkirikoksista tuomitut. Leiman merkitystä ei pohdittu, mikäli rikokset olivat kuuluneet osaksi elämää jo vuosia. Toisaalta ”tavallisten” ihmisten ajateltiin suhtautuvan epäilevästi ja tuomitsevasti vankeustuomion suorittaneisiin. Vankeustuomiota ei haluttu mainostaa, ja siitä oltiin valmiita kertomaan niille ihmisille, joihin tutustuu paremmin. He ajattelivat kauhulla joutumista tilanteeseen, jossa ihmiset kaikkoavat ympäriltä kuultuaan vankeudesta. (Kyngäs 2000, 153–155.)

3 IDENTITEETTI, POSITIOT JA LEIMAUTUMINEN

3.1 Identiteetti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana

Identiteettiä on määritelty eri tieteenaloilla runsaasti ja se on ollut viime vuosina suosittu tutkimuksen kohde (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63; Rautio & Saastamoinen 2006, 9). Lähtökohtani identiteetin tutkimiselle on ollut kiinnostus tutkia sen rakentumista vuorovaikutuksessa kulttuuristen määrittelytapojen kanssa. Tässä luvussa tarkastelen sosiaalitieteissä vaikuttaneiden tutkijoiden näkemysten kautta identiteetin sosiaalista rakentumista ja siitä käytävää keskustelua. Tämän jälkeen esittelen, millaiseen identiteettikäsitteeseen nojaan tässä työssä.

Identiteettejä on tarkasteltu sosiaalitieteissä usein henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin käsitteiden avulla sosiaalipsykologi Erving Goffmanin (1966) määritelmän mukaisesti. Goffmanin (1966, 105, 162) mukaan yksilön sosiaalinen identiteetti muodostuu kuulumisesta erilaisiin sosiaalisiin yhteisöihin. Sosiaalinen identiteetti muodostuu yksilölle pitkälti muiden määrittelyistä ja odotuksista. Yksilö kykenee tarkastelemaan itseään ulkopuolelta ja luokittelemaan ja arvioimaan itseään suhteessa tilanteeseen ja ympäröivän todellisuuden odotuksiin. Henkilökohtainen identiteetti viittaa puolestaan yksilön tunteeseen ja kokemukseen identiteetin yhtenäisyydestä ja jatkuvuudesta. Yksilöllä on tarve muodostaa eheä identiteetti. (Emt., 105, 162.)

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa identiteetin määrittelyssä nojaututaan usein brittiläisen kulttuurintutkija Stuart Hallin (1999) käsitykseen postmodernista subjektista muuttuvana, pirstoutuneena ja ristiriitaisena. Hallin teoretisointi kumosi vallalla olevan sosiologisen käsityksen subjektista ja identiteetistä suhteellisen muuttumattomana yksilön ominaisuutena. Hall esitti, että mitään pysyvää, yhtenäistä tai yksittäistä identiteettiä ei ole (Hall 1999, 21–23). Ihminen voi omaksua erilaisia identiteettejä, eivätkä ne rakennu eheän minän ympärille. Identiteettikäsitteys poikkeaa psykologisesta viitekehyksestä, jossa identiteetti nähdään suhteellisen yhtenäisenä ja pysyvänä ominaisuutena (esim. Suoninen 2012, 121). Hall esitti, että identiteetti on “liikkuva juhla”. Tämä tarkoittaa sen rakentumista jatkuvassa vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa ja siinä esiintyviin representaatioihin ja

puhuttelutapoihin. Identiteetin rakentuminen tapahtuu osana kulttuuria ja historiaa ja se on siten ajallisesti ja paikallisesti muodostuva, ja sitä kuvastaa tilapäisyys kulttuurin muovautuessa jatkuvasti uudelleen. (Hall 1999; 21–23.)

Kun identiteettien katsotaan rakentuvan vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa, ajatellaan identiteettien heijastavan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä (esim. Giddens 1991, Hall 1999). Stuart Hall (1999, 22–23) liittää identiteettien pirstoutumisen osaksi postmodernia aikaa. Yhteiskunnan muutoksista globalisaation ja perinteisten yhteisöjen hajoamisen ovat Hallin (1999) mukaan mahdollistaneet moninaisten identiteettien rakentamisen. Anthony Giddensin (1991) mukaan yhteiskunnan muutokset ovat merkinneet sitä, että yksilön on muodostettava ymmärrys itsestään vasten lukuisia eri sosiaalisia konteksteja, kun aikaisemmin identiteetti annettiin osana valmista yhteisöä. Siteiden löyhtymisen seurauksena yhteiskunnassa ulkopuolisuuden ja tarkoituksettomuuden tunne lisääntyy. Giddensin mukaan yhteiskunnan modernisaation myötä nykyihmisen on löydettävä itsensä uudelleen, identiteetistä on tullut refleksiivinen projekti. Näin ollen identiteettiä tulisi tarkastella refleksiivisyyden kautta muotoutuneina. (Giddens 1991, 5, 32–33.) Yksilötasolla identiteetillä on tärkeä tehtävä vastata yksilön pohdintaan siitä, kuka minä olen suhteessa muihin (Burr 2004, 87).

Sosiaalipsykologi Vivien Burr (2004, 87) esittää, että nykyajassa identiteetin rakentumista on tarkasteltava vasten lukuisia eri sosiaalisia ryhmiä, joiden jäsen yksilö on. Ryhmistä esimerkkeinä hän mainitsee viralliset kerhot ja yhdistykset, sukulaisuus- ja ystävyysverkot ja alakulttuurit. Burr (2004) korostaa, että yksilö tekee valintoja kuulumisestaan ja näin toimiessaan on vapaa määrittelemään identiteettinsä. Mikäli ryhmän jäsenyyttä määrittävä piirre ei vastaa yksilön käsitystä itsestään, voi hän torjua kuulumisensa. (Emt., 2004, 87.) Hall (1999) puhuu tässä yhteydessä samaistumisesta ja erottautumisesta identiteetin rakentamiselle välttämättöminä prosesseina. Identiteettien muodostumisen prosessia Hall kutsuu identifikaatioksi (Hall 1999, 39). Kansallisen identiteetin rakentuneisuutta teoretisoineen Kathryn Woodward (2001, 12) korostaa identiteettien rakentumisen relationaalisuutta erontekoina muihin.

Identiteetin rakentamisessa katsotaan olevan kyse sosiaalisesta toiminnasta, jolla on tavoite. Eero Suoninen puhuu identiteettityöstä tarkoittamaan tätä tavoitteellista toimintaa kuvata itseään, jonka pyrkimyksenä on antaa tietynlainen kuva itsestä (Suoninen 2012, 116–117). Zygmunt Bauman (1995, 81) esittää, että identiteetin rakentamisen pyrkimyksenä on selviytyä erilaisten tilanteisten strategioiden avulla. Identiteettien rakentamista koskevassa keskustelussa määritellään usein sitä, missä määrin postmoderni yksilö on vapaa määrittelemään identiteettinsä. Bauman korostaa, että identiteettien rakentaminen ei ole ainoastaan yksilön sisäsyntyinen projekti. Baumanin mukaan yhteiskunnan eri instituutiot osallistuvat identiteettien rakentamiseen tuottamalla käsityksiä siitä, millaista on hyvä ja normaali elämä eli millaisia identiteettejä tulisi tavoitella. (Emt., 81.) Näin ollen identiteetin muodostuminen eri sosiaalisilla areenoilla koskettaa kaikkia yksilöitä.

Diskursiivinen identiteetti

Oma käsitykseni identiteetistä perustuu diskursiivisen psykologian tutkimustraditioon. Diskursiivinen psykologia on brittiläinen tutkimussuuntaus sosiaalipsykologiassa, jossa tarkastellaan psykologian käsitteitä sosiaalisesti rakentuneina. Tutkimussuuntauksessa kiinnostus kohdistuu vuorovaikutuksen ja siinä ilmenevän kielenkäytön tutkimiseen. Suuntauksessa erottaudutaan psykologisesta käsityksestä kielenkäytöstä pääsynä ihmisen sisäiseen todellisuuteen. Kielenkäyttöä lähestytään tekoina ja performatiivisena toimintana, jolla on seurauksia käytännön elämään. Suuntaus ammentaa etnometodologiasta, jossa kiinnostus kohdistuu vuorovaikutuksessa ihmisten erilaisiin tapoihin tehdä elämästä ymmärrettävää. Ihmisen katsotaan käyttävän kieltä aktiivisesti tavoitteidensa saavuttamiseksi. (Burr 2004; 123–130.)

Diskursiivisessa psykologiassa korostetaan kielenkäytön kontekstisidonnaisuutta, sillä kieleen sisältyvät merkitykset ovat ymmärrettävissä ja vaihtelevat riippuen kontekstista. Samalla merkitysten tulkinnassa korostetaan huomion kiinnittämistä siihen, mitä jätetään sanomatta. Kielenkäyttö katsotaan tavoitteelliseksi toiminnaksi, jossa ihminen pyrkii antamaan mahdollisimman suotuisen kuvan itsestään. Näiden kielenkäyttöön sisältyvien tavoitteiden selvittämiseksi huomio kohdistetaan

kielenkäyttöön ja siinä ilmeneviin merkityksenantoon eli diskursseihin. Tutkimuksessa hyödynnetään menetelmänä diskurssianalyysia ja traditiota on pidetty sosiaalisen konstruktionismin yhtenä muotona korostaessaan sosiaalisen todellisuuden rakentuneisuutta. (Burr 2004, 123–132.) Esittelen diskurssianalyysin ja käsittelen sen yhteydessä sosiaalista konstruktionismia luvussa 4 tutkimuksen analyysimenetelmästä.

Keskusteluanalyttista suuntausta edustava Derek Edwards määrittelee diskursiivista identiteettiä (1998, 31–35) korostaen sosiaalisten identiteettien kiinnittymistä tilanteisiin. Ajattelutavassa sosiaaliset identiteetit nähdään diskursseissa tuotettuina ja rakennettuina. Sosiaalisista identiteeteistä erotetaan diskursiiviset -, tilanteiset - ja siirrettävät sosiaaliset identiteetit. Don H. Zimmermanin (1998, 90) mukaan diskursiiviset identiteetit syntyvät vuorovaikutuksessa siinä otettavien roolien kautta. Diskursiiviset identiteetit voivat vaihdella vuorovaikutuksen aikana osapuolten omaksuessa erilaisia rooleja. Roolien omaksuminen tapahtuu vastinpareina, jolloin esimerkiksi keskustelun toinen osapuoli omaksuu itselleen kuuntelijan ja toinen kertojan roolin. Tilanteisilla identiteeteillä Zimmerman viittaa puhuja-asemiin, jotka ilmentävät odotuksia tiettyihin tilanteisiin sopivista toimintamalleista. Näin ollen tilanteiset identiteetit ovat yhteydessä yksittäistä vuorovaikutustilannetta laajempiin sosiaalisiin rakenteisiin. Näiden identiteettien katsotaan olevan yhteydessä vuorovaikutuksen sosiaaliseen ja institutionaaliseen kontekstiin. Siirrettävät identiteetit ovat siirrettävissä tilanteesta toiseen ja ne kulkevat ihmisen mukana ja ovat käyttöön otettavissa missä tahansa vuorovaikutustilanteessa. (Emt., 90–92, 104–105.)

Tässä työssä ymmärrän identiteetin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja siinä esiintyvissä diskursseissa rakentuvana, joten käsitykseni identiteetistä nojaa diskursiivisen psykologian viitekehykseen. Identiteetit ovat tilanteissa tuotettuja ja ne kuvastavat aina laajempia sosiaalisia rakenteita. Ajattelen, että yksilötasolla identiteetti on henkilökohtainen viitatessaan yksilön käsityksiin itsestään suhteessa muihin. Kuitenkin myös henkilökohtaiseen identiteettiin vaikuttavat ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin näkemykset ja odotukset, joten sosiaalinen ja henkilökohtainen identiteetti kietoutuvat toisiinsa (esim. Kulmala 2006). Näin ollen käytän tässä työssä käsitettä identiteetti tarkoittamaan tapoja kuvata itseä ja muita suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Ajattelen, että identiteetti koostuu itsemäärittelyistä ja ulkoapäin

tarjotuista määrittämisistä, joita voi olla vaikeaa erottaa toisistaan. Baumanin (1995, 81) viitaten ajattelen, että identiteetin rakentamisella on tärkeä tehtävä selviytyä tilanteista.

3.2 Positio

Identiteettien rakentumista on tarkasteltu position käsitteen avulla. Sosiaalitieteissä position käsitteen on esitellyt ensimmäisenä psykologi Wendy Hollway (1984). Hollway (1984, 236), joka puhuu itsensä positioinnista (*positioning oneself*) ja position ottamisesta (*taking up positionings*). Hollway viittasi käsitteellä positiointi diskursseissa sukupuolen perusteella otettavaan ja neuvoteltavaan asemaan. Diskursiivisessa tutkimuksessa positiota on lähestytty vuorovaikutuksessa otettavana asemana ja käsitteellä positiointi tarkoitetaan vuorovaikutuksessa tapahtuvaa asettautumista diskursseissa vaihteleviin positioihin. (Harré & van Langenhove 1999, 17; Virokannas 2004, 22; Benwell & Stokoe 2006, 43, 139; Jokinen ym.2016, 45.) Käsitteellä on tehty eroa jähmeänä pidettyyn roolin käsitteeseen ja sillä on pyritty korostamaan vuorovaikutuksessa tapahtuvaa liikettä, jolloin positioita annetaan ja otetaan osana vuorovaikutusta. (esim. Jokinen ym.2016, 44–45.) Positioiden liikkuvuuteen liittyy ajatus siitä, että yksilön on myös mahdollista vastustaa hänelle tarjottuja positioita. (Harré 1999.)

Woodward (2001) teoretisoi identiteetin rakentuneisuutta ja esittää position vaikuttavan siihen, miltä ihminen muiden silmissä näyttäytyy ja miten hän toisaalta näkee itsensä (Emt., 11–12; 21–23). Woodwardin mukaan positio vastaa identiteetin käsitteen tavoin kysymykseen siitä, ketä tai mitä esitämme puhuessamme. Yksilö puhuu aina jostakin positioista, joka on yhteydessä historialliseen ja kulttuuriseen tilanteeseen. (Emt.,21.) Diskurssianalyttisesti suuntautuneiden tutkijoiden Rom Harrén & van Langenhoven (1999) mukaan position käsite viittaa puhujan moraalisiin ja persoonallisiin ominaisuuksiin. Tällöin osana vuorovaikutusta yksilö positioi itsensä tai hänet positioidaan esimerkiksi voimakkaaksi tai voimattomaksi, itsevarmaksi tai pahoittelevaksi, dominoivaksi tai alistuvaksi. (Emt., 17.) Harré (1998) korostaa, että positioiden ottamisessa on kyse arkipäiväisestä toiminnasta, jossa ihminen positioi itseään moraalisen järjestyksen avulla. Näin ollen positio viittaa yksilölle muodostuviin

oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Positiosta otetut ilmaukset identiteetistä ovat diskurssien kautta tuotettuja. (Harré 1998, 50.) Harré rinnastaa position käsitteen roolin kanssa ja määritellesään positiot roolien sisällä otettaviin asemiin (Emt., 1998, 168.)

Tässä työssä käsitykseni positiosta perustuu vuorovaikutuksessa esiintyvänä puhujajasemina, jotka jäsentävät toimijoiden välisiä suhteita. Positiot vaikuttavat siihen, miten yksilö näkee itsensä, mutta toisaalta yksilön on myös mahdollista vastustaa hänelle tarjottuja positiota. Käsitykseni positiosta mukailee Kathryn Woodwardin (2001) näkemystä position vaikutuksesta siihen, miltä ihminen muiden silmissä näyttää ja miten hän näkee itsensä. Ymmärrän position ja identiteetin merkitykseltään lähellä toisiaan olevaksi ja ajattelen, että positiosta voi muodostua yksilölle identiteetti.

3.3 Leima vaikuttamassa identiteettiin

Identiteettien rakentuminen on yhteydessä valtaan, jolloin yhteiskunnassa eri ryhmillä on erilaiset mahdollisuudet määritellä identiteettiään (Jokinen ym. 2004). Tässä luvussa tarkastelen leimatun identiteetin syntyprosessia eri tutkimusten valossa. Naisvankeihin ja erityisesti naisten tekemään väkivaltarikollisuuteen on liitetty käsitys kyseisten naisten pahuudesta ja tutkimuksessa on tuotu esiin näiden käsitysten vaikutusta identiteettiin vielä vankilasta vapautumisen jälkeen (Comack & Brickey 2007, 18–19; Granfelt 1998, 56). Sosiaalinen ympäristö voi näin ollen vaikuttaa identiteetteihin kielteisesti, kun ulkoapäin annettuihin määräyksiin tai luonnehdintoihin liittyy stereotyyppioita. Ihmiset suuntautuvat sosiaalisiin tilanteisiin usein asettamalla toisia eri luokkiin tiettyjen ominaisuuksien perusteella, mikä luo perustan leimautumiselle. (Goffman 1963.) Vangeista ja rikoksentekeijöistä puhutaan esimerkiksi vaarallisina tai yhteiskuntaan sopeutumattomina ja laitoksessa elävien ihmisten katsotaan epäonnistuneen elämässään. (Goffman 1963; Juhila 2004, 26.) Leimautumisessa on kyse Goffmanin (1963) mukaan tilanteesta, jossa yksilö jää sosiaalisen hyväksynnän ulkopuolelle. Näin ollen ilmiössä on kyse yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksesta, jossa yhteisö lyö yksilöön leiman (*stigma*). (Emt., 9–12.)

Erving Goffmanin teoretisointi leimatusta identiteetistä on osa 1960-luvulta alkaen vaikuttanutta leimaantumisteoreettista koulukuntaa (Laine 1991, 196–197). Goffman (1963) esitti, että leimaavassa piirteessä on kyse jostakin yksilön ulkoisesta ominaisuudesta, kuten vammasta, jonka perusteella yksilö määritellään yhteisössä poikkeavaksi. Tällöin yksilön tietty piirre ei vastaa häneen kohdistuvia odotuksia. Leima voi tarkoittaa myös *tahraantunutta mainetta*, jonka perusteella yksilöön liitetään käsityksiä epärehellisyydestä tai epäluotettavuudesta. Yhdeksi esimerkiksi Goffman nimeää vangit. Goffman (1963) huomauttaa, että kaikki ei-toivotut piirteet eivät ole leimaavia. Kun jokin ominaisuus määritetään yhteisössä leimaavaksi, määritetään samalla käsitys siitä, mikä on ”normaalia” tai ”tavallista” eri ihmisryhmille. (Goffman 1963, 12–13, 15.) Kun jostakin ihmisryhmästä puhutaan lähinnä negatiivisten luonnehdintojen kautta, puhutaan leimatuista identiteeteistä. Goffmanin (1963) mukaan ihmiset, jotka eivät erotaudu ominaisuuksien perusteella yhteisön odotuksista, kutsutaan ”normaaleiksi”. (Emt, 14–15.)

Goffmanin (1963) mukaan ihminen on leimattu muiden silmissä, kun ihmisen käyttäytymistä tulkitaan yksipuolisesti leimaavan piirteen kautta. Kun ihminen näkee itsensä leiman kautta ja käyttäytyy sen mukaisesti, voidaan puhua leimatusta identiteetistä. Leimaavuus pohjautuu siihen, että ihmisen tietty piirre ei vastaa häneen kohdistuvia oletuksia, jotka perustuvat yleensä stereotyyppisiin ja yleistäviin näkemyksiin. Yleistävät näkemykset rakentavat ihmisen sosiaalista identiteettiä. Yksilölle itselleen voi aiheuttaa ristiriitaa tietoisuus siitä, ettei hänen käytöksensä tai toimintansa vastaa häneen kohdistuvia odotuksia. (Emt., 14, 24–25.) Reaktiona tähän hämmennykseen ihminen voi alkaa toimia häneen kohdistuvien odotusten mukaisesti. Kuitenkaan pääsääntöisesti yksilö ei hyväksy häneen kohdistuvia negatiivisia määritelmiä. Goffmanin mukaan yksilö tiedostaa häneen kohdistuvat odotukset, jotka eivät usein vastaa käsitystä omista todellisista piirteistä. Leiman aiheuttava piirre voi olla kuitenkin muiden silmissä niin hallitseva, että ihmistä arvioidaan ainoastaan kyseisen piirteen kautta, esimerkiksi vankina. Kuitenkin ihminen itse ymmärtää itsensä tavalliseksi sosiaalisen luokkansa edustajaksi, ”eläkeläiseksi”, ”opiskelijaksi”, ”naiseksi”. (Goffman 1963, 24–25.)

Kirsi Juhila (2004, 20) määrittelee leimatun identiteetin kategoriaksi, "johon liittyy poikkeuksellisen vahvoja negatiivisia luonnehdintoja". Leimatun identiteetin synnyn taustalla on Juhilan mukaan ihmisten ja asioiden luokittelu kategorioiden avulla. Juhila (2004) nojautuu artikkelissaan Goffmanin (1961) näkemyksiin leimatun identiteetin perustumisesta ihmisten luokitteluun stereotyyppisiin vastakahtapareihin tai institutionaalisten mallitarinoiden avulla, jotka tarjoavat yksilölle valmiita identiteettejä. Luokittelu on eron tekemistä ja se perustuu usein stereotypisointiin. Tällaisia vastinpareja ovat esimerkiksi naiset-miehet, työttömät -työssäkäyvät, maahanmuuttajat- kanta-asujat. Näihin kategorioihin liittyy odotuksia ja olettamuksia ihmisen käyttäytymisestä. (Juhila 2004, 21–23.) Juhilan mukaan kategorisoinnissa on kyse eronteosta ja vallankäytöstä, koska ihmiset usein määrittelevät erot etuoikeutettujen kategorioiden ehdolla. Etuoikeutettujen kategoria on ikään kuin peili, jota vasten toisen kategorian edustajat määrittyvät usein ominaisuuksiltaan puutteellisiksi tai vajaiksi. Institutionaalista mallitarinoista on kyse silloin, kun ihmiset tulevat instituutioiden asiakkaina määritellyksi negatiivisten ominaisuuksien kautta ja heille on instituutioissa tarjolla identiteettejä rakentavia tarinoita siitä, miten heidän uransa kyseisen instituution asiakkaana voi edetä. (Juhila 2004, 24–25.) Kääriäinen (1994, 79–80) kirjoittaa Goffmaniin (1969) nojaten, että vankilassa vaaditaan yksilöltä laitoksen vaatimuksiin sopeutumista ja vankilan käytännöissä yksilölle on tarjolla passiivisen alistujan identiteetti ja lopulta yksilö alkaa nähdä itsensä häneen kohdistuvien odotusten mukaisesti.

Sosiaalityössä leimattuja identiteettejä ja toiseuden kokemuksia tutkinut Anna Kulmala (2006) nojautuu tutkimuksessaan Goffmanin (1963) henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin käsitteisiin leimatun identiteetin tutkimuksessa. Kulmala tarkoittaa henkilökohtaisella identiteetillä ihmisen käsitystä itsestään ja puolestaan sosiaalinen identiteetti ihmisen käsitystä siitä, miltä hän muiden silmissä näyttää. Kulmala on käyttänyt sosiaalisen identiteetin käsitettä kuvaamaan henkilökohtaiseen identiteettiin liitettyjä kategorisia määrittelyksiä. Kulmalan mukaan joutuessaan ottamaan sosiaalista identiteettiä osaksi persoonallista identiteettiään, ihminen tulee liittyneeksi johonkin sosiaaliseen kategoriaan, kuten rikollinen tai kriminaalihuollon asiakas. Kulmalan mukaan "toisten" luonnehdinnat rakentavat ihmisen käsitystä sosiaalisesta

identiteetistä, mutta ne vaikuttavat myös ihmisen henkilökohtaiseen identiteettiin. (Kulmala 2006, 61–62.)

Sosiologisessa tutkimuksessa rikoksien leimaavuutta on tarkasteltu poikkeavuutena. Sosiologisessa tutkimuksessa on keskitytty poikkeavuuden kausaaliin selitysmalleihin, jolloin poikkeavuuden synty on nähty yksilön omaksumana käyttäytymisenä. Leimaantumisteoreettista koulukuntaa edustavien tutkijoiden näkemykset korostavat poikkeavuuden perustuvan ympäristön määrittelyyn jonkin ihmisen poikkeavuudesta. (Laine 1991, 16, 196–197; Kääriäinen 1994, 19.) Poikkeavuuden tutkimuksen klassikoksi on muodostunut sosiologi Edwin M. Lemertin teoretisointi. Lemertin teoretisointi edustaa Goffmanin tavoin leimaantumisteoreettista koulukuntaa (Kääriäinen 1994, 19–20). Sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä poikkeavuuden syntymisessä korostaessaan on teoriassa vahva sosiaalipsykologinen painotus. Poikkeavuus syntyy Lemertin mukaan yksilön ja yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa ja siitä voi tulla osa yksilön identiteettiä. (Lemert 1951) puhui primaarista ja sekundaarista poikkeavuudesta. Primaarissa poikkeavuudessa yksilö ei ole vielä sisäistänyt leimaa osaksi identiteettiään. Sekundaari poikkeavuus perustuu siihen, että yksilö on omaksunut leiman osaksi identiteettiään ja alkaa käyttäytyä sen mukaisesti. (Emt., 82–85, 448.) 1960-luvun leimaantumisteoreetikoista Howard S. Becker (1963, 8–14) mukailee Lemertin (1951) näkemystä poikkeavuuden omaksumisen perustumisesta sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja siinä muiden ihmisten reagointiin, jota pidetään ongelmallisena. Goffman (1963) korosti, että leimatuksi tuleminen ei edellytä ympäristön reagointia vaan ihminen voi myös itse leimata itsensä. Ihminen voi leimata itse itsensä sen perusteella, mitä kulttuurissa ja yhteiskunnassa puhutaan siitä sosiaalisesta ryhmästä, johon yksilö kuuluu. (Emt, 12–15.)

Goffman (1963 & 1969) oli kiinnostunut yksilön keinoista suhtautua leimaavaan ominaisuutensa. Goffmanin mukaan leimautuneen suurin toive on tulla nähdyksi normaalina. Leimautumiselle on ominaista ajatukset siitä, että ei tule hyväksytyksi eikä tasa-arvoisesti kohdelluksi suhteessa “normaaleihin” ihmisiin. Seurauksena yksilö pyrkii osoittamaan toiminnallaan olevansa normaali. Tyypillistä on myös pyrkimys leimatun piirteen salaamiseen, minkä seurauksena muiden ihmisten tapaamista vältellään leiman salaamiseksi tai pyritään esiintymään siten, ettei leimaa ole. Toisaalta

yksilö voi pyrkiä myös pyrkiä avoimesti kertomaan leimaavasta ominaisuudesta osoittaakseen hyväksyvänsä ja kunnioittavansa itseään leimaavasta piirteestä huolimatta. (Goffman 1963, 17–20, Goffman 1969; 109, 115, 123–127.) Goffman korosti, että vaikka yhteisö pyrkii suhtautumaan hyväntahtoisesti leimautuneeseen yksilöön, tullaan silti määritelleeksi yksilölle sopivaa käytöstä. Tällä Goffman tarkoitti esimerkiksi sitä, että yksilön ei ole itse soveliasta vitsailla leimaavasta ominaisuudestaan. Goffmanin mukaan yhteiskunta pyrkii osoittamaan, että leiman kantaja on normaali ja siten yhteiskunnan jäsen, mutta kuitenkin erilainen (Emt., 1969, 143–150.)

Poikkeavuuden määrittelyssä ja omaksumisessa on pidetty keskeisenä määritellä, mitä poikkeavuudella tarkoitetaan (esim. Laine 1991). Lemert korosti yhteisön yksilöön kohdistamien toimintaodotusten määrittelevän sitä, miten tuomittavana poikkeavaa käyttäytymistä pidetään (Lemert 1951, 54). Rikoksia voidaan myös tyypitellä teon tuomittavuuden mukaan ja suhtautuminen erityyppisiin rikoksiin vaihtelee. Matti Laine (1991) argumentoi poikkeavuuden suhteellisuudesta. Poikkeavuutta on määritelty normien rikkomiseksi, mutta toisaalta suurin osa ihmisistä rikkoo toiminnassaan tavalla tai toisella ihmiselämän normeja ja lakeja esimerkiksi liikenteessä. Esimerkiksi ylinopeuden ajaja ei yleensä suhtauduta rikollisena. Poikkeavuuden määrittelyssä Laine pitää olennaisena sen perustumista yhteisesti jaettuun kulttuuriseen ymmärrykseen. Käsitteet poikkeavuudesta ja tekojen ovat täten yhteydessä aikakauteen ja sen arvoihin. (Laine 1991, 15–22.) Toisaalta on huomattava, että saman kulttuurin sisällä on eroja esimerkiksi eri sosiaaliryhmissä moraalikäsitteet voivat vaihdella ja rikollinen toiminta voi jossakin ryhmässä herättää ihailua ja arvostusta (ks. Lemert 1951, 54; Kuure 1996, 12). Lemert (1951) korosti, että rikoksiin reagointiin vaikuttaa tehdyn rikoksen lisäksi muut ulkoiset tekijät, kuten tekijän sukupuoli (Emt., 54). Tapio Kuure (1996, 12) huomauttaa klassikkoteoksessaan marginaalista murtautumisesta, että yksilö on herkempi leimaamaan muiden erottautumisen poikkeavuudeksi ja oma erottautuminen mielletään erilaisuudeksi.

Leimattujen ryhmien identiteettien rakentumisen tutkimuksessa on hyödynnetty vastapuheen käsitettä, jolla tarkoitetaan ihmiselle luontaista tapaa vastustaa itseän kohdistuvia negatiivisia määrittelyjä. Ulkopuolelta tulevien määritelmien vastustamisen

mahdollistaa identiteettien liikkuvuus. Vastapuhetta on esimerkiksi käsitysten varovainen kyseenalaistaminen ja vaihtoehtojen esittäminen. (Juhila 2004, 28–30; Hyväri 2006, 136.) Vastapuhe tarkoittaa pyrkimystä neuvotella itselle toisenlaista identiteettiä kuin mitä kulttuurisesti tarjotaan, sillä ihmisen käsitys itsestään ei usein vastaa stereotyyppioita siitä sosiaalisesta ryhmästä, johon häneen katsotaan kuuluvan. Juhilan (2004) mukaan vastapuheessa on kyse tavoitteellisesta toiminnasta, jonka pyrkimyksenä on osoittaa oman identiteetin erilaisuus suhteessa vallitsevaan kulttuuriseen käytäntöön. (Juhila 2004, 20–21, 28–31.) Toisaalta Juhilan mukaan leimattua identiteettiä vastaan puhuminen on usein vaikeaa (Juhila 2004, 20). Vastapuheen muotoja on Juhilan (2004) mukaan tavallisuusretoriikka ja eron politiikka. Tavallisuusretoriikassa korostetaan omaa tavallisuutta poikkeavan piirteen sijaan. Juhilan mukaan tavallisuuden korostamisessa on kyse minän retorisesta keinosta irtisanoutua ominaisuudesta, joka ryhmän jäsenyyteen liitetään. Juhila (2004) viittaa Goffmanin (1963) kiteytykseen: ”Olen tavallinen, mutta muut näkevät minut toisin”. Juhila (2004) kuvaa keinoa yksilön pelastautumisstrategiaksi. Eron politiikasta on kyse silloin, kun pyritään korostamaan identiteettien välisiä eroja ja hyväksytään identiteettien moninaisuus. Erojen merkityksiin suhtaudutaan positiivisesti sen sijaan että tavoiteltaisiin tiettyä, samalaista identiteettiä. (Juhila 2004, 20–21, 28–31.)

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimuskysymys

Aikaisemman tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että ei ole olemassa yhtä naisvankityyppiä. Sen sijaan voidaan todeta, että vankeusrangaistukseen ja vankeihin liittyy kulttuurissamme leimoja, jotka vaikuttavat identiteettien muodostumiseen. Haastateltavien mahdollisuudet rakentaa identiteettiään viittaavat laajemmin entisten naisvankien yleiseen asemaan yhteiskunnassa. Olen kiinnostunut haastateltavien mahdollisuuksista rakentaa identiteettejään suhteessa leimaaviin valtakulttuurisiin käsityksiin. Identiteettien rakentumista lähestyn itsemäärittelyiden ja sosiaalisen ympäristön välisenä vuoropuheluna. Identiteettien rakentumisessa on merkityksensä positioilla, joita pyrin myös tarkastelemaan. Lähestyn tutkielmassa vangin identiteettiä leimattuna kategoriana, johon sisältyy ennakkokäsityksiä ja toimintaodotuksia kyseisten ihmisten käyttäytymisestä. Tulkitsen analyysissä leimatun identiteetin rakentumista vastapuheen käsitteen avulla. Tutkimustehtäväni on tutkimuskysymyksen muodossa seuraava:

1. Miten haastateltavat rakentavat identiteettejään vankilassa ja sieltä vapautumisen jälkeen?

4.2 Aineiston esittely

Tutkielmani aineiston olen kerännyt haastattelemalla ja se koostuu viiden naisen haastattelusta. Ensimmäisen haastattelun tein keväällä 2015 ja muut neljä alkuvuodesta 2016. Haastatteluista kaksi tein puhelinhaastatteluna haastateltavien toiveesta. Haastattelujen tekeminen jännitti, sillä minulla ei ole aikaisempaa kokemusta tutkimushaastattelujen teosta. Kuitenkin arvioin, että aineiston kerääminen haastattelemalla olisi esimerkiksi kyselytutkimusta järkevämpi vaihtoehto tutkittavien löytämiseksi ja identiteettien rakentumisen tarkasteluun. Toisaalta myös sensitiivisten aiheiden tutkimisessa haastattelumenetelmä mahdollistaa tutkittavan kunnioittavan kohtaamisen.

Tavoitin tutkimukseen osallistuneista naisista kaksi yhdistyksen kautta ja kolme levitettyä sanaa tutkimuksesta. Olin asettanut haastatteluun osallistumiselle väljät kriteerit tietoisena siitä, että haastateltavien löytäminen voi olla vaikeaa. Kahden ensimmäisen haastattelun tekemisen jälkeen vaikutti siltä, etten saa enää haastateltavia. Pohdin miesten haastattelemista, mikä olisi tuonut analyysiin vertailevaa otetta erityisesti sukupuolen merkityksen analyysin näkökulmasta. Päädyin kuitenkin rajaamaan tutkimuksen naisvankeihin kohdistuvaksi, koska aikaisempaa naisvankeja koskettavaa tutkimusta on vähän ja naisnäkökulma oli tässä mielessä raikas ja kiinnostava. Haastatteluihin osallistuneista naisista kaksi oli vapautunut suljetusta laitoksesta ja kolme avolaitoksesta. Olin alkujaan suunnitellut, että haastattelen ainoastaan suljetussa vankilassa istuneita naisia. Naisvankien vaikea tavoitettavuus sai minut väljentämään kriteerejä. Joka tapauksessa kaikki haastatteluihin osallistuneet oli määrätty ehdottomaan vankeusrangaistukseen erotuksena niin sanotuista sakkovangeista, jotka suorittavat sikon muuntorangaistusta.

Haastattelujen kesto vaihteli tunnista puoleentoista tuntiin. Litteroitua tekstiä on 86 sivua rivivälillä 1,5 fontilla Times New Roman ja fonttikoolla 12. Tutkielmani aineisto on suhteellisen pieni, mutta valitsemani näkökulman kannalta riittävä. Toisaalta laadullisen tutkimuksen vaikuttavuus ei ole tutkimuksen aineiston määrästä kiinni vaan sen laadusta ja tutkimustulosten selkeästä esittämisestä (Eskola & Suoranta 1998, 18). Tutkimuksen tavoitteena ei ole ilmiöiden objektiivinen tavoittaminen, sillä tutkijan katsotaan vaikuttavan tutkimuksen etenemiseen ja tuloksiin (Eskola & Suoranta 1998, 210–211). Tieto on siten aina subjektiivista ja sen ymmärretään rakentuvan tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutuksessa.

Aineistonkeruumetodi pohjautuu avoimen haastattelun lähtökohtiin. Kaikkien haastattelujen lähtökohta oli esittämäni avoin kysymys naisten kokemuksista vankilasta vapautumisen jälkeen. Ajatuksena oli, että haastateltavat saavat itse määritellä ja valita, mitä kertovat. Olin ennen ensimmäisen haastattelun tekemistä suunnitellut haastattelun rakenteen kolmiportaiseksi, jossa ensimmäisessä vaiheessa esitän avoimen kysymyksen, toisessa nostan asioita haastateltavan kertomasta ja kolmannessa esitän kysymyksiä tutkimusintressieni perusteella. Muutin suunnitelmaa ensimmäisen

haastattelun jälkeen, koska palaaminen aikaisemmin sanottuun osoittautui itselleni hankalaksi. Muistiinpanojen ja kuuntelemisen yhdistäminen vaikeutti haastatteluun keskittymistä. Luovuin seuraavissa haastatteluissa muistiinpanojen tekemisestä ja keskityin kuuntelemaan. Lisäkysymykset perustuivat haastateltavien kerrontaan. Lisäkysymykset eivät varsinaisesti aina olleet kysymysten muodossa, vaan haastateltavan esiin tuomien asioiden toistamista, mikä johdatteli haastateltavan kertomaan ajatuksistaan lisää.

Myös teemahaastattelun valinta olisi ollut mahdollinen ja se on yleisesti käytetty haastattelumenetelmä pro gradu –tutkielmissa. Pidin eettisesti tärkeänä sitä, että tutkittavat saavat mahdollisimman vapaasti kertoa niistä asioista, joita itse pitävät tärkeinä. Toisaalta itselle tärkeistä asioista kertominen edellyttää luottamusta suhteessa haastateltavaan. Tarinallinen lähestymistapa näkyi haastatteluissa ensimmäisen kysymyksen esittämisenä avoimessa muodossa ja haastateltavan kerronnan ohjaamisena vankilasta vapautumisen hetkestä nykyhetkeen. Haastattelut eivät kuitenkaan edenneet kronologisesti tapahtumasta toiseen, vaan ihmiset poikkesivat polulta sivuhaaroille ja toivat esiin myös muita mieleen tulevia asioita.

Tutkimustehtävän kannalta en pitänyt tarpeellisena haastateltavien taustatietojen järjestelmällistä keräämistä. Pohdin ennen haastattelujen tekemistä, tulenko kysymään, minkä rikoksen haastateltava on tehnyt. Kaikki naiset eivät haastatteluissa tuoneet suoraan esille, minkä vuoksi ovat olleet vankilassa. En tätä erikseen kysynyt, koska se ei tuntunut tutkimuksen näkökulmasta tarpeelliselta tiedolta. Toiseksi ajattelin, että kyseessä on arkaluonteinen tieto, josta kertomisen tulee olla ihmisen päätettävissä. Toisaalta ennen haastattelun aloittamista korostin kaikille, että kysymyksiin vastaaminen on vapaaehtoista. Pohdin jälkikäteen, olisiko rikoksesta kertominen voinut olla joissakin määrin vapauttava kokemus. Toisaalta olen haastattelijana opinnäytetyön tekijä, en terapeutti. Sensitiivisten aiheiden tutkimuksessa on tuotu esiin, että haastattelukokemuksella voi toisaalta olla terapeuttinen vaikutus tutkittavan elämään. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 57.) Hyvärin (2001, 136) tavoin ajattelen, että marginaalien tutkimus voi olla valtauttavaa ja voimaannuttavaa, koska se mahdollistaa sellaisista kokemuksista kertomisen, joille ei anneta tilaa yhteiskunnallisesti ja

kulttuurisesti. Näin ollen tutkimukseen osallistuminen voi osaltaan auttaa ymmärtämään omia kokemuksia.

Toisaalta kaikista haastatteluista tuli ilmi haastateltavien perhestatus. Lapsia oli kolmella ja heistä kaikilla oli myös lapsenlapsia. Naisista työkäisiä oli neljä ja heistä yksi oli haastattelutilanteessa palkkatyössä. Haastateltavista palkkatyössä oli haastatteluhetkellä yksi ja kaksi haastateltavista oli kuntouttavassa työtoiminnassa. Tarkensin tutkittavien puheesta sen, miten pitkä aika vankilasta vapautumisesta oli kulunut, koska arvioin tiedoin olevan tärkeä tutkimustehtävän kannalta. Haastateltavilla oli vankilasta vapautumisesta kulunut vaihtelevasti aikaa yhdeksästä kuukaudesta kolmeen vuoteen. Haastateltavista kahdella oli takanaan useita vankeustuomioita.

Ennen haastattelujen tekoa olin perehtynyt aiheeseen aikaisemman tutkimuksen kautta. Vankien tilanteen tarkastelu ja naisnäkökulmaan perehtyminen aiheutti minussa syviä epäoikeudenmukaisuuden tuntemuksia. Kuitenkin pohjatyön ja itse haastattelujen toteuttamisen väliin jäi aikaa, koska haastateltavia ei löytynyt ja työelämä ei jättänyt aikaa tutkielman tekoon. Uskon, että osittain tästä syystä aineistoa lukiessa heräsi paljon lisäkysymyksiä. Ajattelen, että sensitiivisten aiheiden tutkimisen yhteydessä korostuu hienontunteisuus: tilanteiden ja tutkittavan ehdoilla eteneminen on tärkeämpää kuin tutkimuksen tavoite. Toisaalta olisin joistakin asioista voinut kysyä enemmän ja joissakin tilanteissa suorien kysymysten esittäminen olisi mahdollisesti syventänyt analyysia. Aineistosta muodostui kirjava, minkä vuoksi analyysin tekeminen tuntui ennakkoon haastavalta. Jälkikäteen huomasin, että erityisesti puhelinhaastattelut vaikeuttivat asioista kysymistä, koska ei ollut mahdollisuutta havainnoida haastateltavien ilmeitä. Toisaalta puhelinhaastattelujen etuna oli, että naiset saivat kertoa vaikeista kokemuksista itselleen tutussa ympäristössä. Joka tapauksessa haastattelujen tekemisen lähtökohtana oli suuntautua haastateltaviin ennen kaikkea ihmisinä ja toiseksi tutkimuksen informantteina. Uskon, että haastattelutilanteissa oma herkkyys ohjaa aiheiden käsittelyä ja sensitiiviset aiheet edellyttävät useita haastattelukertoja (ks. Laitinen 2004, 63).

Sosiaalityössä tutkimuksen kohteena ovat usein vaikeat kokemukset, jotka herättävät paljon tunteita. Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä lähisuhteissa tutkinut Laitinen

(2004) kertoo aineistonkeruuvaiheessa pahan olon purkautuneen kirjaimellisesti oksennuksena. Haastatteluissa käsiteltiin asioita, joihin en ollut osannut ennakkoon varautua. Vaikeista kokemuksista kuuleminen hämmensi minua kokematon tutkijaa. Vaikeaksi koin kysyä esimerkiksi väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja äitiydestä, koska en halunnut olla tungetteleva. Tämä liittyi osaltaan tietoisuuteen siitä, että esimerkiksi äitiydestä kysyminen voi olla tungettelua ja normatiivista painostamista (Granfelt 1998, 130).

Kohtaamani naiset olivat toisaalta hyvin avuliaita ja monet pohtivat, tulenko saamaan tutkielmaani hyödyntävää tietoa. Haastattelun rakenteen väljyys ja haastattelun avoin lähtökohta myös hämmensi osaa naisista. Lähtökohtaisesti olin ajatellut asettua empaattisen kuuntelijan rooliin, mutta tällaisissa tilanteissa kysyin lisää kerrotusta esiin nousseita asioita tai kysymällä konkreettisista tapahtumista. Haastattelujen tekeminen oli itselle tutkielman teon suurin anti ja opettavaisin kokemus. Oivalsin omakohtaisesti avoimen asenteen tärkeyden tutkimuksen teossa ja etenkin haastattelujen edetessä pyrki löytämään tiettyjä asioita, minkä vuoksi osa naisten kokemuksista jäi vaille syvempää tarkastelua.

Minut yllätti haastattelujen teossa kohtaamieni naisten läsnäolo haastattelutilanteissa. Haastateltavat kertoivat omista vaikeista kokemuksistaan avoimesti. Naiset suhtautuivat minuun hyväntahtoisesti ja pohtivat myös sitä, miten muut vankilasta vapautuneet tulevat selviytymään. On tärkeää huomioida, että tutkimukseen osallistui naisia, joilla oli siihen voimavaroja. Toiseksi tutkimukseen valikoitui naisia, jotka kykenevät kertomaan itsestään ja vaikeista kokemuksistaan. He eivät siis välttämättä edusta kaikkia niitä naisia, jotka ovat olleet vankilassa.

4.3 Diskurssianalyysi analyysimenetelmänä ja analyysin kulku

Aineiston analyysimenetelmänä olen hyödyntänyt diskurssianalyysia, jonka teoreettiset lähtökohdat pohjautuvat sosiaaliseen konstruktionismiin (esim. Jokinen 2016, 253). Sosiaalinen konstruktionismi toimii tässä työssä metodologisena viitekehyksenä. Sosiaalisessa konstruktionismissa peruslähtökohta on käsitys todellisuudesta kielen

kautta rakentavana (Gergen 1994, 72). Tämä tarkoittaa haastatteluaineiston analyysissä kiinnostusta tutkia sitä, miten haastateltavat antavat asioille merkityksiä. Kielenkäyttöä tarkastellaan toimintana, joka rakentaa todellisuutta. Todellisuutta rakennetaan antamalla asioille erilaisia merkityksiä, joita tuotetaan erontekoina ja suhteessa kontekstiin. Suuntauksessa korostetaan, että kielenkäyttö ei heijasta ulkoista tai yksilön sisäistä todellisuutta sellaisenaan. (Jokinen ym.2016, 47, 252; Jokinen 2016, 253–254.)

Nojautuminen sosiaaliseen konstruktionismiin tarkoittaa identiteetin tarkastelua sosiaalisen määrittelyprosessin tuloksena. Haastattelupuheessa tarkastelen haastateltavien kielenkäyttöä identiteettiä rakentavana toimintana (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Tarkastelutapani ei mielestäni poissulje käsitystä identiteetistä yksilölle todellisena kokemuksena, mutta se ei ole analyysin kohde. Näin ollen konstruktionistista otetta tässä työssä voi luonnehtia väljäksi erotuksena “tiukasta”(strength) konstruktionismista, jossa kokemuksilla ei oleteta olevan yhteyttä reaali maailmaan, vaan myös niitä tarkastellaan sosiaalisina konstruktioina. (Gergen 1997, 69–72.) Toisaalta myös sosiaalisessa konstruktionismissa on korostettu kielenkäytön ja todellisuuden yhteen kietoutumista ja vastavuoroisuutta. Seuraavaksi esittelen aineiston analyysimenetelmän ja kerron, miten olen sitä käyttänyt haastattelupuheen analyysissä.

Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysia on luonnehdittu tutkimuksen analyysimenetelmänä väljäksi selkeärajaisten tutkimusmenetelmän sijaan, jolloin tutkimuksessa voidaan painottaa erilaisia asioita. Avaan seuraavaksi menetelmän yleisiä lähtökohtia, mitä diskursseilla tarkoitan tässä työssä ja miten menetelmän lähtökohdat näkyvät analyysissäni.

Diskurssin käsite on monimerkityksinen ja dynaaminen ja sen merkitys riippuu toisinaan käyttöyhteydestä ja –tilanteesta (Pietikäinen & Mäntynen 2006, 22). Diskurssin käsite tarkoittaa tässä työssä merkityssysteemiä (esim. Parker 1992, 8), puhetapaa ja vakiintunutta asioiden merkityksellistämisen tapaa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 23). Jokinen ym. (2016, 34) määrittelevät diskurssit sosiaalisissa käytännöissä rakentuviksi merkityssysteemeiksi, jotka rakentavat käsityksen

sosiaalisesta todellisuudesta. Diskurssien rakentuminen osana sosiaalisia käytäntöjä tarkoittaa, että identiteettien merkityksellistämisen tavat ovat sidoksissa näihin käytäntöihin, joissa toimitaan (ks. Emt., 29).

Diskurssianalyysissa tutkimuksen kohteena on, miten sosiaalista todellisuutta rakentavia diskursseja tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. Diskurssianalyysissa tutkittavana ovat erilaiset tekstit, jossa ilmenevää kielenkäyttöä tarkastellaan itsessään tekoina ja toimintana. Fokuksena on tutkia sitä, miten toimijat tekevät kielenkäytöllä ymmärrettäväksi sosiaalista todellisuutta ja miten tulevat samalla tuottaneeksi todellisuudesta tietynlaisena. (Suoninen 2016a, 229–233.) Menetelmässä painotetaan tulkintojen aineistolähtöisyyttä, mutta samanaikaisesti korostetaan asioiden merkityksellistämisen tapojen yhteyttä ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen. (Suoninen 2016b, 52.) Pietikäinen & Mäntynen (2009) tähdentävät, että diskurssin käsite on eräänlainen jatkumo kielenkäytön mikrotason ja yhteiskunnallisen makrotason eli kontekstin välillä (Emt., 27–28.) Näin ollen kielenkäytön ja siihen sisältyvien diskurssien tutkiminen tuottaa tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta ja kulttuurista (Helne 2002; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13, 20). Tässä työssä kielenkäytön mikro- ja makrotason tarkastelu tarkoittaa sen tarkastelua, miten haastateltavien puhe ilmentää naisvankeihin kohdistuvia kulttuurisia käsityksiä.

Diskurssianalyysissa merkityksien tuottamisen ilmiöille ja asioille katsotaan tapahtuvan vakiinnuttamalla tai erontekojen kautta. Vakiinnuttamisessa on kyse totuttuihin merkityksiin nojautumisesta ja siitä olettamuksesta, että kanssatoimijat ymmärtävät asian tai ilmiön samalla tavalla. Kun merkitysten tuottaminen perustuu erontekoihin, asia tai ilmiö saa merkityksensä sen kautta, mitä se ei ole. (Jokinen 2016, 252.) Tilanteessa, jossa kuvataan tiettyä asiaa ja ryhmää on samanaikaisesti läsnä useita eri diskursseja (Jokinen ym.2016, 35–36). Diskurssit määrittyvät suhteessa toisiinsa, ne viittaavat toisiinsa ja diskurssien välisiä rajoja voi olla vaikeaa erottaa. Diskurssien välisissä suhteissa ajatellaan niiden välille muodostuvan myös jännitteitä. Vangeista ja rikollisista voidaan puhua esimerkiksi syyllisinä tai uhreina. Tällöin esimerkiksi yksilö voi esittää itsensä rikosnäkökulmasta syylliseksi, mutta samanaikaisesti kyseenalaistaa tätä ajattelutapaa ymmärtämällä omaa toimintaansa elämäkokemusten uhrina.

Analyysissa pyrin tarkastelemaan tätä diskurssien yhteen kietoutumista ja niiden välisiä jännitteitä. (Jokinen ym. 2016, 35–36; Suoninen 2016b, 63.)

Diskurssianalyysissa analysoitavaa toimintaa tarkastellaan aina suhteessa aikaan ja paikkaan eli kontekstiin (Jokinen ym.2016; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29). Taustalla on konstruktioivinen käsitys tiedosta, jonka katsotaan heijastavan aikaa ja historialliskulttuurista tilannetta (Burr 2003, 2–4). Merkityksien tuottamisen katsotaan olevan aina yhteydessä yhteiskuntaan, kulttuuriin ja historiaan. Ilman kontekstin huomiointia ei ole mahdollista ymmärtää kieleen sisältyviä merkityksiä. Kontekstin voidaan määritellä monin tavoin ja sillä on tarkoitettu esimerkiksi asiayhteyttä, yhteiskunnallista tilaa tai toimintaympäristöä. Periaatteessa konteksti tarkoittaa tutkimuksessa kaikkien sellaisten tekijöiden huomiointia, jotka ovat merkitysten muotoutumisen taustalla ja vaikuttavat kielenkäyttöön ja tulkintaan. Kontekstia on yleensä rajattava, minkä seurauksena tutkimuksessa on myös tutkijan luoma konteksti. (Jokinen ym.2016, 36; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29–30.) Tässä tutkimuksessa huomioitavia konteksteja ovat vuorovaikutus-, kulttuurinen - ja institutionaalinen konteksti.

Haastatteluaineistossa vuorovaikutuskonteksti tarkoittaa keskustelunkulun tarkastelua, sillä esimerkiksi kysymyksenasettelulla ja haastateltavan aikaisemmalla vastauksella katsotaan olevan vaikutus siihen, millaisia vastauksia annetaan. Olen hyödyntänyt haastattelumenetelmänä avointa haastattelua, jolloin haastateltavat ovat suhteellisen vapaasti saaneet kertoa kokemuksistaan. Vaikka olen haastattelijana pyrkinyt avoimuuteen ja neutraaliuteen, ovat lisäkysymykseni ja kommenttini ohjanneet keskustelua, eikä sana ole siinä mielessä ollut niin sanotusti vapaa. (Jokinen ym.2016, 38–39.) Analyysi laajenee diskurssianalyysissa myös välittömän vuorovaikutustilanteen ulkopuolelle. Kulttuurisen kontekstin huomiointi merkitsee, että aineiston tulkinnan katsotaan olevan samanaikaisesti kulttuurin tulkintaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 35–36; Jokinen ym. 2016, 39.) Tarkastelen haastattelupuheessa identiteetin rakentumista vuoropuheluna kulttuurisen kontekstin kanssa, mikä tarkoittaa huomion kohdistumista haastatteluissa esiintyviin stereotyyppioihin ja ennakkokäsityksiin vangeista. Institutionaalilla kontekstilla tarkoitetaan sellaisia toiminnan reunaehtoja, jotka ovat vaikuttaneet aineiston

tuottamiseen. Tässä työssä institutionaalisenä kontekstina on vankila, mikä tarkoittaa vankilan sosiaalisten rakenteiden ja siihen sisältyviin mahdollisuuksien ja rajoitteiden huomiointia merkitysten muotoutumiseen. (Emt., 40–41.) On myös huomioitava tutkimuksen ajallisen kontekstin vaikutus merkityksenantoon. Tällä tarkoitan sitä, että haastateltavat olisivat saattaneet puhua eri tavalla vankila-ajasta vielä vankilassa ollessa.

Identiteetti, positio ja vastapuhe analyysissa

Lähestyn identiteettiä aineiston analyysissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana konstruktiona. Konstruktivinen lähestymistapa kohdistaa kiinnostukseni tapoihin, joilla identiteettiä rakennetaan kielenkäytössä. Näin ollen pyrkimyksenäni ei ole tavoittaa yksilön identiteettiä “todellista minää” mielensisäisenä kokemuksena, vaan tarkastelen identiteettien rakentumista prosessina. Tarkastelen identiteettiä moninaisena, mikä tarkoittaa haastatteluaineiston analyysissa lähtökohtaa, että samalle haastateltavalle voi rakentua erilaisia identiteettejä, jotka realisoituvat eri konteksteissa. (Potter & Wetherell 1987, 101–104; Jokinen ym.2016, 43–45.)

Tarkastelen identiteettien moninaisuutta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvana toimijan asemointien eli positioiden vaihteluina (Emt., 101–104), kun esimerkiksi Stuart Hallin (1999, 22–23) postmoderni identiteetikäsitys korostaa identiteettien moninaisuuden aiheuttavan yksilölle sisäistä ristiriitaa. Identiteetti rakentuu omanlaiseksi tietyssä diskurssissa ja kontekstissa vaihtelevissa asemissa. Tietyt diskurssit kutsuvat asemoitumaan tietyllä tavoin ja nostavat esiin tiettyntyyppiset identiteetit (Parker 1992, 9). Tutkimuksessa on puhuttu diskurssien kyvystä puhutella eri tavoin ja ne voivat houkuttaa asemoitumaan tiettyyn positioon (Suoninen 1993, 61; ks. myös Harré & al. 1999, 20–22). Positiot tulevat näkyviin erilaisina suhtautumistapoina, joita pyrin haastatteluaineistosta erittelemään (Jokinen ym.2016, 44). Haastattelujen analyysissa paikannan sitä, miten haastateltavat suhtautuvat vankeusrangaistukseen ja vankeihin. Tämä tarkoittaa puheesta sen erittelyä, miten haastateltavat puhuvat näistä asioista.

Diskurssit määrittävät ihmisille erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia ja tällöin tietty diskurssi voi rajoittaa toimintamahdollisuuksia ja sen myötä kaventaa identiteettejä. Diskursseihin sisältyvien positioiden muodostumisella voi olla seurauksia, jotka voivat olla merkitykseltään positiivisia tai negatiivisia. (Jokinen ym.2016, 97.) Ian Parker (1992, 9–10) korostaa, että diskurssianalyysissä tulisi tarkastella diskursseihin sisältyviä puhuja-asemia ja millaisia oikeuksia niihin sisältyy. Analyysissä tämä tarkoittaa kiinnostusta paikantaa diskursseihin sisältyvää valtaa. Täten tutkimukseni paikantuu kriittiseen diskurssianalyysiin, jossa pyrkimyksenä on tuoda esiin valtasuhteiden ongelmat (esim. Suoninen 1993, 61). Pyrin analyysissä tavoittamaan diskurssien sisäisiä valtasuhteita hegemonisten diskurssien sijaan. Käytännössä tämä tarkoittaa eri diskurssien tunnistamista, toimijoiden välisten suhteiden paikantamista kussakin diskurssissa ja kolmanneksi sen paikantamista, millaisiin positiioihin yksilöt asettuvat ja millaisiin positiioihin heitä asemoidaan. (Jokinen ym.2016, 75–76.)

Identiteetin ja position käsite tulevat analyysissä merkitykseltään lähellä toisiaan viitattaessaan toimijoiden itselleen ja muille oletettiin oikeuksiin, velvollisuuksiin ja ominaisuuksiin, jotka jäsentävät toimintaa. (Jokisen ym. 2016, 45). Lähestyn identiteetin rakentumista toimintana, jonka tavoitteena on antaa tietynlainen kuva itsestä (esim. Suoninen 2012). Position käsite soveltuu analyysiin otettavaksi identiteetin rinnalle, koska position käsitteen avulla on mahdollista tarkastella diskursseihin sisältyvää valtaa tuottaa toiminnalle rajoituksia. Näin ollen analyysissä pyrin tavoittamaan, millaisia seuraamuksia diskursseilla ja niissä muodostuvilla positiioilla voi olla identiteetin rakentamiseen. (esim. Jokinen ym.2016, 45.)

Identiteettien analyysissä tulkitsen myös leimatun identiteetin rakentumisesta. Tarkastelen vangin identiteettiä leimattuna. Leimatulla identiteetillä tarkoitan kategoriaa, jota rakentavat erilaiset negatiiviset oletukset ja odotukset vangeista. (Goffman 1963; Juhila 2004.) Leimattujen ihmisryhmien tutkimuksessa on korostettu, että yksilön on mahdollista puhua itselleen toisenlaista identiteettiä kuin mitä kulttuurisesti tarjotaan. Tarkastelen haastatteluaineiston analyysissä diskursseissa esiintyvää vastapuhetta, jossa neuvotellaan identiteettiä leimaavista määreistä. Mukailen vastapuheen määrittelyssä Kirsi Juhilan (2004) määritelmään vastapuheesta toimintana, joka suuntautuu leimattua identiteettiä vastaan ja jonka avulla pyritään

neuvottelemaan identiteetille uusia merkityksiä ja osoittamaan identiteetin erilaisuus suhteessa kulttuurisiin oletuksiin (Emt., 29).

Analyysin kulku

Haastattelujen analyysi lähti liikkeelle aineiston useista lukukerroista. Tässä kohti nimesin haastateltavat, koska minulle ei vielä ollut selvää, miten kirjoitan analyysin. Tarkastelin haastatteluja diskurssianalyysin mukaisesti siitä näkökulmasta, mitä haastateltavat tekevät, sillä diskurssianalyysissä kiinnostuksen kohteena on päästä sisälle siihen, mitä puheella tehdään (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13). Tämän jälkeen tein tekstin marginaaleihin merkintöjä, kun havaitsin aineistossa tutkimusintressini kannalta tärkeältä vaikuttavia kohtia ja alleviivasin näitä kohtia. Alleviivasin aineistosta erityisesti tilanteita, joissa kuvattiin omaa toimintaa ja suhtautumista vankeihin ja rikoksentekijöihin. Useiden lukukertojen jälkeen pelkistin aineistoa siirtämällä alleviivatut kohdat aineistosta.

Aineiston pelkistämisen jälkeen merkitsin aineistoon diskurssin, position ja identiteetin. Koodasin ne haastateltavan peitenimen ensimmäisellä kirjaimella ja järjestysnumerolla, minkä jälkeen nostin koodit aineistosta sivuun. Muodostin näistä yhteneväisyyksiä diskurssien perusteella ja nimesin näille syntyville luokille “päädiskurssin”. Tämän jälkeen aloin kirjoittamaan. Kirjoittamisen eteni prosessina, jonka aikana luin aineistoa uudestaan ja tarkensin teoreettista viitekehystä tutkimuksen keskeisten käsitteiden osalta. Analyysi jäsenyi käsitteiden tarkentuessa ja sen rakentaminen oli eräänlaista palapeliä, jossa asioiden lukuisten eri yhdistelyjen jälkeen nykyinen kirjoitusasu sai lopullisen muotonsa.

4.4 Tutkimuksen etiikka

Pohdin pitkään, mitä käsitettä itse käytän tutkittavista. Voidaanko heistä puhua entisinä vankeina? On huomattava, että vankeustuomio on tutkittavien kohdalla mennyt ajanjakso, tilanne tai tapahtuma. Sosiaalityössä erityisesti leimattujen ihmisryhmien kohdalla on oltava tietoinen käytettyjen käsitteiden vaikutuksesta todellisuutta luovina.

Päädyin analyysissä ja johtopäätöksissä pääasiassa puhumaan haastateltavista ja muualla tutkimuksessa käytän ilmausta naisvangit, koska tämä on tutkimuksessa yleisesti käytetty termi.

Tutkimusaiheen valinta herätti itsessäni kysymyksen, mikä oikeus minulla tutkia itselleni vierasta aihetta. Itselleni tutkielman aiheen valintaa ohjasi kiinnostus ja usko aiheen tärkeyteen ja merkitykseen. Olen kokenut tärkeäksi nostaa esiin sellaisia kokemuksia, jotka jäävät helposti piiloon valtavirralla. Yhteiskunnan vähäosaisten ja marginaalisten kokemusten tutkimisen tavoitteena on usein pidetty äänen antamista tutkittaville. Itse ajattelen, että tutkimuksessa puhuu viime kädessä tutkijan ääni, koska aineiston analyysin ja kirjoittamisen kautta tutkija tekee tulkintoja tutkittavien elämästä.

Tutkimuksen etiikassa tunnistettavuus on Arja Kuulan (2006, 201) mukaan tunnetuimpia normeja ja tästä syystä tutkittavien nimettömyydestä ja tunnistamattomuudesta on muodostunut eräänlaisia itsestänselvyyksiä. Kerroin tutkimuskirjeessä (Liite 1) ja haastattelujen alussa henkilötietojen salaamisesta tutkimuksen teon eri vaiheissa. Haastattelujen litterointivaiheessa poistin suorat tunnisteet, kuten nimet, asuinpaikan ja muut mahdolliset tunnistetiedot. Haastateltavien nimet ja muut haastatteluissa mainitut nimet on muutettu peitenimiksi ja analyysiin nostetuista aineisto-otteista on häivytetty murre. (Kuula 2006).

Haastattelujen analyysimenetelmän valintaa ohjasi tutkimuksen etiikka. Olin alkujaan kiinnostunut analysoimaan haastatteluja ja identiteetin muutosta hyödyntämällä narratiivista metodia. Analyysissä olisi tällöin haastatteluaineistoja tarkasteltu tarinoina, mikä tuntui kuitenkin haastavalta tunnistettavuuden näkökulmasta. Näin ollen päädyin diskurssinanalyysiin ja tarkastelemaan identiteettien rakentumista. Analyysissä esiin nostamien katkelmien perusteella haastateltavat eivät ole jäljitettävissä.

5 IDENTITEETIN RAKENTUMINEN VANKILASTA VAPAUTEEN

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset. Olen jakanut tulosluvun aineistolähtöisesti kahteen pääluokkaan, aikaan vankilassa ja aikaan siviilissä. Vankilaa tarkastelen erityisesti institutionaalisen kontekstin ja aikaa siviilissä ajallisen - ja paikallisen kontekstinä. Näiden päälukujen alle olen jäsentänyt paikantamani diskurssit, diskursseissa muodostuvat positiot ja rakentuvat identiteetit. Diskurssien alle olen laatinut yhteenvedon diskurssissa rakentuvista identiteeteistä, muodostuvista positioista ja identiteettien tunnuspiirteistä. Positiot ovat diskursseissa muodostuneita asemointeja identiteettien rakentumisen kuvaamisessa haastattelupuheessa. Identiteettien tunnuspiirteillä tarkoitan haastattelupuheesta rakentuvaa kuvaa identiteetistä, siihen sisältyneistä itsemäärittelyistä ja ominaisesta toiminnasta.

Vankila-aikaan paikantuvat diskurssit olen nimennyt erillisyyden - ja liittymisen diskursseiksi. Diskursseissa rakentuvat identiteetit olivat sopeutujan, voimakkaan ihmisen, yhteistyöhön kykenevän ja itsevarman identiteetit. Siviiliin paikantuvia diskursseja olivat luottamus-, häpeä-, ja erillisyydiskurssi. Näissä diskursseissa rakentuvat identiteetit olivat seuraavat: itsenäinen, muutokseen pyrkivä ihminen, syyllinen, epävarma, erilainen ja alistuneen identiteetti. Diskurssit ovat paikannettavissa kaikkiin haastatteluihin ja identiteetit osaan tai kaikkiin haastatteluista. Olen valinnut haastatteluista esimerkkikatkelmia perustelemaan tulkintaani kyseisen identiteetin rakentumisesta ja kuvaamaan positioihin asettumista. Samassa haastattelussa rakennettiin useita identiteettejä vaihtelevissa positioissa ja yksittäisessä kuvauksessa saatettiin samanaikaisesti rakentua monta eri identiteettiä. Diskurssien päällekkäisyys ilmenee siten, että yksittäisessä aineisto-otteessa nojaututtiin erillisyyden- ja liittymisen diskursseihin. Olen pyrkinyt säilyttämään esimerkkikatkelmat alkuperäisessä muodossaan, mutta joissa kohti olen muokannut kieliasua helpommin luettavaksi. Haastattelut ovat kokonaisuudessaan anonymisoitu litteroinnin yhteydessä, joten myös tunnistettavuuden osalta joitakin kohtia katkelmista on poistettu.

5.1 VANKILASSA

Haastatteluihin sisältyneissä kuvauksissa koskien vankila-aikaa haastateltavat puhuivat sopeutumisestaan vankeuteen, muihin vankeihin ja henkilökuntaan (ks. Kyngäs 2000; Kääriäinen 1994). Tarkastelen näissä puhetavoissa rakentuvia identiteettejä. Haastatteluissa vankila institutionaalisenä kontekstina nosti esiin erillisyyden ja liittymisen diskurssit. Diskursseissa otetut positiot ilmensivät suhtautumista muihin vankeihin, henkilökuntaan ja vankilaan yhteisönä. Diskurssit olivat myös toisiinsa nähden päällekkäisiä ja toisiinsa kietoutuvia, mikä ilmeni identiteetin rakentumisessa nojautumisena samanaikaisesti molempiin puhetapoihin.

5.1.1 ERILLISYYDEN DISKURSSI

Paikansin haastatteluista puhetavan, jonka nimesin erillisyyden diskurssiksi. Diskurssissa haastateltavat puhuivat itsestään suhteessa vankeihin ja vankilaan muista erillisinä. Haastateltavat puhuivat siitä, etteivät jakaneet omia henkilökohtaisia asioitaan muiden vankien kanssa. Haastateltavat viettivät aikaa mielellään omissa oloissaan ja vetäytymällä omaan maailmaan, minkä koettiin mahdollistuvan vankilassa. Vankilassa järjestettyä toimintaa pidettiin tärkeänä mahdollistaessaan etäisyyden muihin vankeihin. Erillisyyden diskurssi oli jännitteisessä suhteessa liittymisen diskurssiin, jossa korostettiin yhteisön elämään osallistumista ja muiden kanssa toimeen tulemistä.

Identiteetti	Diskurssissa muodostuvat positiot identiteetin kuvaamisessa	Identiteetin ominaispiirteet
Sopeutuja	Etäisen positio, Erilaisen positio	Vetäytyminen, tunteiden hallinta, itseohjautuvuus, valikoivuus
Voimakas ihminen	Erilaisen positio	Kuulumattomuus, vahvuus, kriittisyys

Taulukko 1 Erillisyyden diskurssissa rakentuvat identiteetit

Sopeutuja

Haastateltaville oli tärkeää viettää aikaa omissa oloissa. Asioiden pohtiminen itsekseen omassa rauhassa näyttäytyi tärkeänä. Haastateltavat puhuivat halustaan pysytellä mahdollisten ristiriitojen ulkopuolella. Haastateltavat puhuivat ajan vietosta vain joidenkin vankien kanssa tilanteen hallitsemiseksi. Haastateltavat olivat tietoisia siitä, miten aikovat vankilassa ajan käyttää ja suuntautuivat toimintaan itsenäisesti. Identiteettiä kuvasti vetäytyminen, itseohjautuvuus ja tunteiden hallinta.

Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava kuvailee suhtautumistaan vankeusaikaan ja omaa paikkaansa yhteisössä:

Mites sitten siellä avovankilassa...Millaista siellä oli aika?

Mä otin sen sillä tavalla, että koska mä oon kuitenkin aika lailla niinku halusin käydä niitä asioita yksikseni läpi ja ittekseni läpi(--). Se on tietenkkin se, että kun sinne menet, siellä on aivan uppo-outoja ihmisiä kamala määrä ja kaikki haluaa ensimmäisenä tietää, minkä rikoksen sää oot tehnyt, miks sää tulit, miks sää oot täällä, se on se ensimmäinen asia. Toisaalta taas oli paljon sellaisia...Tai periaatteessa siinä oli... Meitä tais olla 10 tai 12 naista, kun oli ne paikat. Se oli kuitenkin semmoinen, että sitä tavallaan siihen solahti hyvin siihen yhteisöön, tiesi että meillä kaikilla on yhteinen keittiö ja jokaisella joko oma huone tai siinä on toinen ihminen mukana. Mäkin sain olla periaatteessa yksin omassa huoneessani, että mulla oli päivän tai kaks tilapäisesti huoneessa joku. (--). Pyrin olemaan kaikkien ihmisten kanssa niinkin hyvissä väleissä, mä en halunnut olla mukaan missään riidoissa tai mä tykkäsin, että mä oon liian vanha, että mä en halua olla missään mukana.(...) (Aineisto-ote 1)

Otteen alussa esitän haastattelijana kysymyksen ajasta avovankilassa ja vastauksessaan haastateltava puhuu siitä, että halusi käydä vankilassa asioita yksikseen ja itsekseen läpi. Haastateltava aloittaa puheenvuoronsa sanoilla “mä otin”, mikä on tulkittavissa viittaavaan vankilaan suhtautumiseen. Haastateltava asemoi itseään etäisenä suhteessa muihin vankeihin ja vankilaan. Haastateltava kuvailee vankilaan saapumista tulona osaksi yhteisöä, jossa on “uppo-outoja ihmisiä kamala määrä” ja heidän kiinnostuksensa kohdistuu uuden tulija rikokseen. Yhteisö suhtautuu uuteen tulijaan kiinnostuneesti ja odottavat haastateltavan jakavan asioitaan. Tämä muodostaa ristiriidan haastateltavan halulle käydä asioita yksikseen läpi ja halulle tulla toimeen muiden kanssa. Haastateltava jatkaa puheenvuoroaan puhumalla “toisaalta taas oli paljon sellaista” ja kertoo vankilan suomasta mahdollisuudesta viettää aikaa omissa oloissa, vaikka monet tilat olivat yhteiskäytössä.

Haastateltava kuvailee vankilaa yhteisönä, jossa kaikilla on omat paikat ja haastateltava puhuu siitä, että “mäkin sain olla periaatteessa yksin omassa huoneessani”. Mahdollisuus viettää aikaa yksin omassa huoneessa mahdollistaa omaan maailmaan vetäytymisen. Otteessa haastateltavalle ei muodostu velvollisuutta osallistua yhteisön elämään jakamalla asioita muiden kanssa. Haastateltava puhuu siitä, että pyrki “olemaan kaikkien ihmisten kanssa niinkin hyvissä väleissä”. Haastateltava jatkaa asemoimalla itseään suhteessa muihin vankeihin: ”mä en halunnut olla mukana missään riidoissa tai mä tykkäsin, että mä oon liian vanha, että mä en halua olla missään mukana”. Haastateltava tulee määritelleeksi muut vangit nuoremmiksi ja antaa ymmärtää, että heidän välillään on ollut riitoja. Haastateltava asemoi itseään erilaisena suhteessa muihin vankeihin. Puhumalla itsestään “liian vanhana” haastateltava oikeuttaa omaan maailmaan vetäytymisen.

Useamman vankilatuomion istunut korosti, ettei vangeilla ollut aikaisemmin yhtä paljon ongelmia kuin nykyään. Haastateltava on aineisto-otteen edellä tuonut esiin, että oli ennen viimeistä tuomiota päättänyt, että ei enää vankilaan palaa ja kuvailee väsymistään “lusimiseen”. Haastateltava jatkaa kuvauksella vankiaineksen muuttumisesta ollessaan viimeisellä vankilatuomiolla:

(...) Vankien aines on muuttunut siinä mielessä, että 90-luvun vangit olivat ihan erilaisia, ei niillä ollut niin paljon mielenterveysongelmia ja päihde...Siis (-) semmosia päihdeongelmia, mitä tämän päivän ihmisillä on (-) ja silloin vangit

oli niinku toisilleen paljon, että me oltiin niin kuin se oma yhteisö, että me oltiin perhe. Että tämän päivän vangit ovat kuitenkin niin erilaisia ja ongelmat on ehkä paljon pahempia kuin mitä ne olivat siihen aikaan (...) Siellä oli kaikki ihan pillereissä ja meno ja meininki oli ihan, että mä ajattelin, että ei vitsi mä en kestä täällä kyllä. Että nyt voi ottaa jo luonnon päälle hiukan...Siihen vaan täytyy asennoitua sillä tavalla, että ei se nyt maailmanloppu oo eikä. Ja muutenkin mä oon ollut sellainen, että mä käyn töissä ja mä teen sielläkin töitä koko ajan ja kuntoilen ja aika paljon oon omissa oloissani. Mulla on määrätty muutamat ihmiset, jotka hyväksyn siihen lähelleni. Joiden kanssa ollaan, käydään kuntoilemassa, käydään ulkoilemassa, ollaan osastollaki niinku yhdessä. Niitä ei saa kovin montaa olla, että ei sitten tuu liian semmoista sekavaa ja tommoista... (...) (Aineisto-ote 2)

Haastateltava puhuu otteen alussa aiemmista kokemuksistaan vankilassa myönteiseen sävyyn samaistamalla vangeista muodostuvan yhteisön perheeseen: “--Silloin vangit oli niinku toisilleen paljon, me oltiin niin kuin se oma yhteisö, että me oltiin perhe”. Haastateltava kuvailee lainauksessa perheen erityisyyttä. Perhesuhteisiin liitetään kulttuurissamme vastuun, välittämisen ja keskinäisen huolenpidon merkityksiä ja niitä pidetään erityisinä vastuiden, lojaaliuden ja velvoitteiden näkökulmasta (esim. Enroos 2015, 20). Haastateltava on otteen edellä korostanut sitä, että aikaisemmin vankilassa tehtiin töitä, opiskeltiin ja kuntoiltiin. On tulkittavissa, että kyse on vastuista ja velvollisuuksista. Puhumalla vankilasta perheenä haastateltava käyttää perheelle annettavaa merkityksenantoa tavanomaisesta poikkeavalla tavalla. On tulkittavissa, että haastateltava pyrkii rakentamaan kuvaa vankilan tavanomaisuudesta, arki on ollut tavanomaista, kuin elämistä perheessä. Näin toimimalla haastateltava rakentaa myönteistä kuvaa vankilaan kuulumisesta. Tämä on mahdollistanut itsensä näkemisen normaalina huolimatta siitä, että on vankilassa.

Aineisto-otteessa haastateltava rakentaa identiteettiään asemoimalla itseään suhteessa muihin vankeihin erilaisena. Identiteetti rakentuu erontekona vankeihin, joilla on päihde- ja mielenterveysongelmia. Haastateltava kuvailee suhtautumistaan vankien ongelmiin: “Siellä oli kaikki ihan pillereissä ja meno ja meininki oli ihan...” Sanavalinnoillaan “kaikki oli ihan pillereissä” ja “meno ja meininki” haastateltava osoittaa toiminnan olevan sellaista, mitä ei arvosta. Haastateltava on otteen edellä tuonut esiin, että aikaisemmin vankilassa kuntoiltiin, opiskeltiin ja tehtiin töitä. Tilanne näyttäytyy hallitsemattomana verrattuna aikaisempaan, jolloin vankilan arkea määrittivät tietty toiminta ja järjestys. Haastateltava jatkaa puheenvuoroaan: ”Siihen vaan täytyy asennoitua sillä tavalla, että ei se nyt maailmanloppu oo eikä”. Identiteetti rakentuu

sopeutujaksi. “Ja muutenkin mä oon ollut sellainen, että mä käyn töissä ja mä teen sielläkin töitä koko ajan ja kuntoilen ja aika paljon oon omissa oloissani. Mulla on määrätty muutamat ihmiset, jotka hyväksyn siihen lähelleni.” Lainauksessa haastateltava positioi itseään etäisenä suhteessa muihin vankeihin, mikä jäsentää kanssakäymistä muiden vankien kanssa. Haastateltavan identiteettiä sopeutujana ilmentää itseohjautuvuus ja kyky sopeutua vankilan olosuhteisiin hyödyntämällä vankilan tarjoamia mahdollisuuksia. Valikoivuus mahdollistaa tilanteen hallinnan, mitä ilmentää otteen viimeinen lause, jossa haastateltava puhuu siitä, ettei ihmisiä saa kovin montaa olla, “muuten tulee semmoista sekavaa ja tommoista...”

Voimakas ihminen

Haastateltavat tarkkailivat vankilan toimintaa etäältä ja kritisoivat siinä havaitsemiaan epäkohtia. Identiteetti rakennettiin voimakkaana ihmisenä ja sitä kuvasti kriittisyys ja kuulumattomuus. Vankilaan suhtauduttiin paikkana yhteiskunnan ulkopuolella ja haastatteluissa vankilaa luonnehdittiin “omaksi maailmaksi”. Vankilan kuntouttavaan vaikutukseen suhtauduttiin epäilevästi. Avovankilassa olleet haastateltavat kuvailivat pyrkimyksiään suunnata ajatuksiaan vankilasta vapautumiseen.

Eräs haastateltavista kritisoi esimerkiksi sitä, että vankilassa on vangeille hyvin vähän tarjolla tietoa siitä, mikä on sallittua. Haastateltava kertoo yrittäneensä selvittää, mitä henkilökohtaisia tavaroita vankilaan voi ja tulee ottaa mukaan. Hän jatkaa puheenvuorolla epäkohdista:

(...) Minä mietin siellä vankilassa paljon yhteiskuntaan palaamista. Siellä on osa vartijoista ihan huippuja...Mutta sitten siellä on kauhee, tuli mieleen aikuisten roolipeli. Että, vartijat leikkii vartijoita ja vangit vankeja. Sitten ollaan tosi eri puolilla ja semmoista ihan kummallista, mikä ei millään tavoin tue yhteiskuntaan palaamista. Kaikki vartijat ja vangit pitäis laittaa käytöskouluun. Kun aamulla näät, niin sä tervehdit...Mua niin otti päähän, että jos sä tervehdit jotain vartijaa, niin se ei tervehdi takaisin, koska minä olen vanki. Tollaiset asiat pitäis olla mahdollisimman normaaleja, että pystyt palaamaan sinne yhteiskuntaan. (Aineisto-ote 3)

Ote alkaa lainauksella: “Minä mietin siellä vankilassa paljon yhteiskuntaan palaamista”, jossa vankila jäsentyy paikaksi yhteiskunnan ulkopuolella. Ote jatkaa puheella vankien ja vartijoiden välisistä suhteista, joita haastateltava kuvaa “aikuisten roolipelinä”, jossa ovat toisiinsa nähden eri puolilla. Haastateltava asemoi itseään

“roolipelissä” erilaisena suhteessa vankeihin ja vartijoihin. Haastateltava puhuu siitä, että pelissä rooleihin kuuluva toiminta ei tue yhteiskuntaan palaamista. Lainauksessa “Mua otti niin päähän, että jos sä tervehdit jotain vartijaa, niin se ei tervehdi takaisin, koska minä olen vanki” haastateltava torjuu asemoinnin huonompiarvoisena suhteessa vartijoihin. Haastateltava kyseenalaistaa oikeuden kohdella yhteiskunnan normaalisäännöistä poikkeavalla tavalla ja positiointia erilaisena kuvastaa vartijoiden tervehtiminen. Otteessa kyseenalaistetaan vankilajärjestelmä: “Tollaiset asiat pitäis olla mahdollisimman normaaleja, että pystyt palaamaan sinne yhteiskuntaan”. Haastateltava vastustaa vankilan käytännöissä muodostuvaa positiota poikkeavana, joka rakentaa identiteettiä valtakulttuurista poikkeavalla tavalla. Lainauksessa puhe normaalista viittaa siihen, että roolipeli tuottaa sellaista poikkeavuutta, joka ei tue vankilasta vapautumista ja paluuta normaaliin. Ote kuvastaa haastatteluissa vankilan toiminnan tarkastelua etäisyyden päästä ja järjestelmän kritisoinnista, mikä on tulkittavissa keinoksi osoittaa kuulumattomuutta vankilaan. Vastustaessaan poikkeavaa identiteettiä haastateltava rakentaa itselleen voimakkaan ihmisen identiteetin.

5.1.2 LIITTYMISEN DISKURSSI

Omissa oloissa viihtymisen rinnalla haastateltavat korostivat kykyään tulla toimeen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa. Näin pyrittiin osoittamaan, että omissa oloissa viihtymisessä ei ollut kyse omasta poikkeavuudesta vaan omasta erilaisuudesta suhteessa muihin vankeihin. Haastattelupuheessa korostettiin liittymistä yhteisön elämään ja kykyä tulla toimeen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa. Haastatteluissa kuvailtiin pyrkimyksiä tehdä vankila-ajasta itselle mahdollisimman mielekästä niissä olosuhteissa, mitä vankila mahdollisti. Diskurssissa haastateltaville muodostui sopeutuvan ja erilaisen positioita. Haastattelupuheessa suhtauduttiin myönteisesti vankila-aikaan. On mahdollista, että kyse oli keinosta puhua vastaan mielikuvia vankilasta tietynlaisten ihmisten paikkana korostamalla vankilan hyviä puolia. Diskurssissa korostettiin myös sitä, ettei vankilaan sopeutumisessa ollut vaikeuksia. Tämä on tulkittavissa vastapuheeksi oletuksille vankiloista pelottavina paikkoina ja vankien ongelmaisuudesta.

Identiteetti	Diskurssissa muodostuvat positiot identiteetin kuvaamisessa	Identiteetin tunnuspiirteet
Yhteistyöhön kykenevän identiteetti	Sopeutuvan positio	Myönteisyys, toiminnallisuus, itsensä toteuttaminen, kyky tulla toimeen muiden kanssa
Itsevarma	Erilaisen positio	Hallinta, pelottomuus, kovuus

Taulukko 2 Liittymisen diskurssissa rakentuvat identiteetit

Yhteistyöhön kykenevän identiteetti'

Haastateltavat puhuivat kyvystään tulla toimeen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa. Haastatteluissa identiteettiä rakennettiin yhteistyöhön kykenevän identiteettiä. Haastateltavat puhuivat myönteiseen sävyyn vankeusajasta. Haastateltavat puhuivat vapaa-ajan toiminnasta mahdollisuutena itsensä toteuttamiseen ja ajan kuluttamiseen. Identiteettiä kuvasti myönteisyys ja toiminnallisuus ja itsensä toteuttaminen. Identiteetin rakentumisesta esimerkkinä seuraava aineisto-ote:

(...) "Mulle jäi siitä sellainen hyvä kuva, silläkin tapaa, että siellä oli koko ajan sitä aktiviteettiä. Lähinnä minut pistettiin Atk:hon opiskelemaan, vaikka oli elämänsä tehnyt sillä töitä. (--) Omat harrastukset tavallaan sitten siivitti sitä, että miten siellä se aika kului. Kirjastoa käytin hyvin paljon, kun luen hyvin paljon. Siellä pystyi myös toteuttamaan sitä. (--) Mulle jäi oikein hyvä kuva, kaikin puolin hyvä kuva (--). Sit vartijat ja kaikki nämä henkilökunta kaikkien kanssa tuli niin hyvin toimeen ja oli hyvä siltäkin osalta olla. Kaikkien kans tuli hirmuhyvin toimeen. Ei mulla ollut mitään. Ei oikeastaan mitään negatiivista sanottavaa. Se alkupelko, kun ajattelee että sä menet johonkin vankilaan, että sulla ei ole minkäänlaista käsitystä, mikä se. Kun siellä oli, niin loppujen lopuksi, kun aikanaan opiskeluvaiheessa oltiin sisäoppilaitoksessa niin se ei ollut sen kummallisempaa periaatteessa... Omaa rikosta ei tarvi jatkuvasti vatvoa." (Aineisto-ote 4)

Haastateltava korostaa otteessa sopeutumistaan vankilaan puhumalla myönteiseen sävyyn vankila-ajasta. Otteessa hän asemoi itseään sopeutuvana suhteessa vartijoihin ja henkilökuntaan puhumalla siitä, että “kaikkien kanssa tuli hirmuhyvin toimeen”. Toisaalta otteesta kuvautuu myös alisteinen, toiminnan kohteen positio suhteessa vankilan valtaa käyttävään henkilökuntaan, mistä kertoo lainaus “lähinnä minut pistettiin Atk:hon opiskelemaan”. Vaikka haastateltavan oma asiantuntijuus on sivuutettu vankilan käytännöissä, suhtautuu hän ajanjaksoon myönteisesti ja korostaa kykyään tulla toimeen kaikkien kanssa. Aineisto-ote on tulkittavissa vastapuheeksi vankilan kulttuurista kuvaa vastaan. Kulttuurisesti vankiloita pidetään pelottavina paikkoina, mutta puhettavassa korostettiin vankilan myönteisiä puolia. Otteessa puhutaan siitä, ettei vankilassa “omaa rikosta ei tarvinnut jatkuvasti vatvoa”. Hän tuo esiin, ettei vankilassa oleminen “ollut sen kummallisempaa periaatteessa” kuin sisäoppilaitoksessa. On tulkittavissa, että haastateltava pyrkii rakentamaan kuvaa vankilan tavanomaisuudesta. Vertaamalla vankilaa sisäoppilaitokseen haastateltava vastustaa vankilan leimaamista jonkin erityisryhmän paikaksi. Molemmat ovat laitoksina paikkoja, joissa asutaan ja eletään. Haastateltava korostaa voimakkaasti vankilan myönteisiä ominaisuuksia ja sanoo, ettei hänellä ole “oikeastaan mitään negatiivista sanottavaa”. Vankilasta puhuminen myönteiseen sävyyn ja vankilan ominaispiirteiden vertaaminen sisäoppilaitoksen piirteisiin kuvasti puhettavassa pyrkimystä kumota vankilaan liitettäviä kielteisiä mielikuvia. Haastateltava pyrkii osoittamaan, että vankilassa eläminen oli oletettua tavanomaisempaa. Vankila määrittyy otteessa kenen tahansa paikaksi. Kulttuuristen mielikuvien kumoaminen on tulkittavissa pyrkimykseksi torjua vangin positioon sisältyvät poikkeavuuden merkitykset rakentamalla identiteettiä yhteistyöhön kykenevänä ihmisenä.

Itsevarma

Haastatteluissa puhuttiin itsestä vahvoina, minkä uskottiin auttaneen sopeutumaan vankilaan. Identiteettiä itsevarmana kuvasti vahvuuden lisäksi hallinta, pelottomuus ja kovuus. Identiteetistä esimerkkinä seuraava aineisto-ote:

(...) Mä oon enskertalainen {} Oli sitä tietenkkin vähän ihmeissään. Kun sydän menee tolle rikosten polulle, niin täytyy siitä sitten maksaa. {} Moni niinku säikähtää vankilaa. Mulle se oli miellyttävä paikka. Mä olen niin sosiaalinen ja

tulen kaikkien ihmisten kanssa toimeen. Ja sitten kun meitä oli pieniin ryhmiin laitettu, meitä oli siinä samassa osastossa missä saatiin olla tekemisissä niin. Ja tosiaan mulla ei niinku ollut mitään ongelmia ja olisin voinut ottaa lisääkin.
(Aineisto-ote 4)

Haastateltava kuvailee otteen alussa suhtautumistaan vankeuteen ensikertalaisena: "Oli sitä tietenkin vähän ihmeissään". Haastateltava jatkaa puheenvuoroaan asemoimalla itseään muihin vankeihin nähden erilaisena: "Moni niinku säikähtää vankilaa. Mulle se oli miellyttävä paikka". Haastateltava rakentaa itselleen identiteettiä itsevarmana, joka ei pelkää vankilaa. Asemoitumalla erilaiseksi suhteessa muihin vankeihin ensikertalaisena haastateltava määrittelee itseään: "Mä olen niin sosiaalinen ja tulen kaikkien ihmisten kanssa toimeen". Haastateltava jatkaa: "Kun sydän menee tolle rikosten polulle, niin täytyy siitä sitten maksaa". Lainauksesta on tulkittavissa pyrkimys osoittaa tilanteen hallinta, sillä vankilaan joutuminen on ollut odotettavissa rikosten luonnollisena seuraamuksena. Lainauksesta "Ja tosiaan mulla ei niinku ollut mitään ongelmia" haastateltava puhuu vastaan kulttuurista oletusta vankiloista paikkoina, jossa eläminen on kurjaa tai vaikeaa. Haastateltava viittaa otteen lopussa vankeustuomionsa: "--olisin voinut ottaa lisääkin". Kuvauksessa haastateltava rakentaa itselleen identiteettiä itsevarmana. Verbillä "ottaa" haastateltava antaa ymmärtää, että vankilaan meneminen on hänen omassa hallinnassaan. Vankeihin ja rikoksentekijöihin liitetään kulttuurissamme odotus kyvyttömyydestä hallita elämäänsä. Kulttuurissamme vankila jäsentyy paikaksi, jonne *joudutaan* tai *ajaudutaan*. Lainauksella haastateltava osoittaa hallitsevansa tilannetta, mikä on tulkittavissa keinoksi säilyttää itsearvostus tilanteessa, jossa on riskinä tulla leimatuksi.

5.2 SIVIILISSÄ

Tässä luvussa tarkastelen, miten haastateltavat rakensivat identiteettejään vankilasta vapautumisen jälkeen siviilissä. Haastatteluissa rakennettiin identiteettejä puhetoissa, jotka nimesin luottamus-, häpeä-, ja erillisyydiskurssiksi. Nämä diskurssit olivat jännitteisessä suhteessa toisiinsa, ne olivat päällekkäisiä ja kietoutuivat toisiinsa. Tässä luvussa esittelen diskurssit ja niiden alle jäsentyvät identiteetit, jotka olivat seuraavat: itsenäinen, muutokseen pyrkivä ihminen, syyllinen, epävarma,

erilainen ja alistuneen identiteetti. Tarkastelen näiden diskurssien alla niissä muodostuvia positioita ja rakentuvia identiteettejä. Olen laatinut edellisen luvun tavoin myös tässä luvussa yhteenvedon diskurssissa rakentuvista identiteetistä, positioista ja identiteetin tunnuspiirteistä.

5.2.1 LUOTTAMUSDISKURSSI

Haastateltavat rakensivat identiteettejään diskurssissa, jonka nimesin luottamusdiskurssiksi. Luottamusdiskurssi rakentui käsityksille vankien kyvyttömyydestä kantaa vastuuta itsestään ja omasta elämästään. Haastateltavat puhuivat siitä, että olivat yhteiskunnan jäseninä menettäneet luottamuksen vankeusrangaistuksen myötä. Puhetapa sisälsi kuvauksia töiden, asunnon ja palvelujen saamisen vaikeudesta. Diskurssissa kuvailtiin pyrkimyksiä liittyä yhteiskuntaan ja vaikuttaa oman elämän kulkuun. Puhetavassa kuvatuissa kamppailuissa kuvautui alisteinen asema suhteessa yhteiskuntaan. Haastattelupuheessa tulkittiin vankeihin kohdistuvien ennakkokäsitysten rajoittavan mahdollisuuksia vaikuttaa itseä koskeviin asioihin.

Puhetavassa haastettiin kulttuurinen oletus vankien epäluotettavuudesta ja vastuuttomuudesta. Haastateltavat pyrkivät määrittelemään identiteettiään itse korostamalla omaa pärjäämistään ja siihen liittyen kykyään ottaa vastuuta omasta elämästä. Luottamusdiskurssissa paikantamiani identiteettejä olivat itsenäisen ihmisen ja muutokseen pyrkivän ihmisen identiteetit.

Identiteetti	Diskurssissa muodostuvat positiot identiteetin kuvaamisessa	Identiteetin tunnuspiirteet
Itsenäinen ihminen	Itsenäisen positio Erilaisen positio	Autonomisuus, kovuus, pärjääminen itsenäisesti, vastuullisuus
Muutokseen pyrkivä ihminen	Autetun positio	Yritteliäisyys, omatoimisuus, pärjääminen, toiveikkuus, eteenpäin suuntautuminen

Taulukko 3 Luottamusdiskurssissa rakentuvat identiteetit

Itsenäinen ihminen

Haastateltavat puhuivat kyvystä pärjätä omillaan ja identiteettiä rakentui itsenäiseksi. Haastateltavat korostivat kykyä pitää huolta omista asioista ja korostivat pärjäämistä omillaan. Haastattelujen perusteella haastateltavat pitivät itsemääräämisoikeutta tärkeänä osana identiteettiään. Identiteettiä itsenäisenä kuvasti autonomisuus, kovuus ja pärjääminen itsenäisesti.

Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava kertoo vankeusrangaistuksen vaikeuttaneen asunnon saamista. Haastateltava kertoo otteen edellä hakeneensa asuntoa yhdessä vankilan sosiaalityöntekijän kanssa. Asunnon saamisen edellytyksenä haastateltavaa veloitettiin ottamaan vastaan tukea asumiseen ja otteessa haastateltava kuvaa suhtautumistaan tarjottuun tukeen:

Mä olen aikuinen ihminen ja mä osaan kyllä pitää asioistani huolta. Mä olen aikuinen ihminen ja mä en halua, että joku tulee kattomaan mun kotia, miten mä elän. Mä olen kuitenkin aina elänyt silleen, että mä olen siisti ja mulla on kuitenkin aina koti kunnossa ja silleen kaikki asiat järjestyksessä. Mutta sitten mä ajattelin, että se taitaa olla ainut vaihtoehto, miten mä saan, kun mun taustat on semmoiset, että se on tosi vaikee saada ja sitten kun mä en halua rikoksia tehdä, kun en halua vankilaan. Ja mulla ei rahakaan oo, että mulla ei ole yhtäkkiä laittaa joitain kahden kuukauden vuokratukuita. (Aineisto-ote 5)

Haastateltava suhtautuu määritellyksi tulemiseen autettavana jyrkän torjuvasti määrittelemällä itsensä aikuiseksi ihmiseksi, joka osaa pitää asioistaan huolta. Ote kuvastaa puhetavassa muodostunutta positiota itsenäisenä ihmisenä suhteessa avun tarpeessa oleviin, jollaiseksi vapautuvat vangit yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä määritellään. Haastateltava puhuu itsestään aikuisena ihmisenä ja puolustaa oikeuttaan itsenäiseen elämään. Haastateltava vastustaa kontrolloiduksi tulemistä: “mä en halua, että joku tulee kattomaan mun kotia, miten mä elän”. Puhe omasta siisteydestä ja kodista, joka on aina kunnossa ja kyvystä pitää asiat järjestyksessä, on tulkittavissa pyrkimykseksi rakentaa kuvaa itsestä itsenäisenä ihmisenä, joka kantaa vastuuta kodista ja muista asioista. Haastateltava kieltäytyy avusta ja torjuu määritellyksi tulemisen autettavana. Kieltäytyttyään avusta haastateltava on kuitenkin jäänyt pohtimaan mahdollisuuksiaan saada asunto. Puheesta kuvautuu epäusko omiin mahdollisuuksiin. Ote ilmentää puhetavassa esiintynyttä tulkintaa vankeusrangaistuksen vaikutuksesta mahdollisuuksien rajautumiseen yhteiskunnassa. Mahdollisuuksien rajautumisen seurauksena puhetavassa muodostuu vaihtoehdottomuuden positio suhteessa asunnon saamisesta päättäviin toimijoihin. Position seurauksena haastateltava on joutunut ottamaan avun vastaan, mikä näyttäisi kaventavan haastateltavan mahdollisuuksia rakentaa identiteettiään itsenäisenä ihmisenä. Otetta seuraa haastateltavan puhe avun vastaanottamisesta:

Muistan kun se eka kävi, ne oli että tänne on aina kiva tulla, tietää että täällä on aina kaikki ok ja vaikka milloin tulisi, täällä on aina siistiä. Ei tarvi mitään semmoista, niinku alkaa varoitteleen...} Vähän on niitä rajoituksia niinku päihteiden käytön suhteen. Niinku justiin päihteiden kanssa, mutta ei se sitten paha kuitenkaan oo. En mä ainakaan sitten kokenut sitä yhtään tuota niin (-) pahaksi vaikka ensinnä olin sitä mieltä, että mä olen aikuinen ihminen, että mä en tykkää, että mä olen joku...(Aineisto-ote 6)

Otteesta kuvautuu muuttunut suhtautuminen tukeen. Kotikäynnillä työntekijät ovat antaneet myönteistä palautetta kodin siisteydestä ja antaneet ymmärtää, että on toisenlaisiakin asukkaita, joilla on ongelmia asumisessa ja joita on ongelmista varoitettava. Työntekijöiden käynti ei ole vastannut haastateltavan apuun kohdistamia kielteisiä ennakkokäsityksiä. Saatuaan myönteistä palautetta haastateltavan on mahdollista positioida itseään erilaisena suhteessa muihin palvelun asiakkaisiin ja rakentaa itselleen identiteettiä itsenäisenä ihmisenä, joka kykenee pitämään asumisestaan huolta. Position muutoksen myötä haastateltava arvioi uudelleen tuen

vaikutuksia omaan arkeen. Otteesta kuvautuu muuttunut suhtautuminen asumisen tukeen: “--ei se sitten paha kuitenkaan oo”. Lopussa palataan avusta kieltäytymisen syihin: “--vaikka ensinnä olin sitä mieltä, että mä en tykkää, että mä olen joku...”Haastateltava jättää kertomatta, millaiseksi hän ajatteli tulleen määritellyksi. Otteiden 5 ja 6 perusteella voidaan tulkita, että kyse on ominaisuuksista, jotka haastateltavan mielestä poikkeavat aikuisuudesta ja siihen sisältyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Työntekijät eivät olekaan suhtautuneet häneen kontrolloitavan kohteena ja haastateltavan on edelleen mahdollista elää itsenäisesti.

Muutokseen pyrkivä ihminen

Haastateltavat korostivat yritteliäisyyttä ja omatoimisuutta pyrkimyksessä muutokseen vankilasta vapautumisen jälkeen. Identiteetti rakentui muutokseen pyrkiväksi ihmiseksi. Haastateltavat pyrkivät vaikuttamaan oman elämän kulkuun ja haastattelupuheessa kuvailtiin pyrkimyksiä saada työtä, asuntoa tai kuntouttavia palveluita. Näiden osallisuuksien katsottiin mahdollistavan muutoksen ja vastuun ottamisen omasta elämästä. Haastateltavat kuvailivat tavoitteitaan muutoksen suhteen, kuten pyrkimyksiä saada ongelmien juurisyyt, kuten päihde- ja mielenterveysongelmat hallintaan. Sosiaalisia suhteita ja vertaistoimintaa pidettiin tärkeinä niissä saadun hyväksynnän vuoksi. Identiteettiä kuvasti suuntautuminen eteenpäin ja toiveikkuus.

Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava kuvaa neuvotteluaan kuntouttavaan työtoimintaan pääsystä työvoimatoimiston virkailijan kanssa. Otetta edeltää kuvaus asunnottomaksi jäämisestä vankilasta vapautumisen jälkeen pyrkimyksistä saada puolison kanssa asunto ja siihen sisältyneistä vaikeuksista. Haastateltava on puolisonsa kanssa vaihtanut paikkakuntaa ja palvelujärjestelmässä heidät määritellään ulkopaikkakuntalaisiksi, minkä vuoksi heillä ei ole oikeutta oleskelupaikkakunnan sosiaalipalveluihin. Puheessa tuodaan esiin, että kuntouttavassa työtoiminnassa sitoutumista palveluun on edelleen epäilty asunnottomuuden vuoksi. koska heidän on asunnottomina epäilty olevan “ohikulkumatalla”. Haastateltavan on täytynyt vakuuttaa työvoimatoimiston virkailija, että on kykenevä sitoutumaan kuntouttavaan työtoimintaan:

(...) Miten sitten tota, onko muita semmoisia, mitkä on ollut vaikeita, sen takia, että ihmiset asennoituu niin siihen, että sä oot vankilasta tullut...?

No siis...Täällä ollessa ei niin ku mun mielestä. Mun mielestä oli niinku hienoa, että kuntouttava otti meidät heti avosylin. Työkkärin kautta me ruvettiin tätä asiaa. Me ei sosiaalitoimiston kautta saada apua...Meillä ei ole asuntoo ja me pärjätään työttömyysturvalla. Me ollaan molemmat sellaisia ihmisii, että meidän on pakko saada tehdä jotain, vaikka kuntouttavaa ja me päästiin siihen monialapalveluun. Se nainen kysyi multa, että oonko mä valmis rauhoittumaan. Mä olin, että totta kai, et sen takia mä tuln, että mä haluan tehdä jotain ennen kuin mä oon tosiaan kadulla vetämässä kamaa. Sinne on niin helppo mennä, se on oma maailmansa. Ne otti meidät heti kuuleviin korviin. Mä sanoin, et nyt on semmoinen hätä, et kutsu alkaa käymään väärään suuntaan...Et päästiin kuntouttavaan. Se nainen sano mulle, että kun teillä ei oo asuntoo, tää voi olla vaikeeta... Mä sanoin, että ei haittaa, kunhan on jotain muuta, etten mä lähde kadulle ettiin vanhoja kavereita ja joudu poliisin kanssa tekemisiin ja sitten alkaa uus kierre. Oli jännä, että meihin luotettiin sen verran, että päästiin kuntouttavaan... Ja otettiin tää silleen, miten meidän voimavarat riittää, kun täytyy ettiä asuntoo ja montaa asiaa. Mutta hyvin tässä on nyt mennyt. (Aineisto-ote 7)

Haastateltava kuvailee otteessa pyrkimyksiään muutokseen. Näissä pyrkimyksissään haastateltava positioi itseään ja puolisoaan autettavina suhteessa valtaapitäviin toimijoihin. Valtasuhteita kuvastaa lainaus “Mun mielestä oli niinku hienoa, että kuntouttava otti meidät heti avosylin”. Lainauksessa sana “otti” viittaa instituutioiden valtaan päättää oikeudesta palveluihin. Sanavalinnallaan “avosylin” haastateltava osoittaa, että kaikki toimijat eivät ole suhtautuneet heihin avoimesti. Haastateltava puhuu siitä, etteivät ole saaneet apua sosiaalitoimistosta, mutta toisaalta korostaa pärjäämistä ilman asuntoa työttömyysturvalla. Ote kuvastaa puhettavassa vankilasta vapautuville muodostuu autettavan positio. Autettavan positiossa torjutuksi tulemisen seurauksena otteessa korostetaan omaa pärjäämistä. Tästä autettavan positioista haastateltava kamppailee oikeudestaan päästä osalliseksi kuntouttavaan työtoimintaan. Haastateltava pyrkii osoittamaan, että ovat kykeneviä muutokseen. Otteesta kuvautuu, miten kuntouttavan työtoiminnan työntekijä positioi haastateltavan kontrolloitavaksi kohteeksi arvioidessaan haastateltavan kykyä sitoutua kuntouttavaan työtoimintaan. Haastateltavan on vakuutettava virkailija siitä, että hän on valmis rauhoittumaan. Haastateltavalle muodostuu todistelijan positio suhteessa virkailijaan, joka kontrolloi palveluun pääsyä. Haastateltava pyrkii osoittamaan rakentamaan identiteettiään muutokseen pyrkivänä ihmisenä: --”meidän on pakko saada tehdä jotain, vaikka kuntouttavaa”. Tärkeystä kertoo sana “pakko” ja otteessa haastateltava puhuu myös tuntemastaan hädestä, että “kutsu käy väärään suuntaan”. Haastateltava määrittelee

päihteidenkäytön “omaksi maailmaksi”, johon on helppo mennä. On tulkittavissa, että haastateltava pyrkii osoittamaan, että on valmis kamppailemaan päihteettömyyden eteen. Ote kuvastaa haastattelupuheessa esiintynyttä kamppailua identiteettiä rakentavista merkitystä pyrkimyksissä muutokseen. Haastateltava tulkitsee kuntouttavaan työtoimintaan pääsyä luottamuksen näkökulmasta: “Oli jännä, että meihin luotettiin sen verran, että päästiin kuntouttavaan”. Lainaus kuvastaa haastateltavan olevan edelleen yllättynyt, että heihin on suhtauduttu avoimesti. Yllättyneisyys kuvastaa leimattua identiteettiä, jossa itsemäärittely nojaa ulkopuolelta tuleviin leimaaviin ominaisuuksiin vankien epäluotettavuudesta ja kyvyttömyydestä kantaa vastuuta omasta elämästä.

5.2.2 HÄPEÄDISKURSSI

Haastattelupuheessa rakennettiin identiteettejä nojautumalla puhetapaan häpeästä. Diskurssia pitivät yllä käsitys käsitykset vankeusrangaistuksesta epäonnistumisena ja käsitykset vankien syyllisyydestä ja pahuudesta. Haastatteluissa kuvaukset häpeästä liittyivät tietoisuuteen siitä, että olivat rikokseen syyllistyessään toimineet väärin ja vastoin moraalialia ja yhteiskunnan sääntöjä. Haastateltavat kyseenalaistivat rikoksentekeijöiden ja vankien syyllistämisen puhumalla vangeista uhreina ja toisaalta haastatteluissa puhuttiin vankeusrangaistuksesta teon ja “syntien” sovittamisena.

Haastatteluissa kuvailtiin diskurssin seuraamuksia omaan toimintaan. Haastateltavat pelkäsivät torjutuksi tulemista sosiaalisissa suhteissa ja toivoivat tulevansa hyväksytyksi itselle tärkeissä ihmissuhteissa. Haastateltavat korostivat, etteivät kerro rikos- ja vankilataustasta vieraille ihmisille. Omia kokemuksia ei tuotu vuorovaikutuksessa aktiivisesti esille tilanteissa, joissa oltiin tekemässä itselle vieraiden ihmisten kanssa. Vankilataustaa pyrittiin aktiivisesti salaamaan oman itsen ja itselle tärkeiden ihmisten suojelemiseksi. Haastateltavat olivat kertoneet avoimesti taustoistaan itselle vieraille ihmisille ainoastaan silloin, kun riskinä oli niiden paljastuminen myöhemmin. Haastateltavat olettivat, että ihmiset eivät hyväksyisi heitä, mikäli taustat paljastuisivat. Puhetavassa positio muodostui alisteiseksi suhteessa tavallisiin ihmisiin. Diskurssin ilmeni pyrkimyksinä peittää leimaava ominaisuus

sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja alistumisena ulkopuolelta tuleviin leimaaviin määritelmiin identiteetin rakentamisessa.

Diskurssissa yksilölle muodostui alisteinen asema suhteessa tavallisiin ihmisiin, joilla oli valta määrittellä rikoksenteijät valtakulttuurisin tavoin huonoiksi ja pahoiksi ihmisiksi. Puhetavassa rakentuvissa identiteeteissä viitattiin moraalisiin käsityksiin hyvästä ja pahasta. Haastateltavat suhtautuivat ihmisten ennakkokäsityksiin korostamalla kärsineensä jo tuomion vankeusrangaistuksessa. Diskurssissa vastapuhe kohdistui vankien syyllisyyttä ja moraalista huonommuutta kohtaan. Puhetavassa rakentuvia identiteettejä olivat syyllisen ja epävarman identiteetit.

Identiteetti	Diskurssissa muodostuvat positiot identiteetin kuvaamisessa	Identiteetin tunnuspiirteet
Syyllinen	Syyllisen positio	Pelko torjutuksi tulemisesta, haavoittuvuus, äänettömyys
Epävarma	Suojelijan positio	Epäonnistuminen, pelko torjutuksi tulemisesta, häpeä, haavoittuvuus, suuntautuminen tulevaisuuteen

Taulukko 4 Häpeädiskurssissa rakentuvat identiteetit

Syylinen

Haastateltavat puhuivat siitä, että rikoksentekijöihin suhtaudutaan syyllisinä. Haastateltavat puhuivat myös itse syyllisyydestään rikokseen, mutta korostivat rikoksen ainutkertaisuutta tai rikoksien lopettamista. Haastateltavat osoittivat myös ymmärrystä itseään kohtaan puhumalla vaikeiden elämänolosuhteiden vaikutuksesta rikoksen tekoon. Identiteetti rakentui syylliseksi ja sitä kuvasti pelko torjutuksi tulemisesta, haavoittuvuus ja äänettömyys.

Seuraavaa otetta edeltää kysymykseni haastateltavan ajatuksista suhteessa siihen, että on naisena ollut vankilassa. Haastateltavista osa puhui naiseuden syventäneen rikoksiin liittyvää syyllisyyttä ja häpeää. Kysymykseni johdattaa haastateltavan puhumaan naiseudestaan ja haastateltava kertoo naisena kokeneensa voimakasta häpeää ja syyllisyyttä, jotka liittyvät rikokseen ja kohdistuvat omaan itseen ihmisenä. Haastateltavan mukaan häpeän tunne tulee esiin etenkin tilanteissa, joissa rikosta käsitellään. Haastateltava puhuu siitä, että ei kerro taustoistaan muille ihmisille ja haastattelu jatkuu samasta aiheesta:

Miksi sitä asiaa [tietoa vankilassa olemisesta] ei voi jakaa?

*(...) Koska mä katon kyllä, että joku tämmöinen teko, jonka mä olen suorittanut ja jonka mä oon tavallaan sovittanut vankeudella ja sillä kaikella häpeän määrällä, minkä mä oon siinä kestänyt ja kärsinyt siinä oikeusprosessissa }
Mä katson, että se riittää kyllä yhdelle ihmisille. Että, ei niinku enää mikään yleinen sylkykuppi...Että siihen mä en ole valmistautunut enkä tiedä miten kävis, jos joku tulis tuosta ovesta ja sanois, että sä oot tämmöinen ja tämmöinen. Sä oot tehnyt tommoisen rikoksen ja ollut siitä vankilassa. Niin ei halua olla enää tekemisissä. Niin vaikka mulla ei tämä sosiaalinen verkosto täällä kamalan suuri ole, niin kyllä mä kuitenkin haluan ihmisenä kulkea näiden joukossa. Koska mä tiedän, etten ikinä en ole edes tikkukaramelliä kaupasta varastanut...En ikinä, en yhtään mitään. Niin mä tiedän sen, että musta olis aika hankalaa, jos kauppias alkais kattomaan, että ei se on semmoinen ihminen. Sitä lyötäis leima sellaisessa tilanteessa, jossa ei tarvis lyödä. Siks mä en kerro.
(Aineisto-ote 8)*

Puheenvuorossa haastateltavalle muodostuu syyllisen positio suhteessa tavallisiin ihmisiin, joita otteessa esimerkiksi kauppias edustaa. Haastateltava asemoi myös itseään syyllisenä puhuessaan siitä, että on ”tavallaan” sovittanut tekonsa. Lainauksessa puhutaan häpeästä rikoksen seuraamuksena ja otteesta on tulkittavissa

uhriutumista vastapuheena rikoksenteijöiden syyllistämiseksi. Puhumalla oikeusprosessiin liittyvästä häpeästä ja kärsimyksestä haastateltava pyrkii osoittamaan, että on kantanut vastuun rikoksesta. Haastateltava vastustaa häpeäpositiota kyseenalaistaen oikeuden kohdella rikoksenteijöitä yleisenä selityksenä kaikkiin vääryyksiin, mitä kuvastaa lainaus “--että, ei niinku enää mikään yleinen sylkykuppi”. Rikoksesta vaikeneminen on tulkittavissa pyrkimykseksi torjua leimattu identiteetti. Haastateltava pohtii, että tavalliset arkipäiväiset toiminnot vaikeutuisivat, mikäli taustat paljastuisivat. Haastateltava pyrkii osoittamaan, että huolimatta syyllisyydestään rikoksenteijänä, hänellä on oikeus tulla kohdelluksi ihmisenä. Tätä kuvastaa lainaus: “Niin vaikka mulla ei tämä sosiaalinen verkosto täällä kamalan suuri ole, niin kyllä mä kuitenkin haluan ihmisenä kulkea näiden joukossa”. Otteesta on kuultavissa pelkoa paljastumisen mahdollisista seuraamuksista.

Puheenvuoro on kokonaisuudessaan tulkittavissa vastapuheeksi, joka ilmensi diskurssissa pyrkimystä osoittaa oma erilaisuus suhteessa stereotypioihin rikoksenteijöistä epärehellisinä kansalaisina. Haastateltava puhuu otteen alussa “että joku tämmöinen teko, jonka mä olen suorittanut--”. Puhe rikoksesta “tekona” ja sen suorittamisesta voidaan tulkita pyrkimykseksi korostaa teon tuomittavuutta ihmisen tuomitsemisen sijaan. Puhetavassa pyrittiin määrittelemään itseä ”kunnon kansalaisina” korostamalla omaa rehellisyyttä, mistä kertoo otteen lainaus: “--etten ikinä en ole edes tikkukaramelliä kaupasta varastanut...En ikinä, en yhtään mitään” Lainauksessa haastateltavan pyrkimyksenä on osoittaa, ettei ole syyllinen kuin tekemänsä rikokseen. Itsemäärittelyt kuvastavat puhetavassa esiintynyttä vastapuhetta koskien oletusta rikoksenteijöiden huonommuudesta ja kyvyttömyydestä toimia yhteiskunnan lakien mukaisesti.

Epävarma

Haastatteluissa puhuttiin vankeusrangaistuksen vaikutuksesta omaan vanhemmuuteen ja isovanhemmuuteen. Haastateltavat kantoivat huolta lapsenlapsistaan ja vankeusrangaistuksen mahdollisista vaikutuksista heihin. Haastateltavat olivat salanneet tiedon vankilassaolosta suojellakseen lapsenlapsiaan. Identiteetti rakentui

epävarmaksi. Sitä kuvasti epäonnistuminen, pelko torjutuksi tulemisesta ja haavoittuvuus.

Seuraava aineisto-ote ilmentää haastateltavien huolta koskien vankeusrangaistuksen vaikutusta lapsenlapsen. Otetta edeltää haastateltavan kuvaus omaehtoisuudesta. Kuitenkin isovanhemman positiosta käsitykset vangeista ilmenivät pyrkimyksinä salata vankilastausta:

Vaikka ei mun lapsenlapsi ole koskaan tiennyt, että mä oon ollut vankilassa. Jotain on aina keksitty, että se on menny sillai, että mä en ole halunnut siinä mielessä lapsille...Lapsilla on aina niin...Lapset on sellaisia viattomia ja niillä on semmoinen...Kun ne kattoo noita ohjelmia, niille annetaan kuva, että vankilassa olevat ihmiset ovat vaan pahiksia, että ei (-) anneta sitä kuvaa mikä se ihminen on, että se on vaan vankilassa ja se on paha ihminen. Mä en ole halunnut koskaan sillai ajatella, että mun lapsenlapsi ajattelee, että voi vitsi mummo on vankilassa ja se on paha ihminen. Mä oon ajatellut, että siinä kohtaa kun {mun lapsenlapsi} on aikuinen ihminen, että se ymmärtää sen (--), että se ottaa mut vaan mummona, vaikka mä oon ollut vankilassa (...) (Aineisto-ote 12)

Haastateltava puhuu siitä, että lapsenlapselle ei ole kerrottu vankilassa olemisesta. Suhteessa lasten asemaan viattomina haastateltavalle muodostuu suojeelijan positio. Haastateltava pyrkii tästä positiosta suojelemaan lapsenlasta vankeusrangaistuksen vaikutukselta ja toisaalta itseään siihen liittyvältä häpeältä. Haastateltava puhuu otteessa kulttuurisesta kuvasta, joka vangeista annetaan lapsille suunnatuissa tv-ohjelmissa ja puhuu otteessa varovaisesti tätä kuvaa vastaan. Haastateltava kommentoi tv-ohjelmia: "Kun niille annetaan kuva". Lainauksessa "annetaan kuva" antaa vihjeen, että kyse ei ole haastateltavan omasta käsityksestä. Haastateltava jatkaa: "--ei anneta sitä kuvaa, mikä se ihminen on, että se on vaan vankilassa ja se on paha ihminen". Haastateltava pyrkii puhumaan kulttuurista kuvaa vastaan esittämällä, että vangeista annettu kuva on yleistävä ja todellisuudesta poikkeava esittäessään kaikki vangit vain pahoina. Otteesta kuvautuu alistuminen ulkoapäin tuleviin leimaaviin määritelmiin. Haastateltava puhuu aikeestaan kertoa lapsenlapselle vankilataustastaan siinä kohtaa, kun lapsenlapsi on aikuinen ihminen ja se "niinku ymmärtää niinku ymmärtää, että ottaa mut vaan mummona". Identiteetti rakentuu epävarmaksi, mitä ilmentää tietoisuus epäonnistumisesta odotusten täyttämässä isoäitinä, pelko torjutuksi tulemisesta ja suuntautuminen tulevaisuuteen.

Haastatteluissa käsiteltiin myös omaa äitiyttä suhteessa kulttuurisiin odotuksiin ja vankeuteen. Oteessa kysymykseni johdattaa haastateltavan asemoitumaan äidiksi ja houkuttelee pohtimaan omaa äitiyttään ja isovanhemmuuttaan.

Ootko törmännyt tässä suhteessa, että sä äitinä oot ollut vankilassa tai tällaisia, onko tullut vastaan?”

Oon mä niinku miettinyt...Mutta nykymaailmassa se on ihan päivänselvä asia, mutta jos ajatellaan...Lähetään vaikka kymmenen vuotta taaksepäin. Silloin se oli harvinaista, että äidit oli vankilassa, että silloin piti olla päästä pimee. Ei se käy mielessä...Et sitten kun ollut lapset sen verta isoja, en tiedä sitten, jos olis ollut pienempi lapsii. Äiti joutuu vankilaan ja lapset heitteelle. Ite on pelastunut siltä, että lapset on ollut niin aikuisia ja ne on ollut tukemassa. Et en tiedä sitten, jos tuo lapsenlapsi on...Sitä mä oon miettinyt, vaikka se ei nyt oo ymmärtänyt sitä, että me oltiin poissa. Mutta kyllä se varmaan, kun meidän perheessä puhutaan näitä asioita niin se tulee joskus ymmärtämään. Jos tulee sit kysymään, niin en tiedä osaanko puhua, vai meenkö lukkoon...Mutta sen näkee sitten...(Aineisto-ote 13)

Haastateltava asemoi itseään äitinä suhteessa muihin vankilassa olleisiin äiteihin ja rakentaessaan identiteettiään: “Silloin se oli harvinaista, että äidit oli vankilassa, että silloin piti olla päästä pimee”. “Päästä pimee” viittaa kulttuuriseen käsitykseen vankilassa olevista äideistä hulluina tai sairaina ja siten poikkeavina suhteessa muihin äiteihin. Haastateltava arvioi, että nykyajassa pienten lasten äitien vankilaan joutumista paheksutaan: “Äiti joutuu vankilaan ja lapset heitteelle” lainaus sisältää kulttuurisen käsityksen siitä, että äiti rikkoo velvollisuuden huolehtia lapsistaan joutuessaan vankilaan. Haastateltava jatkaa: “Ite on pelastanut siltä, että lapset on ollut niin aikuisia ja ne on ollut tukemassa”. Puhuessaan “pelastumisesta” haastateltava torjuu häpeäposition äitinä. Haastateltavan on ollut mahdollista torjua positio, koska hänellä ei ole olettanut itselleen vastaavaa velvollisuutta kuin pienten lasten äideillä huolehtia lapsistaan vankeusaikana. Suhteessa omiin lapsiin haastateltava on ollut tuettavana ja lapset tukijoina vankeusaikana. Ote jatkuu haastateltavan kuvauksella huolestaan koskien vankeuden vaikutusta lapsenlapsen: ”Että en tiedä sitten, jos tuo lapsenlapsi on. Sitä mä oon miettinyt, vaikka se ei nyt oo ymmärtänyt sitä, että me oltiin poissa”. Haastateltava rakentaa itselleen epävarman identiteettiä. Epävarmuutta kuvastaa lainaus: “Jos se tulee sit kysymään, niin en tiedä osaanko puhua, vai meenkö lukkoon...” Lainauksesta on kuultavissa haavoittuvuutta ja pelkoa torjutuksi tulemisesta. Vankeusrangaistus on rikkonut velvollisuuksia ja odotuksia isovanhempana, ja epäonnistumisen seurauksena haastateltava pelkää torjutuksi tulemisesta. Vaikenemalla haastateltava suojaa lapsenlastaan ja itseään häpeältä. Ote on

tulkittavissa leimatun identiteetin rakentumiseksi, kun ulkopuolelta tulevat negatiiviset käsitykset vangeista määrittävät toimintaa isovanhempana.

5.2.3 ERILLISYYSDISKURSSI

Haastatteluissa kuvailtiin omaa toimintaa erillisyyden näkökulmasta. Erillisyys ilmentyi kuvauksissa omasta erilaisuudesta suhteessa muihin ihmisiin. Diskurssia pitivät yllä käsitykset rikoksenteekijöiden ja vankien poikkeavuudesta suhteessa ”tavallisiin ihmisiin”. Poikkeavuus ilmeni haastatteluissa tietoisuutena siitä, että vankilassa eläminen poikkesi valtaväestön elämäntavasta ja rikkoi käsityksiä ”normaalista” ja ”tavallisesta” elämästä.

Puhetavassa suhtauduttiin eri tavoin käsitykseen vankien poikkeavuudesta. Haastateltavat pyrkivät puhumaan itseään pois poikkeavan ja erilaisen positiosta. Kuvauksissa omasta naiseudesta haastateltavat puhuivat omasta erilaisuudestaan suhteessa naiseutta määrittäviin kulttuurisiin oletuksiin. Haastateltavat pyrkivät määrittelemään identiteettiään näistä odotuksista vapaina ja itsenäisenä. Puhetavassa haastettiin käsitys sukupuolten välisestä erosta ja siitä, että vankeusrangaistus määritteli naisen poikkeavaksi tai erilaiseksi.

Puhetapaan sisältyi kuvauksia tilanteista, joissa leimaavat käsitykset vangeista ja rikoksenteekijöistä herättivät pelkoa torjutuksi tulemisesta. Diskurssissa entiselle lainrikkajalle muodostui poikkeavan ja ulkopuolisen positioita suhteessa tavallisiin ihmisiin. Haastateltavat pyrkivät välttämään joutumisen positioon, jossa tulisivat tuomituksi. Toisaalta diskurssissa ilmeni myös alistumista vankeuden leimaavuuteen puheessa vankeuden jättämistä jäljistä. Tästä huolimatta samanaikaisesti saatettiin korostaa pyrkimystä omaehtoiseen toimintaan.

Haastatteluissa erillisyydiskurssi kietoutui yhteen häpeädiskurssin kanssa, sillä molemmissa diskursseissa nojaututtiin käsitykseen rikoksenteekijöistä ja vangeista poikkeavina. Erillisyydiskurssissa rakentuvia identiteettejä olivat erilaisen - ja alistuneen identiteetit.

Identiteetti	Diskurssissa muodostuvat positiot identiteetin kuvaamisessa	Identiteetin tunnuspiirteet
Erilaisen identiteetti	Itsenäisen positio	Omaehtoisuus, pyrkimys vapauteen ja tasa-arvoisuuteen
Alistuneen identiteetti	Ulkopuolisen positio Poikkeavan positio	Poikkeavuus, pelko torjutuksi tulemisesta, ulkopuolisuus, sopeutuminen

Taulukko 5 Erillisyyssdiskurssissa rakentuvat identiteetit

Erilaisen identiteetti

Haastateltavat rakensivat identiteettiään erilaisina suhteessa oletuksiin naisten poikkeavuudesta rikoksentekijöinä ja vankeina. Haastateltavat rakensivat identiteettiään erontekona suhteessa perinteisiin kulttuurisiin käsityksiin. Identiteettiä kuvasti omaehtoisuus ja pyrkimys vapauteen ja tasa-arvoisuuteen.

Seuraavassa aineisto-otteesta haastateltava rakentaa identiteettiään naisena suhteessa kulttuurisiin ihanteisiin, joissa hyväksyttäviä tapoja olla nainen on äitiys ja eläminen avioliitossa (ks. Nousiainen 2004, 146).

Mites sitten, jos miettii semmoista, että välttämättä sellaiseen hyvään naiseuteen ei liitetä sitä, että on ollut vankilassa ja rikollisuutta... Ootko miettinyt sitä, tai onko siinä jotain sellaista?

En oikeastaan. Vissiin vähän epäkelpo naisena muutenkin. Kun en halua lapsia, eikä olla menossa naimisiin, vaikka never say ever... Jotenkin koen, että sieltä puolelta tulee enemmän painetta. Niinku just naiseudesta. Että pitäis olla

perheenperustamisvietti. Että sieltä tulee painetta...Ja toki niin kuin ehkä niin...Taas se on se, että kun ei tiitä, mitä ne niinku mitä ne vieraat ihmiset ajattelee, kun kaikki on kuitenkin tuttuja ja sitten että...Niinku ei jotenkin harvoin sitä nyt tuttujen kanssa alkaa puhumaan, että mitäs sinä nyt tästä minun naiseudesta...(Aineisto-ote 10)

Haastateltavan vastaus rakentuu suhteessa kysymykseeni, joka johdattaa haastateltavaa pohtimaan vankeusrangaistusta poikkeavuuden näkökulmasta. Aineisto-otteessa haastateltava määrittelee itseään naisena “vissiin vähän epäkelpo naisena muutenkin”. Lainauksessa sana “vissiin” antaa ymmärtää, että kyse ei varsinaisesti ole haastateltavan henkilökohtaisesta käsityksestä. Tätä tulkintaa vahvistaa haastateltavan puhe siitä, että “sieltä puolelta tulee enemmän painetta. Niinku just naiseudesta” perustaa perhe ja mennä naimisiin. “Sieltä puolelta” viittaa naiseuteen, eli ulkopuolelta tuleviin odotuksiin. Haastateltava myös otteen lopussa korostaa, että tuttujen kanssa ei tule keskusteltua naiseudesta. Haastateltavan asemoi itseään itsenäisenä suhteessa vieraisiin ihmisiin, joiden kanssa haastateltava ei koe tarpeelliseksi käsitellä naiseuttaan. Haastateltava torjuu identiteetin “epäkelpona naisena” ja siihen sisältyvät poikkeavuuden merkitykset. Haastateltava suhtautuu naiselle suunnattuihin toimintaodotuksiin perheen perustamisesta ja naimisiin menosta “never say ever” eli eihän sitä koskaan tiedä. Näin ollen ulkopuolelta tuleva tapa määritellä naisena olemista ei määrittelee identiteettiä. Haastateltava rakentaa itselleen identiteetin erilaisena erontekona naiseutta määrittäviin kulttuurisiin oletuksiin ja oletuksiin poikkeavuudesta. Puheenvuoron voi tulkita vastapuheeksi leimaamiselle “epäkelvoksi” ja toisaalta pyrkimykseksi puhua itseä pois erilaisen identiteetistä, mikä on seurausta puhetapaan sisältyvästä oletuksesta rikoksentekeijöiden ja vankien erilaisuudesta. Haastateltava osoittaa puheenvuorossa olevansa tietoinen odotuksista ja puhuu paineista, mutta toimii silti omilla ehdoillaan eikä näin ollen hyväksy poikkeavuutta osaksi identiteettiään.

Haastateltavat puhuivat itsestään mieluummin ihmisinä kuin naisina. Haastateltavat myös arvioivat, että nykyisin naisen joutuminen vankilaan ei ole enää niin harvinaista. Näin puhumalla rakennettiin normaaliutta vankilassa olleina naisina. Toisaalta haastateltavat olivat tietoisia rikkoneensa kulttuurisia ihanteita valinnoillaan, mutta haastateltavat puhuivat siitä, että heille ei ole merkitystä sillä, onko nainen vai mies ollut vankilassa. Tästä esimerkkinä seuraava ote:

Miten kun nää taustat on jollain lailla rajoittanut asioita... Ootko miettinyt sitä, että oot nainen ja naisvanki, niin onko se tuonut jotain lisää siihen tai erityistä?

En en mä oo ainakaan ite sitä koskaan ajatellut...Et ei se..Ei kun mä en oo. Silloin kun mä olen ollut nuori, se on ollut kauhee asia, että kun nainen on joutunut vankilaan. Mutta kun mä olen ollut aina ite semmoinen, että ihminen on sekin, että en ole koskaan luokitellut onko se nainen vai mies, et se ei ole ollut mulle sellainen...Mulle se on aina ollut selvää, että naiset voivat joutua samalla lailla vankilaan kuin miehet...Et ihmisiä me ollaan kaikki.(Aineisto-ote 11)

Puheenvuoro on tulkittavissa vastapuheeksi leimattua identiteettiä vastaan, jossa haastateltava pyrkii osoittamaan oman erilaisuutensa suhteessa oletuksiin naisten poikkeavuudesta rikoksentehtäjinä ja vankeina. Haastateltava puhuu siitä, että aikaisemmin naisen joutuminen vankilaan on ollut "kauhee asia". Mutta kommentoi tätä, että "Mutta kun mä olen aina ite ollut semmoinen". Haastateltava puhuu siitä, että ei arvioi vankilaan joutumista sukupuolen näkökulmasta. Korostaessaan siitä, että naiset voivat joutua samalla tavalla vankilaan kuin miehet haastateltava pyrkii häivyttämään oletetun eron sukupuolten välillä. Tätä tulkintaa vahvistaa puhe siitä, että "--ihmisiä me ollaan kaikki". On mahdollista, että puhumalla kaikista "ihmisinä" haastateltava kumoamaan rikoksentehtäjien ja vankien määrittelyn muita huonommiksi ihmisiksi.

Alistuneen identiteetti

Haastateltavat kuvailivat vankeusrangaistuksen leimaavuutta tahrittuna olemuksena (ks. Saarikoski 2001). Haastateltavat puhuivat itsestään poikkeavina suhteessa muihin ihmisiin ja olivat sisäistäneet vankeuteen liittyvän leiman osaksi kokemusta itsestään. Poikkeavuus ilmeni haastatteluissa tietoisuutena siitä, että vankilassa eläminen poikkesi valtaväestön elämäntavasta ja rikkoi käsityksiä "normaalista" ja "tavallisesta" elämästä. Haastattelupuheesta kuvautui irrallisuus suhteessa yhteiskuntaan. Identiteetti rakentui alistuneeksi. Sitä kuvasti pelko torjutuksi tulemisesta, erilaisuus ja ulkopuolisuus. Identiteetistä esimerkkinä seuraava aineisto-ote:

Ja se hyväksyntä ja siihen mä oon kyllä valitettavasti joutunut törmäämään aika paljon (--). Mulla oli jopa kurssikavereina paljon semmoisia {} (--). Mä kuuntelin heidän kommenttejaan rikollisista ihmisistä, mä ajattelin että herranjumala, jos

noikin tietäisi mun taustat, niin mä olisin varmaan yksin täällä kurssilla. Silloin (-) mä sovin heti opettajien kanssa, mä halusin mun opettajalle tuoda mun taustat heti selville. Mutta mä halusin sen takia tuoda, että ne tietää vältellä tilanteita, missä voi sattua, että pitäisi tuoda jotain tällöistä... Että tuota niin (-), se on ollut kaikista varmaan ja on se sitten itelläkin, tulee sellaisia ongelmia, kun mä tuolla meen, mä ajattelen, että musta näkyy päälle päin... Kun mä tiedän sen, että vankilassa oleminen on jonkinlaiset jäljet jättänyt ei päällisin puolin mutta jotain kuitenkin nii monesti mulle saattaa tulla jossain kohtaa sellainen olo, että niin kuin nuo ihmiset näkee, että mä poikkean jotenkin joukosta, mutta tuota ei se mua sitten sillai häiritse kuitenkaan. Kai sitä on vaan sitten niin sopeutuvainen, että sitä sopeutuu johonkin...(Aineisto-ote 9)

Haastateltava kuvailee aineisto-otteessa tilannetta kurssilla, jolle oli osallistunut vankilatuomion jälkeen. Haastateltavalle muodostuu otteessa ulkopuolisen positio suhteessa kurssikavereihin tilanteessa, jossa kurssikaverit ovat puhuneet rikollisista ihmisistä. Otteesta kuvautuu haastateltavan pelko muiden suhtautumisen muuttumisesta oman taustan mahdollisen paljastumisen vuoksi. Pelko torjutuksi tulemisesta ja toisaalta tarve tulla hyväksytyksi on saanut haastateltavan kertomaan opettajalleen taustoistaan sellaisten tilanteiden välttämiseksi, joissa omat taustat saattaisivat paljastua. Haastateltava jatkaa puheenvuoroaan positioimalla itseään poikkeavana suhteessa muihin ihmisiin: ”—itelläkin tulee sellaisia ongelmia, kun mä tuolla meen, mä ajattelen, että musta näkyy päälle päin”. Identiteetti rakentuu alisteisena suhteessa vankeusrangaistuksen leimaavuuteen. Haastateltava on hyväksynyt puhettavassa muodostuvan position poikkeavana suhteessa muihin ihmisiin. Asemoimalla itseään poikkeavana haastateltava tulee rakentaneeksi itselleen identiteetin alistuneena muiden määritelmiin. Toisaalta haastateltava kommentoi tätä: “mutta tuota ei se mua sitten sillai häiritse kuitenkaan”. Lainaus on jossain määrin ristiriitainen suhteessa edellä kuvattuun ja on tulkittavissa pyrkimyksesi torjua leimattu identiteetti vankina ja siihen sisältyvät uhriuden merkitykset. Haastateltava jatkaa määrittelemällä itseään omaehtoisesti: “Kai sitä on vaan sitten niin sopeutuvainen, että sitä sopeutuu johonkin...”. Lainaus kuvastaa puhettavassa pyrkimystä määritellä itsensä omilla ehdoilla huolimatta siitä, että poikkeavuus oli hyväksytty osaksi identiteettiä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Pyrkimyksenä on tässä tutkielmassa ollut tarkastella haastateltavien tapoja rakentaa identiteettejään. Tutkielman taustaoletuksena on ollut sosiaalisen konstruktionismin mukainen näkemys siitä, että identiteetit rakentuvat vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa. Diskursiivisen psykologian tradition mukaisesti olen tarkastellut identiteettien rakentumista ja positioiden muodostumista kielenkäytössä esiintyvissä diskursseissa eli puhetavoissa. Tutkielman aineiston keräsin haastattelemalla avoimella menetelmällä viittä vankilassa ollutta naista. Haastattelupuheen analyysimenetelmänä olen hyödyntänyt diskurssianalyysia, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan osana kontekstia. Näin ollen analyysin yhtenä huomioitavana kontekstina on ollut haastattelukonteksti. Olen ollut kiinnostunut tarkastelemaan haastateltavien identiteettien rakentumista suhteessa valtakulttuurisiin tapoihin määritellä rikoksenteekijöitä ja vankeja. Tarkastelin haastatteluaineistossa identiteettien rakentumista vankilassa ja vankilasta vapautumisen jälkeen.

Tutkielman taustaoletuksena on ollut aiemman tutkimuksen valossa käsitys vangin identiteetistä leimattuna. Leimatulla identiteetillä olen tarkoittanut vangin kategoriaa, joka sisältää erilaisia negatiivisia oletuksia ja odotuksia vangeista (Juhila 2004). Olen ollut kiinnostunut tarkastelemaan sitä, miten nämä oletukset vangeista näkyvät haastateltavien tavoissa rakentaa identiteettejään ja millaiset mahdollisuudet haastateltavilla on näitä määrittäviä vastustaa. Näitä mahdollisuuksia olen tarkastellut vastapuheen käsitteen avulla, jolla tarkoitetaan leimattua identiteettiä kyseenalaistavaa puhetta. Position käsitteellä olen tässä työssä tarkoittanut diskursiivista käytäntöä, jossa yksilö asettuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa vaihteleviin asemiin ja toisaalta asemoi muita (Harré & van Langenhove 1999, 17; Virokannas 2004, 22; Benwell & Stokoe 2006, 43, 139; Jokinen ym. 2016, 45).

Haastateltavat rakensivat identiteettejään vankilakontekstissa nojautumalla erillisyyden – ja liittymisen diskursseihin. Puhetavat kiinnittyivät vankilaan institutionaalisen kontekstina. Puhetavoissa kuvailtiin asettumista vankilan olosuhteisiin ja suhtautumistapoja vankeuteen, muihin vankeihin ja henkilökuntaan. Erillisyyden diskurssille oli tyypillistä kuvaukset omissa oloissa viihtymisestä, kun taas liittymisen diskurssille oli ominaista puhe yhteisöön liittymisestä. Erillisyyden ja liittymisen

diskurssit olivat toisiinsa nähden päällekkäisiä puhetapoja ja toisiaan kommentoivia siinä mielessä, että samanaikaisesti saatettiin korostaa halua vetäytyä omiin oloihin ja toisaalta kykyä tulla toimeen vankien ja vankilan henkilökunnan kanssa. Erillisyyden diskurssissa rakentuvia identiteettejä olivat sopeutujan ja voimakkaan ihmisen identiteetit ja liittymisen diskurssissa rakentuvia identiteettejä olivat yhteistyöhön kykenevän ihmisen ja itsevarman identiteetit. Näiden identiteettien rakentumisen kuvaamisessa asemoitiin itseä etäisenä, erilaisena ja sopeutuvana. Diskursseissa muodostuviin positioihin asettuminen mahdollistivat itsemääritykset, joissa nojaututtiin valtakulttuurisiin ihanteisiin esimerkiksi itsenäisyydestä.

Siviiliin paikantuvia puhetapoja olivat luottamus-, häpeä-, ja erillisyysdiskurssit. Luottamusdiskurssissa kuvattiin pyrkimyksiä liittyä yhteiskuntaan vankilasta vapautumisen jälkeen. Luottamusdiskurssiin sisältyivät oletukset vankien ongelmaisuudesta ja vastuuttomuudesta. Puhetavasta oli erotettavissa itsenäisen ja muutokseen pyrkivän ihmisen identiteetit. Näiden identiteettien rakentumista kuvattiin itsenäisen, erilaisen ja autetun positioista. Identiteeteille oli yhteneväistä oman pärjäämisen ja yritteliäisyyden korostaminen. Tämä on tulkittavissa vastapuheeksi leimatulle identiteetille vankina ja siihen sisältyville käsityksille vankien kyvyttömyydestä kantaa vastuuta itsestään ja elämästään.

Häpeädiskurssi rakentui käsityksille vankien ja rikoksentekijöiden syyllisyydestä ja vankilasta osoituksena epäonnistumisesta elämässä. Puhetavassa rakentuvia identiteettejä olivat syyllisen ja epävarman identiteetit. Diskurssissa syyllisen identiteetin rakentumista kuvattiin syyllisen ja epävarman identiteetin rakentumisessa asemoitiin itseä suojelijoina. Puhetavassa pyrittiin torjumaan leimattua identiteettiä ja siihen sisältyvää häpeää korostamalla omaa tavallisuutta ja erilaisuutta suhteessa vangin kategoriaan ja siihen sisältyviin käsityksiin vankien ”kelvottomuudesta” ja pahuudesta. Diskurssissa syyllisen positioon asettuminen suhteessa ”tavallisiin ihmisiin” ilmensi diskurssin toimintaa rajoittavaa vaikutusta. Haastateltavat pelkäsivät rikoksen ja vankilataustan paljastumista ja ”tavallisten ihmisten” suhtautumistavan muuttumista tuomitsevaksi. Vastapuheena rikoksentekijöiden syyllistämislle diskurssissa kuvailtiin vetäytymistä ja vaikenemista sosiaalisesta vuorovaikutuksesta.

Kolmas analyysissa noussut puhetapa vankilasta vapautumisen jälkeen oli erillisyysdiskurssi. Erillisyysdiskurssia pitivät yllä käsitykset vankien erilaisuudesta ja

poikkeavuudesta. Puhetavassa rakentuvia identiteettejä olivat erilaisen ja alistuneen identiteetit. Identiteettien rakentumisen kuvaamisessa asemoitiin itseä erilaisena, itsenäisenä, ulkopuolisena ja poikkeavana. Diskurssissa vastustettiin oletusta naisista rikoksentekijöinä ja vankeina poikkeavina. Tämä ilmeni sukupuolen kyseenalaistamisena identiteetille merkittävänä kategoriana ja puhuminen naisista ja miehistä ihmisinä. Puhetavassa pyrittiin pois leimatusta identiteetistä puhumalla siitä, ettei vankilassa oleminen tee naisesta erilaista tai poikkeavaa.

Tulosten perusteella entisten naisvankien ei ole mahdollista rakentaa identiteettejä vapaana vankeihin ja rikoksentekijöihin kohdistuvista käsityksistä, vaikka heidän käsityksensä itsestään poikkesivat näistä kategorisista oletetuista ominaisuuksista. Tulokset osoittivat, että identiteetti rakentuu vahvasti vuorovaikutuksessa kulttuuristen määrittelytapojen kanssa. Yhteneväistä puhetavoissa rakentuville identiteeteille oli pyrkimys puhua itseä aktiivisesti pois niistä määreistä, joita kulttuurissamme liitetään vankeihin ja rikoksentekijöihin. Tämä ilmeni vastapuheena, jossa korostettiin omaa erilaisuutta ja tavallisuutta suhteessa leimattuun kategoriaan (Juhila 2004, 29). Näin ollen haastateltavien käsitys itsestään ei vastannut niitä stereotyyppisiä käsityksiä, joita vankeihin ja rikoksentekijöihin liitetään. Täten tutkimustulokset noudattivat aikaisempaa käsitystä siitä, että ihminen puhuu mieluummin identiteettiä leimaavia ominaisuuksia vastaan kuin alistuu niihin (Jokinen ym. 2004, 16–17). Haastattelut on mahdollista kokonaisuudessaan tulkita vastapuheeksi, jonka pyrkimyksenä on osoittaa oma erilaisuus ja tavallisuus suhteessa leimattuun identiteettiin entisinä vankeina.

Tuloksista on pääteltävissä, että diskursiiviset käsitykset vangeista ja rikoksentekijöistä muodostivat tilanteita, joissa mahdollisuudet rakentaa identiteettiä leimaavista ominaisuuksista vapaana kaventuivat. Positiovalinnoilla pyrittiin torjumaan leimatun identiteetin rakentuminen. Tulokset osoittivat positioiden merkityksen siihen, miten yksilö näkee itsensä ja identiteettinsä (Woodward 2001, 11–12, 21–23). Haastateltavat tavoittelivat positioita, joissa olisi mahdollista määritellä identiteettiä muiden kuin negatiivisten ominaisuuksien varaan. Tulosten perusteella voidaan päätellä, että kulttuuristen puhetapojen seuraamukset olivat todellisia identiteettien rakentumiselle. Toisaalta diskurssianalyysin mukaisesti tuloksista ei ole pääteltävissä vankeusrangaistuksen aktuaalisia seuraamuksia, sillä analyysin kohteena ovat olleet yksilöiden tilanteista tekemät tulkinnat tilanteista. On myös huomattava, että haastattelutilanne ja tutkimusintressi osaltaan vaikuttivat siihen, miten asioista

puhuttiin. Jossakin toisessa tilanteessa haastateltavat saattaisivat puhua itsestään hyvin eri näkökulmista, mikä ilmentää identiteetin tilanteista luonnetta ja kontekstin vaikutusta.

Haastattelut osoittivat aiemman tutkimuksen tavoin, että vankeusrangaistuksen suorittaminen ei välttämättä mahdollista identiteetin rakentumista “normaalina kansalaisena” (Valokivi 2004). Haastateltavat pyrkivät määrittelemään identiteettiään omilla ehdoillaan suhteessa oletuksiin rikoksentekijöistä ja vangeista. Heli Valokivi (2004, 115) on tuonut esiin artikkelissaan entisten lainrikkojien marginaalista asemaa, jota pidetään itse aiheutettuna ja siten oikeutettuna. Haastattelut ilmensivät, miten leimattua identiteettiä vastaan puhuminen on joissakin tilanteissa erityisen vaikeaa. Leimaavat käsitykset vangeista ja rikoksentekijöistä sisältävät mahdollisuuden torjutuksi tulemiseen, minkä seurauksena ainoaksi vaihtoehdoksi vastustaa leimattua identiteettiä jää vaikeneminen ja vetäytyminen vuorovaikutuksesta. Nämä olivat tässä tutkimuksessa eron politiikan ja tavallisuusretoriikan rinnalla yleisiä vastapuheen muotoja. (Jokinen ym. 2004, 12.)

Identiteettiä koskevassa keskustelussa on määritelty sitä, missä määrin postmoderni yksilö on vapaa määrittelemään oman identiteettinsä (esim. Bauman 1995; Burr 2004). Esimerkiksi Bauman (1995, 81) korostaa, että identiteetin rakentaminen ei ole yksilön omissa käsissä oleva projekti, jossa yksilö kehittää itseään. Sen sijaan Bauman korostaa identiteetin rakentamista strategisena toimintana, johon osallistuvat myös yhteiskunnan eri instituutiot tuottaessaan käsityksiä siitä, millaiset identiteetit ovat tavoiteltavia. Tulosten perusteella entisten naisvankien vapaus rakentaa identiteettiä on kaventunut kulttuuristen puhetapojen määritellessä heidät ”toisiksi” suhteessa ”meihin” ja poikkeavaksi suhteessa normaaliin (vrt. Jokinen ym.2004, 10). Näin ollen tutkielma osoittaa, että identiteetin rakentamisessa merkityksenantoa ei ole mahdollista erottaa sosiaalisesta ympäristöstä. Haastatteluissa esiintyneet itsemäärittelyt ilmensivät pyrkimyksiä antaa itsestä tietynlainen kuva suhteessa leimattuun kategoriaan (vrt. Suoninen 2012, 116–117). Myös nämä itsemäärittelyt rakentuivat erontekona suhteessa odotuksiin ja oletuksiin vangeista. Näin ollen tulosten perusteella henkilökohtainen - ja sosiaalinen identiteetti kietoutuvat toisiinsa (Kulmala 2006, 61).

Tutkielman valossa olennaista on pohtia, millainen merkitys yhteiskunnassa annetaan vankilataustalle. Tulosten perusteella yhteiskunta näyttäytyi toiseuttavana paikkana, jossa entisenä vankina joutuu rakentamaan identiteettiään oletetun toisen kategoriasta suhteessa valtaväestöön. Tällöin marginaalisiksi mielletyt ryhmät tulevat määritellyiksi etuoikeutettujen sunnasta (Jokinen ym.2004, 11). Pyrkimykset osoittaa oma tavallisuus ja erilaisuus viittaavat identiteettien määrittävän suhteessa käsityksiin ”normaalista”. Marginaalisuuteen sisältyy kulttuurinen vaatimus identiteettien samankaltaisuudesta, jolloin eroja ei tunnusteta (Juhila 2004, 31). On huomattava, että yhteiskunnassa erot läpäisevät kaikkia ihmisryhmiä, ei ainoastaan entisiä naisvankeja tai muita leimoista kärsiviä ryhmiä. Suomessa hallitus pyrkii edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa ohjelmassa vuosille 2020–2023 (STM 2020). Mikäli tavoitellaan yhteiskuntaa, jonka jäsenillä on yhtäläiset oikeudet osallistua ja vaikuttaa omaan elämään ja yhteiskuntaan, tulisi identiteettien erot hyväksyä yhteiskunnan eri tasolla sen sijaan että tavoiteltaisiin samanlaista identiteettiä (ks. Juhila 2004).

Kun tutkielman tuloksia arvioi naisvankien tilanteen näkökulmasta, tärkeäksi identiteetin näkökulmasta osoittautuivat mahdollisuudet erilaiseen toimintaan vankilassa. Suomessa naisvankien vankeusajan kuntoutusmahdollisuudet poikkeavat sijoitusvankilan perusteella (Tammi-Moilanen 2020, 72). Naisvankiselvityksissä (2020) on kritisoitu tilannetta vankiloissa järjestetyn toiminnan osalta. Osassa naisosastoja mahdollisuudet työtoimintaan ja kuntouttavaan toimintaan olivat vähäiset ja toiminta on yksipuolista ja käsitöihin painottuvaa. Haastattelujen perusteella vankilassa järjestettävä työ- ja vapaa-ajan toiminta osoittautui tärkeäksi mahdollistaessaan itsensä määrittelyn ei-vankina. Tämä havainto yhtenee aiemman tutkimuksen kanssa, jossa on myös korostettu vankilassa tarjottavan toiminnan tärkeyttä mahdollisuutena nähdä itsensä muuna kuin vankina (Granfelt 2015). Kääriäinen (1994, 142) korostaa vapaa-ajan toiminnan pitävän yllä kokemusta elämän merkityksellisyydestä siitä huolimatta, että elää eristettynä ja ulkopuolella yhteiskunnan normaalielämästä. Näin ollen on tärkeää, että vankilassa on tarjolla mahdollisuuksia osallistua erilaiseen toimintaan. Toiminnan mahdollisuudet luovat tilaa identiteetin rakentamiselle ja mahdollistavat leimattua identiteettiä vastaan puhumisen.

Haastateltavat korostivat pääsääntöisesti omaa sopeutumistaan vankilayhteisöön ja kykyään tulla toimeen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa. Tutkimustulosten perusteella haastateltavien identiteetit olivat sellaisia, jotka ovat laitoksen toivomia (Kääriäinen 1994). Tammi-Moilanen tuo esiin Naisvankiselvityksessä (2020), että naisvangeilla on keskenään ristiriitoja ja naisten vaikeat taustat vaikuttavat sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin sopeutumiseen. Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat viittasivat näihin ristiriitoihin, mutta puhuivat pyrkimyksensä pysyä ristiriitojen ulkopuolella. On mahdollista, että ongelmakeskeinen puhe naisvangeista tuottaa identiteettejä, joissa korostetaan omaa sopeutumista. Toisaalta analyysin valossa identiteetin rakentaminen näyttöytyi tietoisena toimintana, jonka tavoitteena oli selviytyä tilanteesta. Sopeutumisen korostaminen ilmentää identiteetin rakentamista keinona selviytyä tilanteesta (Bauman 1995, 81).

Tutkimusprosessin arviointi ja sovellettavuus

Tutkimuksen keskeisen käsitteen identiteetin soveltaminen vaikutti ennakkoon todellisuutta yksinkertaisemmalla tavalla kuin mitä se todellisuudessa oli. Haastavaksi identiteetin soveltamisessa tekee käsitteen moni-ilmeisyys, minkä seurauksena se on mahdollista määrittää lukuisin tavoin. Toiseksi identiteetti on ollut suosittu tutkimuksessa, joten teorian rajaaminen tuntui toisinaan haastavalta. Täten oma käsitykseni identiteetistä muuttui ja tarkentui läpi koko tutkimusprosessin. Tutkimusprosessi oli kokonaisuudessaan polveileva ja sisälsi pitkiä ajanjaksoja, jolloin en tutkimusta tehnyt elämäntilanteen vuoksi.

Tutkimuksen rajoitteet kohdistuvat haastatteluaineistoon. Tutkimuksen haastatteluihin osallistui viisi avo- ja suljetussa vankilassa ollutta naista. Haastateltavien määrä pieneni alkuperäisestä suunnitelmasta, koska haastateltavia oli vaikeaa löytää. Kuitenkin ottaen huomioon tarkastelunäkökulmani, tutkittavien määrä on riittävä (ks. Juhila & Suoninen 2016, 452–453). Toiseksi olin ennakkoon suunnitellut haastattelevani vain suljetussa laitoksessa olleita naisia, mutta myös tämä rajaus osoittautui liian tiukaksi haastateltavien löytämiseksi. Kolmanneksi en haastatteluissa tarkentanut vankilasta vapautumisesta kulunutta aikaa ja tuomion pituutta. Myös itse haastatteluissa olisi voinut tarkentaa asioita ja tehdä suurempia kysymyksiä. Toisaalta sensitiivinen ote on eettisesti perusteltua haastateltavien kokemusten kunnioittamiseksi.

Pro gradu –tutkielman laajuuden huomioon ottaen, avautuu mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Minua jäi kiinnostamaan tarkastella laajemmin identiteetin rakentumista osana institutionaalista vuorovaikutusta, kuten esimerkiksi osana vankeinhoidossa tapahtuvaa kuntouttavaa toimintaa. Jatkotutkimuksessa olisi tärkeää tuottaa tietoa naisten identiteettien muodostumisesta osana kuntouttavaa toimintaa. Tutkimus tuottaisi tärkeää tietoa vankeinhoidon kehittämiseksi naisten tarpeita entistä paremmin huomioivaksi.

Jos tutkimus olisi mahdollista tehdä uudelleen, huomioisin haastatteluissa ajanjakson ennen vankilaa ja käsittelisin haastateltavien kanssa myös rikosta. Tällöin olisi mahdollista tarkastella vankeusrangaistuksen merkitystä identiteetin rakentumiseen laajemmin ja toisaalta rikoksen laadun merkitystä leimatun identiteetin rakentumiseen. Toisaalta haastatteluista ilmeni, että kukaan haastateltavista ei ollut tehnyt henkirikosta, mitä kulttuurisesti pidetään tuomittavimpana tekona. Naisvankien kohdalla tuodaan yleensä esiin väkivaltakokemuksia ja ne nousivat vaihtelevasti esiin haastatteluissa, mutta materiaalia ei ollut kuitenkaan riittävästi analysoitavaksi. Haastatteluissa viitattiin kokemuksiin itsestä väkivallan uhreina että tekijöinä. Väkivaltakokemuksiin pääseminen olisi haastatteluissa edellyttänyt elämäntapahtumien käsittelyä ennen vankila-aikaa ja toisaalta myös rikoksen käsittelyä. Joka tapauksessa jälkikäteen arvioituna koen oppineeni paljon tutkimushaastattelujen tekemisestä ja ne olivat myös tutkimuksen mielenkiintoisin osuus.

Tutkimuksen kaltainen identiteettitutkimus on mielestäni tärkeää, kun sitä arvioidaan suhteessa sosiaalityön käytäntöihin. Sosiaalityön asiakastyössä keskustelussa ja vuorovaikutuksessa työntekijän ja asiakkaan välillä tuotetaan identiteettejä asiakkaalle. Ei ole samantekevää, miten tässä valtasuhteessa tulee määritellyksi. Identiteettien tuottamisessa määritellään samanaikaisesti yksilön oikeuksia palveluihin ja yhteiskunnan resursseihin. Kyse on toiminnasta, jolla vaikutetaan asiakkaan elämään ja siten vallankäytöstä. Täten sosiaalityössä tarvitaan ymmärrystä identiteettien rakentumisesta ja toisaalta tietoa niistä kulttuurisista oletuksista ja odotuksista, joita asiakkaan elämään liittyy. Sosiaalityö on paikka, jossa kohdataan myös entisiä lainrikkoojia. Sosiaalityössä pyritään muutokseen asiakkaan elämässä, jolloin identiteettiä voi pitää keskeisenä työstämisen kohteena. Asiakastyössä, jossa keskiössä on vuorovaikutus työntekijän ja asiakkaan välillä, sanavalinnat voivat vahvistaa

tietyntaista identiteettiä ja sen mukaista toimintaa (esim. Jokinen 1996). Rikokseen ja vankeuteen liittyvää leimaa on mahdollista myös asiakastyössä käsitellä. Minna-Kaisa Järvinen (2015) painottaa tutkimuksensa johtopäätöksissä leiman käsittelyn tärkeyttä asiakas-työntekijäsuhteessa rikosseuraamusalalla (Eml, 2015, 234–235). Haastatteluissa kuvattu leimattuun identiteettiin liittyvä pelko torjutuksi tulemisesta osoitti tärkeyden tulla hyväksytyksi. Leiman negatiivista vaikutusta identiteettiin on mahdollista lieventää ja asiakastyössä tämä tarkoittaa asiakkaan vahvuuksien ja voimavarojen korostamista ongelmakeskeisyyden sijaan (ks. Goffman 1963, 19). Tämä mahdollistaa nähdyn tulemisen muiden kuin leimaavien ominaisuuksien kautta.

LÄHTEET

Bauman, Zygmunt (1995) *Life in fragments. Essays in Postmodern Morality*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.

Becker Howard S. (1963) *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press. New York, USA.

Benwell, Bethan & Elizabeth Stokoe (2006) *Discourse and Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2002/1966) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. ja toim. Vesa Raiskila, Jälkisanat Tapio Aittola ja Vesa Raiskila*. Helsinki: Gaudeamus.

Burr, Vivien (2004) *Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Boudin, Kathy (2011) Foreword. Teoksessa Lawston, Jodie Michelle & Lucas, Ashley E. (toim.) *Razor Wire Women: Prisoners, activists, scholars and artists*. United States of America: State University of New York Press. 17-19.

Carlen, Pat & Worrall, Anne (2004) *Analysing Women's Imprisonment*. Devon: Willan Publishing.

Comack, Elizabeth & Brickey, Salena (2007) *Constituting the Violence of Criminalized Women*. *Canadian journal on Criminology and Criminal Justice* 49 (1), 1–36.

Edwards, Derek (1998) *Salience and the Business of Identity. The Relevant Thing about Her: Social Identity Categories in Use*. Teoksessa Antaki, Charles & Sue Widdicombe (toim.): *Identities in Talk*. Sage. London, Thousand Oaks, New Delhi, 15–33.

Enroos, Rosi (2008) Vankila lapsuudessa –lapset vankilassa. Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin vankeus määrittää. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2008. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.

Enroos, Rosi (2015) Vankila, vanhemmuus ja lapsi - näkökulmia perhekäytäntöihin. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2015.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Ferraro, J. Kathleen & Moe, M. Angela (2003) Mothering, crime and incarceration. Journal of contemporary Ethnography 32 (1), 9–40.

Feinman, Clarice (1980) Women in the criminal justice system. USA: Praeger Publishers.

Fryer, Jeanne L. (2006) Silenced voices. Stories of incarcerated women. Women`s studies 35 (6), 545-546.

Gainsborough, Jenny (2008) Women in prison: International problems and human rightsbased approaches to reform. William & Mary Journal of Women and the Law 14(2), 271–304.

Gergen, Kenneth (1994) Realities and relationships – Soundings in Social Construction. Cambridge: Harvard University Press.

Gergen, Kenneth (1997) Social psychology as social construction: The emerging vision. In C. McGarty & S. A. Haslam (toim.), The message of social psychology: Perspectives on mind in society: Blackwell Publishing, 113–128.

Giddens, Anthony (1991) Modernity and self-identity. Self and society in late modern age. Cambridge: Polity Press.

Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes on the management of spoiled identity.* Harmondsworth: Penguin Books.

Goffman, Erving (1966) *Behaviour in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings.* New York: The Free Press.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Granfelt, Riitta (2003) *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta.* Helsinki: Ympäristöministeriö.

Granfelt, Riitta (2007) ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007.

Granfelt, Riitta (2008) *Osalliseksi omaan elämään. Work out –ohjelma nuoren vangin tukena.* Vammala: Rikosseuraamusvirasto.

Granfelt, Riitta (2015) *Naisten kokemuksia kodittomuudesta ja vankeudesta.* Teoksessa Elina Virokannas & Sanna Väyrynen (toim.) *Varjoja naiseudessa.* UNIPress, 199–246.

Haapasalo, Jaana (2006) *Rikoksenteekijöiden hoito-ohjelmat vaihtoehtona rangaistuksille.* Teoksessa Louhiniva-Kerkelä, Mirva (toim.) *Väkivalta, seuraamukset, haavoittuvuus.* Terttu Utraisen juhlaKirja. Helsinki: Talentum.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti.* Suom. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Harré, Rom (1998) *The Singular Self. An Introduction to the Psychology of Personhood*. London: Sage.

Harré, Rom & van Langenhove (1999) *Introducing Positioning Theory*. Teoksessa Harré Rom & Van Langenhove Luk (toim.). *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action* Blackwell, Cambridge, 14–31.

Heidensohn, Frances (1985) *Women & crime*. Macmillan education Ltd: Basingstoke.

Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Honkatukia, Päivi (1998) *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Hypén, Kimmo (2004) *Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet*. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.

Hyväri, Susanna (2001) *Vallattomuudesta vastuuseen. Kokemuksen politiikan sankaritarinoita*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3/2001. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Ruusuvuori J. & Tiittula L. (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hollway, Wendy (1984) *Gender Difference and the Production of Subjectivity*. Teoksessa J. Henriques, W. Hollway, C. Urwin, L. Venn ja V. Walkerline (toim.) *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London: Methuen.

Jeskanen, Inka (2014) *Romaninainen vankilassa. Naisten vuoro -projektin selvitys*. Rikosseuraamuslaitos: Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2014.

Joukamaa, Matti, Aarnio Jorma, von Gruenewaldt Virpi, Hakamäki Sirpa, Hypén Kimmo, Lauerma Hannu, Lintonen Tomi, Mattila Aino, Tyni Sasu, Vartiainen Heikki, Viitanen Päivi & Wuolijoki Terhi 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidon tarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja (1995) Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 127–154.

Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Anna Huttunen, Arja Jokinen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.). Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.

Jokinen, Arja (2016) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero: Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.). Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila & Suoninen (2016) Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero: Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.

Järvinen, Minna-Kaisa (2015) Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusallalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Acta Universitatis Tamperensis 2013. Tampere.

Kruttschnitt, Candace & Macmillan, Ross (2006) The violent victimization of women. A life course perspective. Teoksessa Heimer Karen, Candace Kruttschnitt (toim.). Gender and crime. Patterns in victimization and offending. New York: New York University Press.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1149. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kuure, Tapio (1996) Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämänselämyksessä. Tutkimus nuorena rikoksentehtäjänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Painatuskeskus. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005) Rikollisuus ja kriminologia. Jyväskylä: Vastapaino.

Laine, Matti (1991) Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Helsinki: Tietosanoma.

Lattu, Emmi (2006) Väkivaltarikoksista tuomittujen naisten vankilasta vapautuminen. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä Mirva (toim.) Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utraisen juhlaKirja. Helsinki: Karisto Oy, 235–238.

Lattu, Emmi (2016) Naisten tekemä väkivalta. Acta Universitatis Tamperensis 2176. Tampere: Tampere University Press.

Lawston, Jodie Michelle (2011) Representations to Resistance: How the Razor Wire Binds Us. Teoksessa Lawston, Jodie Michelle & Lucas, Ashley E. (toim.) Razor Wire Women: Prisoners, Activists, Scholars, and Artists. United States of America: State University of New York Press, 1-17.

Lemert, Edwin M. (1951) Social Pathology. A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior. New York: McGraw-Hill.

Lemert, Edwin M. (1967) Human Deviance, Social Problems & Social Control. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Sociology Series.

Loucks, Nancy (2004) Women in prison. Teoksessa Gill McIvor (toim.) Women who Offend. London: Jessica Kingsley Ltd, 142–158.

McDaniels-Wilson, Cathy & Jeffries, Judson L. (2011) Women Behind Bars: An Illuminating Portrait. Journal of the Institute of Justice and International Studies 11(1), 129-144.

Naiset näkyviksi (2008) Työryhmän mietintö. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, julkaisu 3/2008.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Minerva kustannus Oy.

Parker, Ian (1992) Discourse dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London and New York: Routledge.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and Social Psychology. Beyond attitudes and Behaviour. London: Sage Publications.

Putkonen, Hanna & Weizmann-Henelius, Ghitta & Lindberg, Nina & Rovamo, Tuija & Häkkänen-Nyholm, Helinä (2011) Gender Differences in Homicide Offenders' Criminal Career, Substance Abuse and Mental Health Care. A Nationwide Register-Based Study of Finnish Homicide Offenders 1995-2004. Criminal Behaviour and Mental Health 21(1), 51—62.

Pösö, Tarja (1986) Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rikosseuraamuslaitos (2019) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2019.

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2019.

Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltoryhmän raportti (2006) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6.

Rikosseuraamuslaitos 2019. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019.

Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi Leena-Maija & Juvonen Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 21–38.

Saarikoski, Helena (2001) Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Saastamoinen, Mikko (2006) Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Pertti Rautio & Saastamoinen Mikko (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 170–179.

Shechory, Mally & Perry, Gali & Addad, Moshe (2011) Pathways to Women's Crime: Differences Among Women Convicted of Drug, Violence and Fraud Offenses. The Journal of Social Psychology 151(4), 399–416.

STM (2020) Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023. Valtioneuvoston periaatepäätös. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 35.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162588/STM_2020_35_J.pdf?sequence=6&isAllowed=y. Viitattu 24.4.2021.

Suoninen, Eero (2012) Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 89–130.

Suoninen, Eero (2016a) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 229–247.
87

Suoninen, Eero (2016b) Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 51–73.

Tammi-Moilanen, Kaisa (2020) Naisvankiselvitys. Selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2020.

Tourunen, Jouni (2000) Epäilyksen polttopisteessä: Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakes. Tutkimuksia 112.

Tuomi, Jouni & Anneli, Sarajärvi (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Törrönen, Jukka (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Lahti, Tuukka (toim.) Toinen tieto: kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 15–37.

Valokivi, Heli (2004) Lainrikkajan ääni auttamisjärjestelmässä. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.). Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 115–133.

Vankeuslaki (767/2005).

Viitanen, Päivi (2013) The Health, Work Ability and Healthcare Needs of Finnish Female Prisoners. Tampereen yliopisto. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy.

Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 144.

Virokannas, Elina & Väyrynen Sanna (2015) Lähestymistapoja naiseuden varjoihin. Teoksessa Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.) Varjoja naiseudessa. UNIPress, 7–17.

Virolainen, Vera (2014) Uhrista itsensä puolustajaksi? Kategoria-analyysi naisvankien väkivallan uhriuden ja tekijyyden yhteenkietoutumista ja toimijuudesta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Visher, Christy A. & Travis, Jeremy (2003) Transitions from Prison to Community: Understanding Individual pathways. *Annual review of Sociology* 29, 89-113.

Walmsley, Roy (2017) World female Imprisonment list.

http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_female_prison_4th_edn_v4_web.pdf, viitattu 10.9.2020.

Walmsley, Roy (2018) World prison population list.

http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_11th_edition_0.pdf, viitattu 10.9.2020.

Weizmann-Henelius, Ghitta (2004) Violent female perpetrators in Finland.

Personality and life events. Vaasa: Vanha Vaasa Hospital.

Woodward, Kathryn (2001) Identity and Difference. *Culture, Media and Identities*.

London: Sage.

Zimmerman, Don H. (1998) Identity, Context and Interaction. Teoksessa Charles

Antaki & Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage Publications, 87–106.

LIITTEET

Liite 1: Tutkimuskirje

Hei,

Opiskelen sosiaalityöntekijäksi Tampereen yliopistossa ja olen tekemässä pro gradu-tutkielmaa. Tutkielmassani olen kiinnostunut naisten kokemuksista ja kohdatuista haasteista vankilasta vapautumisen jälkeen. Työni tulee perustumaan haastatteluihin. Toivon, että sinä osallistut tutkimukseeni.

Naisiin vankeina kohdistuu yleistäviä mielikuvia ja käsityksiä, jotka eivät perustu naisten omiin kokemuksiin tai todelliseen tietoon. Käsitykset voivat pahimmillaan ilmetä syrjivänä kohteluna. Tutkimukseen osallistumisen ainoana edellytyksenä on, että olet nainen ja olet istunut vankeusrangaistuksen suljetussa vankilassa. Aihetta on tutkittu Suomessa vähän, minkä vuoksi se on tärkeä. Sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään vankilasta vapautuneita naisia, minkä vuoksi ymmärryksen lisääminen on mielestäni tärkeää.

Haastattelut ovat luottamuksellisia. Haastattelussa ei ole oikeita tai vääriä vastauksia, vaan olen kiinnostunut sinun omista ajatuksistasi ja kokemuksista. Henkilöllisyytesi ei tule tutkielman tekemisen missään vaiheessa paljastumaan. Tulen nauhoittamaan haastattelun. Haastattelunauhut ovat koko tutkimuksen ajan ainoastaan omassa käytössäni ja tulen hävittämään nauhat tutkimuksen valmistuttua. Painetussa gradussa ei tule näkymään ikää, nimeä, paikkakuntaa tai sellaisia asioita, joista sinut voisi tunnistaa.

Ole yhteydessä minuun puhelimitse tai sähköpostilla viimeistään 31.5., jos haluat osallistua tutkimukseen. Voit myös ottaa yhteyttä, jos sinulla on kysyttävää aiheeseen liittyen.

Ystävällisin terveisin,

Minna Hautala

p.x

Liite 2: Haastattelukysymykset

1. Millaista on ollut aika vapautumisen jälkeen? Voit aloittaa ihan mistä haluat ja kertoa niin pitkään kuin haluat. Voit aloittaa esimerkiksi siitä, kun vapauduit.
2. Millaista aika oli vankilassa?
3. Mitä ajatuksia sinulla tulee siitä, että välttämättä sellaiseen hyvään naiseuteen ei liitetä sitä, että on ollut vankilassa ja rikollisuutta?

Liite 3: Litterointimerkinnät:

,	Lyhyt tauko puheessa
..	Puheenvuoro jää kesken, jatkaa puheenvuoroa
(-)	Pois jäänyt sana tai sanan osa
(--)	Pois jäänyt jakso
(sana)	Epäselvä sana tai jakso
[hakasulkeet]	Litteroijan kommentti
{aaltosulkeet}	Kirjoittajan poistama tunnistetieto
(...)	Kirjoittajan poistama epäoleellinen jakso otteen alussa tai lopussa